

DEMOKRACIA DHE TË DREJTAT E NJERIUT

STUDIM PËR GRATË

NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT 2020/2021

Marija Topuzovska Latkoviç

Mirjana Borota Popovska

Ana Çupevska

Nita Starova

Dragan Gjorgjev

Dhjetor, 2020

DEMOKRACIA DHE TË DREJTAT E NJERIUT

STUDIM PËR GRATË NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT 2020/2021

Marija Topuzovska Latkoviç

Mirjana Borota Popovska

Ana Çupevska

Nita Starova

Dragan Gjorgjev

Botues:
Fondacioni „Fridrih Ebert“
zyra Shkup
Bul. 8-mi Septemvri 2/2-5
1000 Shkup, Maqedonia e Veriut
Tel. : +389 2 3093-181
www.fes-skopje.org
contact@fes-skopje.org

Hulumtimin e kreu:
„Rast i razvoj“ – Shkup

Autorë:
Marija Topuzovska Latkoviç
Mirjana Borota Popovska
Ana Çupeska
Nita Starova
Dragan Gjorgjev

Përktheu në shqip:
Deniz Sulejman

Lekturë:
Agron Sulejman

Konsultime:
Shoqata për mundësi të barabarta – Mrezha Stella
Dijana Stojanoviç Gjorgjeviç, The Kvinna till Kvinna Foundation
Tanja Tomiç, ednakvi.mk

Çfarë do përdorim komercijal i materijaleve të publikuara nga Fondacioni „Fridrih Ebert“, pa leje paraprake me shkrim, s'është i lejuar.

Design:

CIP - Katalogimi i botimit
Biblioteka Kombëtare dhe Universitare „Св. Климент
Охридски“, Shkup
316.346.2-055.2: 316.662 (497.7) (043.7)
305-055.2 (497.7) (043.7)
303.43-055.2 (497.7) (043.7)

STUDIM për gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut:
2020 / autorë Marija Topuzovska Latkoviç ... dhe të tj. - Shkup
: Fondacioni Friedrich Ebert, Dega në Republikën e
Maqedonisë, 2020. - 160 f. : pamjet grafike; 30 cm

Shënimet në fusnota të teksteve. - Autorë të tjerë: Mirjana
Borota
Popovska, Ana Çupeska, Dragan Gjorgjev, Nita Starova. -
Bibliografia: faq. 150-153

ISBN 978-9989-109-99-7

1. Topuzovska Latkoviç, Marija [autor] 2. Borota Popovska,
Mirjana [autor] 3. Çupeska, Ana [autor] 4. Gjorgjev, Dragan
[autor] 5. Starova, Nita [autor]

a) Gratë – Statusi shoqërorë -- Maqedoni -- Hulumtime
b) Barazia gjinore -- Gratë -- Maqedoni
b) Gratë – Hulumtime sociologjike -- Maqedoni

COBISS.MK-ID 52806661

PËRMBAJTJA

1.	HYRJE	7
2.	QASJA METODOLOGJIKE	9
2.1	Teknikat hulumtuese.....	9
2.2	Dizajni i mostrës hulumtuese dhe grumbullimi i të dhënave.....	9
2.3	Analiza e të dhënave	10
2.4	Përshkrim i mostrës	10
3.	VLERAT, BESIMI DHE RELIGJIONI	13
3.1	Barazia gjinore përkundrejt stereotipave të bazuara në gjini, rolet dhe vlerat shoqërore të grave... 13	
3.2	Kënaqshmëria/pakënaqësia te gratë	19
3.3	Besimi.....	19
3.4	Rëndësia dhe praktikimi i religjionit.....	20
3.5	Përfundime	20
3.6	Rekomandime	21
4.	JETA FAMILIJARE DHE SOCIALE	23
4.1	Konteksti nacional	23
4.2	Stili i jetës së grave/shfrytëzimi i kohës së lirë	23
4.3	Organizimi i amvisërisë dhe barazia mes bashkëshortëve/partnerëve	26
4.4	Gjetja e partnerit(es) për lidhje emotive/martesë.....	32
4.5	Gratë gjatë kohës së krizës me Covid-19.....	32
4.6	Përfundime	35
4.7	Rekomandime	36
5.	ARSIMIMI DHE PUNËSIMI	39
5.1	Qëndrime ndaj organizatës punuese	39
5.2	Diskriminimi në vendin e punës.....	40
5.3	Avancimi në pozicione menaxhuese	42
5.4	Gratë dhe qasja personale ndaj karrierës	44
5.5	Të papunësuar dhe kërkimi i punës	45
5.6	Vetëpunësim	49
5.7	Situata në arsim.....	51
5.8	Qëndrime ndaj arsimimit	51

5.9	Çfarë mëson sistemi arsimor për rolin e grave?.....	54
5.10	Përfundime.....	58
5.11	Rekomandime	58
6.	POLITIKA DHE PJESËMARRJA.....	63
6.1	Perceptimi i situatës aktuale me barazinë e grave	63
6.2	Interes për politikë dhe pjesëmarrja politike.....	66
6.3	Demokracia, ideologjia dhe vlerat.....	72
6.4	Pritshmëritë e ardhshme	74
6.5	Përfundime.....	74
6.6	Rekomandime	75
7.	SIGURIA.....	77
7.1	Përfundime.....	81
7.2	Rekomandime	81
8.	SHËNDETI I GRUAS	83
8.1	ënaqëshmëria nga shërbimet shëndetësore.....	85
8.2	Siguria fizike	87
8.3	Varshmëritë dhe stilet e jetesës.....	87
8.4	Kushtet për jetesë, faktorët ekologjik dhe mirëqenia.....	89
8.5	Covid-19 dhe gruaja.....	90
8.6	Përfundime.....	90
8.7	Rekomandime	91
	BIBLIOGRAFIA.....	92

1

HYRJJE

Barazia gjinore, padyshim, është faktor i rëndësishëm për zhvillimin e një shoqërie. Përmirëson produktivitetin dhe rritjen ekonomike, ndikon pozitivisht në mirëqenien e grupeve të ndryshme shoqërore dhe, në këtë mënyrë, kontribuon në zhvillimin e shoqërisë dhe gjeneratave të ardhshme, si dhe në efikasitetin e institucioneve.

Për këto arsye, Fondacioni „Fridrih Ebert“ në vitin 2020, vendosi të krijojë dhe të zhvillojë Studimin për Gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut, me qëllim që të matet, përshkruajë dhe shpjegojë pozicionimin e popullatës femërore në lidhje me: shoqërinë, familjen, vlerat, arsimin, punësimin, politikën, sigurinë dhe kujdesin shëndetësorë.

Studimi bazohet mbi rezultatet e studimit për të rinjtë në vitet 2014 dhe 2019 të cilët hasën në interes të gjerë në vend dhe rajon, dhe në vitet e kaluara janë përdorur si bazë për krijimin e propozim-politikave dhe projekteve.

Me zbatimin e hulumtimit janë marrë shumë të dhëna që nuk janë të përfshirë plotësisht në këtë botim, por do të jenë në dispozicion sipas kërkesës. Sidoqoftë, Studimi jep një pasqyrë dhe analizë gjithëpërfshirëse e të dhënave më të rëndësishme. Studimi për gratë është një studim ndërdisiplinor, qëllimi kryesor i të cilit është të ofrojë një bazë për interpretime dhe analiza të mëtejshme. Singërisht shpresojmë që në vitet e ardhshme këto të dhëna, të marra nga hulumtimi, do të përdoren për të krijuar politika që do të kontribuojnë në përmirësimin e barazisë gjinore në shoqërinë maqedonase, si dhe për qëllime shkencore dhe propozim-projekte.

Sipas rezultateve të hulumtimit, gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut (në nivelin kognitiv) përpiqen për barazi gjinore. Venerohet se të gjithë e perceptojnë shoqërinë maqedonase si patriarkale, në të cilën tradita është një vlerë e rëndësishme dhe e pranuar përgjithësisht, por çdo grua (pavarësisht nga përkatësia demografike) në mënyrën e vet përpiqet të luftojë për të drejtat e saja dhe barazinë në familje (të sapoformuar) dhe mjedisin e saj.

Për fat të keq, rezultatet tona edhe një herë konfirmojnë që gratë në masë të madhe pranojnë ndarjen tradicionale/patriarkale të roleve të gjinisë në shoqërinë maqedonase. Shumica e tyre kalojnë kohën e lirë në familje, ato janë përgjegjëse për pjesën më të madhe të detyrave në familje dhe e konsiderojnë këtë ndarje si të drejtë dhe korrekte. Situata financiare e një gruaje ka të bëjë me po-

zicionin e saj në shtëpi dhe barazinë me bashkëshortin/partnerin.

Hulumtimi konfirmoi se, në krahasim me burrat, pozicioni i pafavorshëm dhe diskriminimi i tregut të punës në bazë të gjinisë, nga gratë nuk janë perceptuar. Shumica e grave fitojnë më pak se burrat për të njëjtën punë. Shpesh ndodh që ato të vlerësohen si më pak kompetente sepse janë gra, dhe jo për shkak të aftësisë së tyre, dhe shpesh fitojnë më pak mbështetje nga menaxherët, ndryshe nga kolegët e tyre meshkuj, në të njëjtën pozitë pune. E gjithë kjo rezulton me ekzistencën e fenomenit „tavani i xhamit“, për shkak të cilit gratë janë të demotivuar për përparim.

Megjithëse gratë tregojnë një shkallë të lartë të ushtrimit të së drejtës për të votuar, ekziston një nivel i ulët i pjesëmarrjes në politikë, mosinteresim i përgjithshëm, injorancë dhe mungesë e informacioneve për politikë dhe „çështjet e grave dhe barazinë“.

Studimi bën me dije për një numër sfidash ekzistuese që duhet trajtuar nga të gjithë palët e interesuara në shoqëri, në mënyrë që të përmirësohet mirëqenia individuale dhe shoqërore nga krijuesit e politikave, vendimmarrësve dhe të gjithë qytetarëve, grave dhe burrave të shoqërisë sonë.

Në fund, dëshirojmë të shprehim mirënjohjen tonë për ekipin hulumtues, që përpos pandemisë, profesionalisht, në detaje dhe me përgjegjësi kreu sondazhin. Ekipi u përball me sfida për realizimin e hulumtimit në terren, me një egzemplar gjithëpërfshirës në masë prej 1.066 të anketuarave, me një pyetësor të gjerë i cili prej të anketuarave kërkonte kohë, përqendrim dhe qëndrueshmëri.

Fondacioni „Friedrih Ebert“ do të promovojë rezultatet e hulumtimit në aktivitete të mëtejshme dhe do të kryejë studime të ngjashme në të tjera vendet e Evropës Juglindore. Studimi i FES Shkup si një pilot-projekt vendosë një themel për praktikën e mira.

Nita Starova,
koordinatore e programit në Fondacionin
„Fridrih Ebert“, Shkup, dhe anëtare e ekipit hulumtues

Eva Elerajt,
Drejtoresh e Fondacionit „Friedrich Ebert“
për Maqedoninë e Veriut

2

QASJA METODOLOGJIKE

2.1. TEKNIKAT HULUMTUESE

Studimi bazohet në kombinimin e metodave dhe teknike kuantitative dhe kualitative, me analizën e të dhënave primare, por edhe sekondare. Më konkretisht, janë përdorur këto teknika hulumtuese për grumbullimin e të dhënave:

- Rishikim i literaturës
- Analizë e dokumentacioneve
- CAPI sondazh ballë për ballë, në mostër reprezentative të nivelit nacional
- E-intervista gjysmë të strukturuar

Pyetësi i anketës përbëhet nga këto njësi tematike:

- PYETJE DEMOGRAFIKE
- VLERAT, BESIMI DHE RELIGJIONI
- JETA SOCIALE DHE FAMILJARE
- POLITIKA DHE PARTICIPACIONI
- SIGURIA
- SHËNDETI I GRAVE

Intervista është përbërë nga 10 pyetje të hapura (me nën-pyetje) për të njëjtat njësi tematike si në pyetësor, me një pjesë të përkushtuar për të dhënat demografike.

2.2. DIZAJNI I MOSTRËS HULUMTUESE DHE GRUMBULLIMI I TË DHËNAVE

Për nevojat e hulumtimit anketues është dizajnuar mostër e stratifikuar-kuotë. Për këtë qëllim, janë shfrytëzuar të dhënat zyrtare¹ për vlerësimet e popullatës të publikuara në web faqen e Entit Shtetëror për Statistika të Republikës së Maqedonisë së Veriut. Popullata femërore (e moshës nga 18 deri në 67 vjeçare), së pari është segmentuar në nëngrupe të ndërlidhura ekskluzivisht, sipas rajoneve statistikore në vend, komunave dhe grupmoshave. Më pas, rastet në çdo segment/shtresë u kalkuluan dhe selektuan në bazë të raportit specifik të kuotave, etnisë dhe vendit të jetesës (urbane/rurale). Madhësia e mostrës është përlogaritur sipas formulës (gjatë së cilës gabimi i margjinës është 3 %, ndërsa niveli i besimit 95 %). Madhësia e popullatës së synuar gjatë hulumtimit - numri i përgjithshëm i vajzave/grave të moshës nga 18 deri në 67 vjeç në vend, është 710.287², dhe nga këtu madhësia e synuar e hulumtimit është N=1.066.

Në kuadër të anketimit në teren CAPI (Computer-assisted personal interviewing) janë grumbulluar në tërësi dhe në mënyrë të rregullt janë mbushur pyetësorët nga gjithsej N=1.064 të anketuara, në periudhë nga 19 Tetori deri më 10 Nëntor 2020. Për këtë qëllim është krijuar version dygjuhësor i pyetësorit (në gjuhën maqedonase dhe shqipe) në offline Android aplikacion. Gjithsej 18 intervistues kanë zbatuar anketën ballë për ballë, duke përdorur 7 tableta, Lenovo Tab 3, në tërë territorin e Republikës së Maqedonisë së Veriut. Koha mesatare e një ankete ka zgjatur 35 minuta.

Për intervistën, mostra është përbërë nga 12 të anketu-

1 Në vend nuk është zbatuar regjistrimi i popullsisë që nga viti 2002

2 MAKstat të dhëna, Enti Shtetëror për Statistika, 2020

ara, përfaqësuese të gjinisë femërore, të selektuara në principin e variacioneve maksimale, gjegjësisht heterogjene, sipas karakteristikave demografike (si moshë, përkatësia etnike, shkalla e arsimimit, vendi i jetesës, statusi martesor dhe i punës). Në të njëjtën periudhë me sukses janë realizuar gjithsej 12 e-intervista të thelluara dhe gjysmë të strukturuar.

2.3. ANALIZA E TË DHËNAVE

Të dhënat janë analizuar në nivel kuantitativ dhe kualitativ, dhe në bazë të këtij hulumtimi i ka këto dimensionime:

- Eksploruese (kërkimore)
- Deskriptive
- Krahasuese
- Shpjeguese

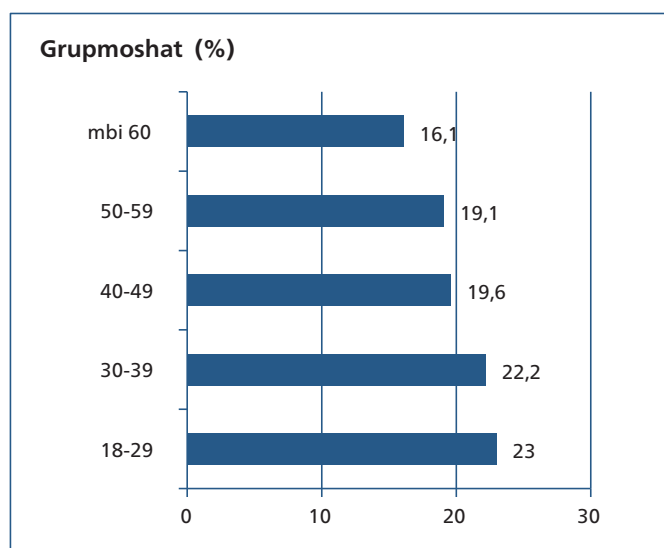
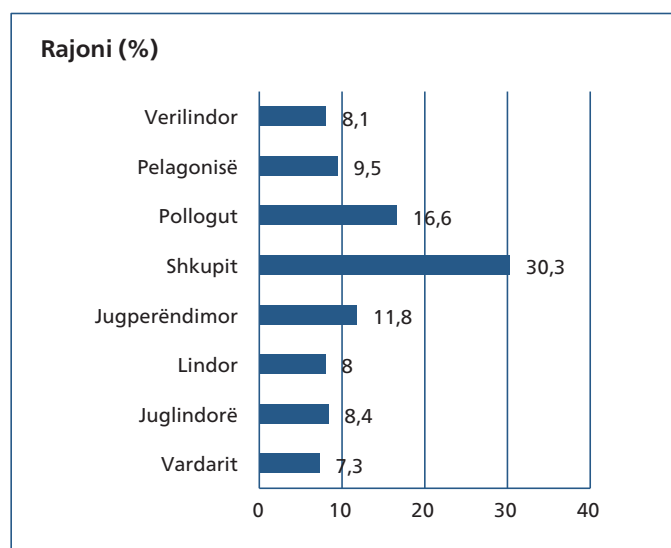
Të dhënat kuantitative të marra nga hulumtimi anketues janë analizuar në nivel univariant, bivariant dhe multivariant, duke aplikuar procedurat e duhura statistike (përshkruese dhe inferenciale) në SPSS, të cilët tekstualisht janë interpretuar dhe në mënyrë vizuale të prezantuara nëpërmjet fotografive, tabelave, grafikëve dhe diagrameve.

Legjenda e shenjave:

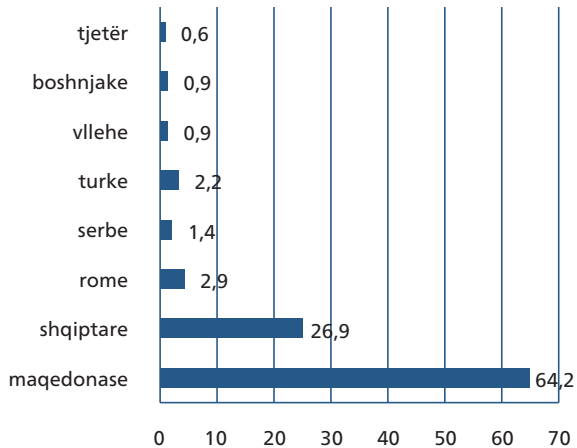
- N = numri (i të anketuarve, shpeshësia e përgjigjeve)
- p value (probability value) = vlera e probabilitetit/mundësisë
- $p < 0.01$ = ekzistenca e një dallimi të konsiderueshëm statistikorë/shoqërimi (niveli i besimit 99 %)
- $p < 0.05$ = ekzistenca e një dallimi të konsiderueshëm statistikorë / shoqërimi (niveli i besimit 95 %)
- $p > 0.01$ = mosekzistimi i dallimit të konsiderueshëm statistikor/asociacion (niveli i besimit 99 %)
- $p > 0.05$ = mosekzistimi i dallimit të konsiderueshëm statistikor/asociacion (niveli i besimit 95 %)
- m = mesatarja aritmetike (vlera e mesme, shuma e të gjitha të dhënave të marra, e ndarë me numrin e elementeve në distribuimin)
- χ^2 = hi katrore (test për atë se nëse ndonjë frekuencë e fituar gjatë krostabulimit – devijon nga frekuenca të cilën e presim, dëshmon asociacion të rëndësishëm statistikor)
- r = Koeficienti Pearson i korrelacionit bivariant (korrelacioni midis dy variabëlave)

Të dhënat kualitative nga anketimet e realizuara janë anonimuar, në mënyrë narrative janë analizuar dhe prezantuar në forma të anekdotave dhe citateve.

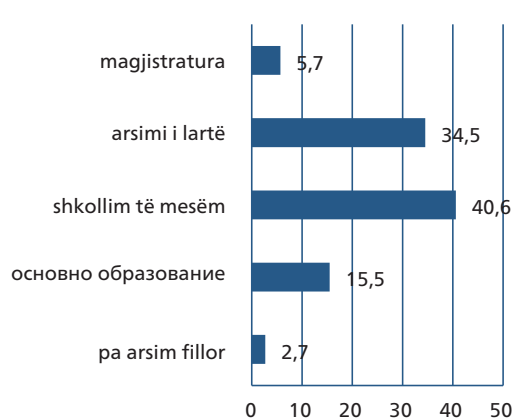
2.4. PËRSHKRIMI I MOSTRËS

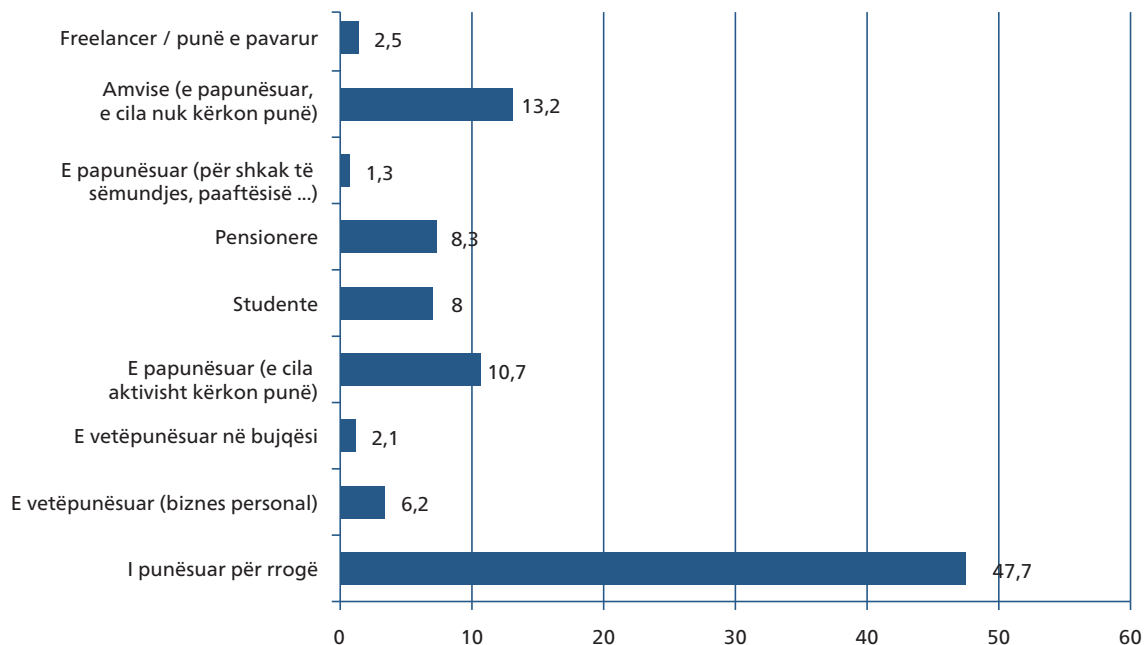
Përaktësia etnike (%)

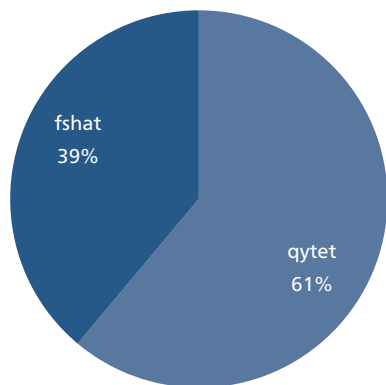
Shkalla e arsimit të kryer (%)

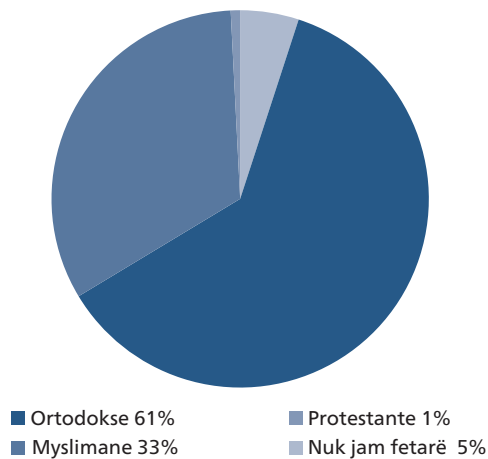
Statusi i punës (%)

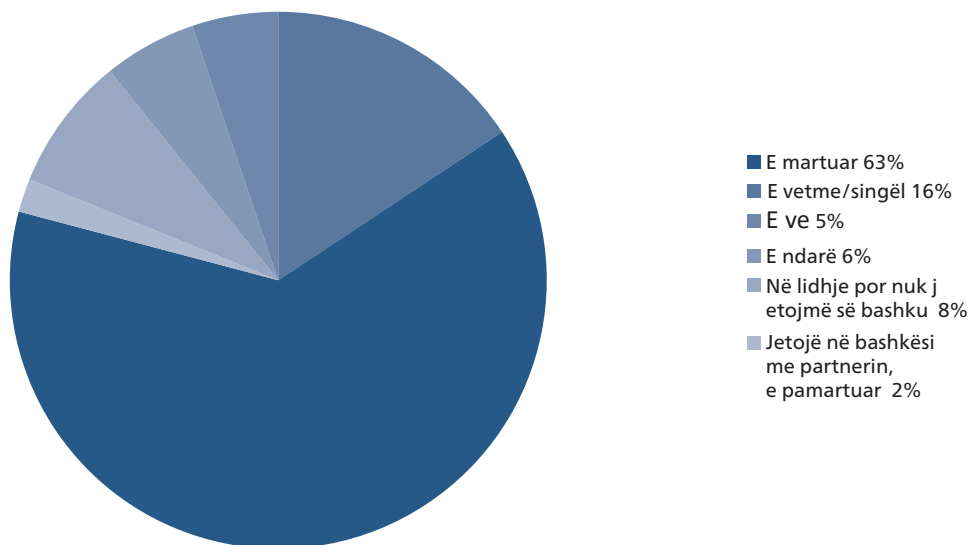
Vendi i jetesës

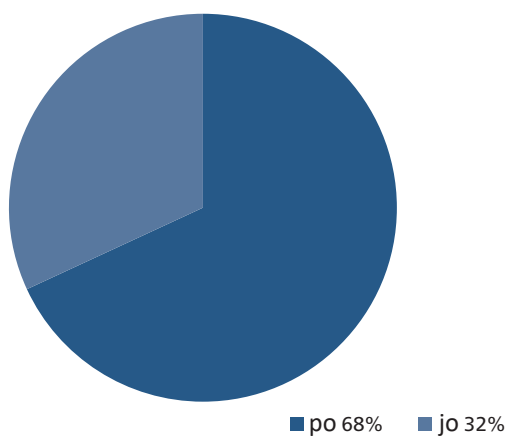
Përkatësia e religjionit

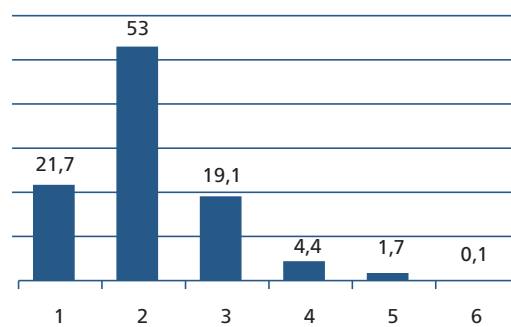
Statusi martesorë

Fëmijë

Numri i fëmijëve (%)

3

VLERAT, BESIMI DHE RELIGJIONI

3.1. BARAZIA GJINORE PËRKUNDREJT STEREOTIPAVE TË BAZUARA NË GJINI, ROLET DHE VLERAT SHOQËRORE TË GRAVE TË BAZUARA NË GJINI

Stereotipat gjinore janë modele sociale dhe kulturore ose ide paraprakishtë të caktuara, me të cilat grave dhe meshkujve u përcaktohen karakteristika dhe role të determinuara dhe të kufizuara sipas gjinisë që i takojnë. Stereotipat gjinore paraqesin pengesë serioze në arritjen e barazisë së vërtetë gjinore dhe sjellin deri te diskriminimi gjinorë. Stereotipat e tilla mund të pengojnë zhvillimin e natyrshëm të talenteve dhe kapaciteteve të djemve dhe vajzave, grave dhe burrave, preferencave të tyre arsimore dhe profesionale, përvojave, si dhe në përgjithësi, mundësitë jetësore. Stereotipat gjinore janë rezultat dhe njëkohësisht arsye e/për pikëpamje thellë të ngulitura, vlera, norma dhe paragjykime (Council de Europe, 2018).

Stereotipat për atë se cilat karakteristika janë „burrërore“ përfshinë karakteristika dhe vlera, siç janë për shembull: kompetiviteti, guximi, ashpërsia, agresiviteti, aktiviteti, ndërsa si „femërore“ zakonisht trajtohen: bashkëpunimi, frikësimi, toleranca, pasiviteti dhe butësia (Koenig, 2011). Dy lloje të stereotipave gjinore janë të theksuara si shqetësuese, sipas praktikës gjyqësore të Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut në raste të diskriminimit (Poposka, 2015). Grupi i parë i stereotipave dhe paragjykimeve bazohen në idenë e superioritetit të burrave dhe inferioritetit të grave, e cila sjell deri tek praktika e forcës dhe dhunës që është shumë e përhapur, posaçërisht e theksuar në formën e dhunës familjare si formë e kontrollit mbi gruan. Ndërsa, grupi i dytë ka të bëjë me stereotipat e roleve të përcaktuara që të dy grupet i kanë në shoqëri, dmth. nëna si figurë e cila siguron përkujdesje për fëmijët dhe për anëtarët më të vjetër të familjes, dhe babai si person i cili fiton

dhe financiarisht e siguron familjen. Stereotipizimi i burrave dhe grave në masë të madhe i përcakton rolet tradicionale gjinore, gjë që rezulton në mungesë të mbështetjes për ata që nuk mishërojnë plotësisht stereotipin përkatës, përkatësisht rolet tradicionale gjinore. Matrica patriarkale dhe normat tradicionale sociale si dhe ndarja e roleve mashkull-grua mbizotërojnë në Republikën e Maqedonisë së Veriut, duke vendosur përgjegjësitë e grave para se gjithash në shtëpitë e tyre. Sipas një studimi të publikuar nga USAID nga viti 2019, normat kulturore dhe besimet nuk dallojnë sipas rajonit gjeografik, por ata dallojnë sipas përkatësisë etnike dhe janë më të theksuara në rajonet rurale. Rreth një e treta e grave besojnë se rolet e tyre bazike janë të lindin dhe të përkujdesen për shtëpinë dhe familjen, në vend që të punojnë në tregun formal të punës. Sipas të njëjtit studim, normat dhe besimet tradicionale janë më të rrënjësura tek popullata rome dhe shqiptare si dhe në mjediset rurale, por edhe tek gratë ekonomikisht jo aktive (USAID, 2019).

Njohurit nga hulumtimet e tilla dhe të dhënat sekondare ishin arsyeja për pyetjet në vazhdim.

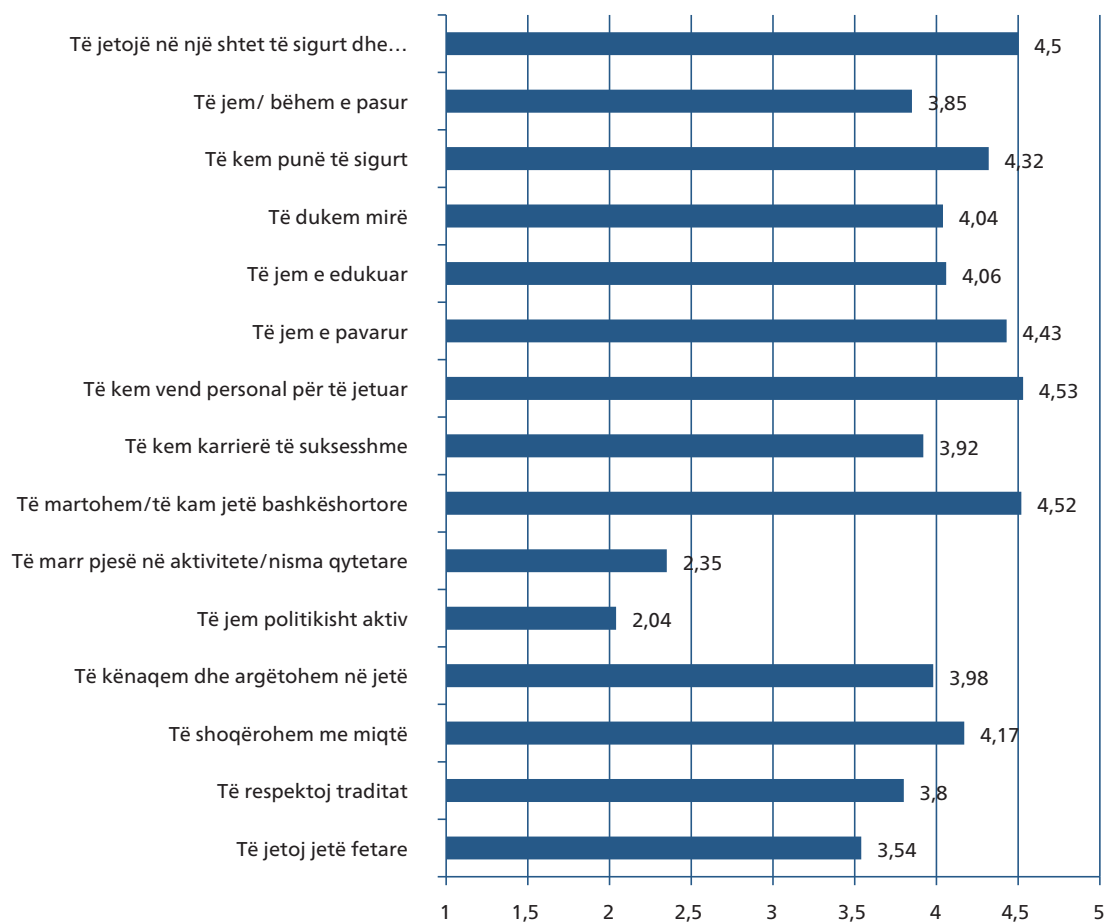
Sipas analizës nga të dhënat e marra në *shkallën e vlerave*, nga Studimi për gratë 2020, për gratë më e rëndësishme është që të kenë vendin e tyre të jetesës (m=4,53); të krijojnë familje (m=4,52); të jetojnë në vend të sigurt dhe perspektiv (m=4,5); të janë të pavarura (m=4,43); të kenë vend pune të sigurt (m=4,32); të shoqërohen me miqtë (m=4,17); të jenë të arsimuara (m=4,06); të duken mirë (m=4,04). Më tej (me vlerë mesatare më të vogël se 4), e kanë me rëndësi të argëtohen dhe të kënaqen në jetë (m=3,98); të kenë karrierë të suksesshme (m=3,92); të jenë të pasura/të pasurohen (m=3,85) dhe të jetojnë jetë religjioze (m=3,54); ndërsa më së paku e kanë të rëndësishme ose të parëndësishme (me vlerë mesatare nën 3, në intervalin negativ të boshtit) të marrin pjesë në iniciativa qytetare (m=2,35)

dhe të jenë politikisht aktive (m=2,04). Sipas hulumtimeve të Shwartz dhe Rubel (2005), për burrat më të rëndësishme janë vlerat lidhur me forcën, stimulimin, hedonizmin, arritjet dhe vetëdrejti-

min, ndërsa për gratë më të rëndësishme janë vlerat lidhur me dashamirësinë, univerzalizmin, sigurinë dhe traditën. Të dhënat në masë të madhe ndërlidhen me këto ndarje.

Sa për JU PERSONALISHT janë me rëndësi këto vlera në jetë?

në shkallë nga 1 - aspak se kam me rëndësi; deri në 5 - shumë e kam me rëndësi

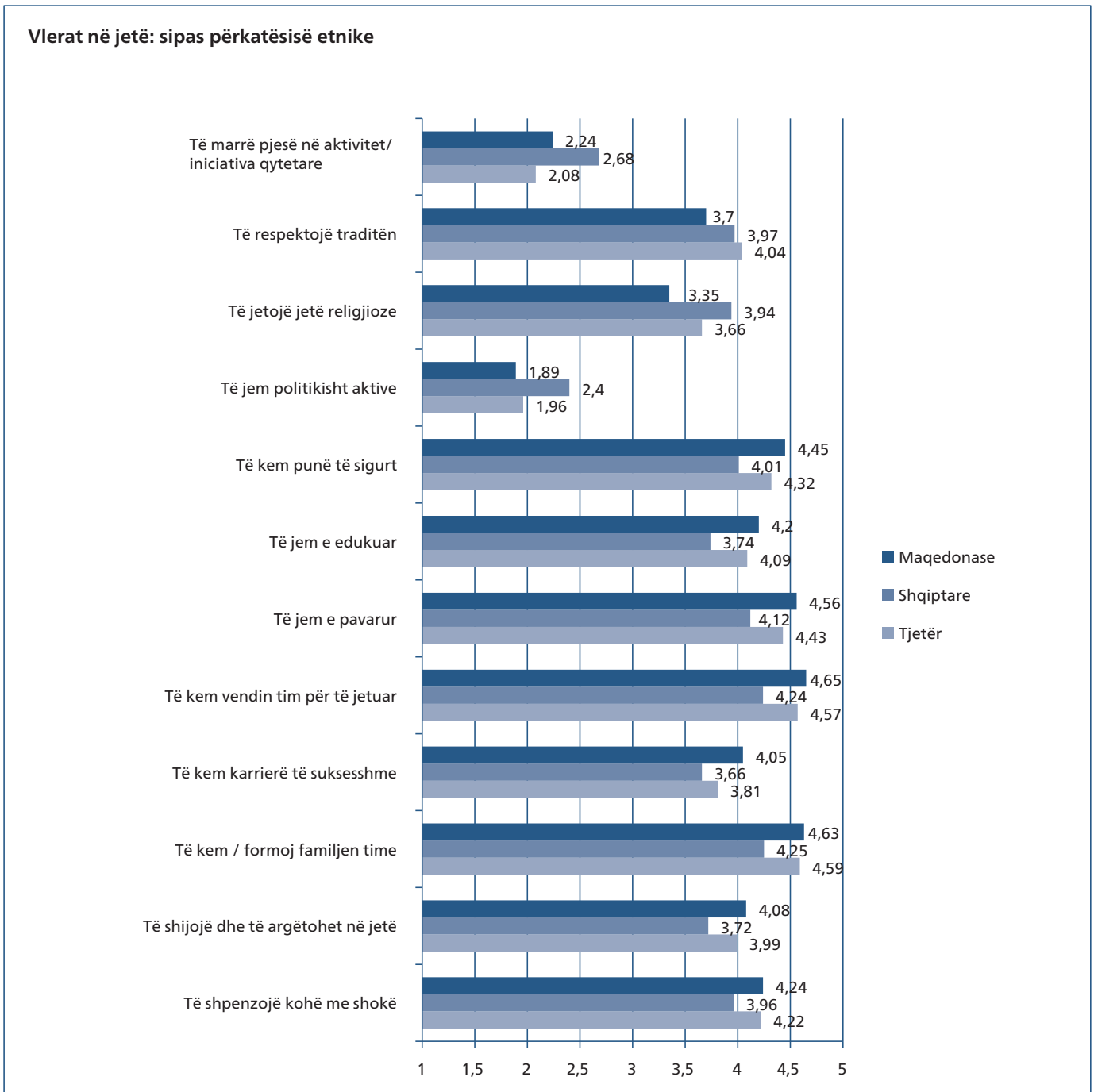

Sipas analizës me testet joparametrike, u konfirmuan dallimet e rëndësishme statistikore ($p < 0,05$) sipas përkatësisë etnike, të cilat vlejnjë për tërë popullatën të targetuar në vend, për vlerat në vijim:

- Për gratë maqedonase më e rëndësishme është: të shoqërohen me shoqet/kë, të shijojnë jetën dhe të argëtohen, të formojnë familje, të kenë karrierë të suksesshme, të kenë vendin e tyre personal për të jetuar, të jenë të pavarura, të jenë të arsimuara, të kenë vendin e tyre të punës të sigurt;

- Për gratë shqiptarë më e rëndësishme është: të jetojnë jetën në mënyrë religjioze, të respektojnë traditën, të jenë politikisht aktive, të marrin pjesë në aktivitete/iniciativa qytetare.

Mund të konkludohet se gratë e anketuara nga përkatësia etnike maqedonase më të rëndësishme i kanë vlerat lidhur me pavarësinë dhe sigurinë, jetën sociale, zhvillimin e karrierës/vetë-realizimin dhe hedonizmin, për dallim nga të anketuarat e përkatësisë etnike shqiptare, të cilat më të theksuara janë vlerat lidhur me religjionin dhe traditën, si dhe me aktivizimin politik dhe civil.

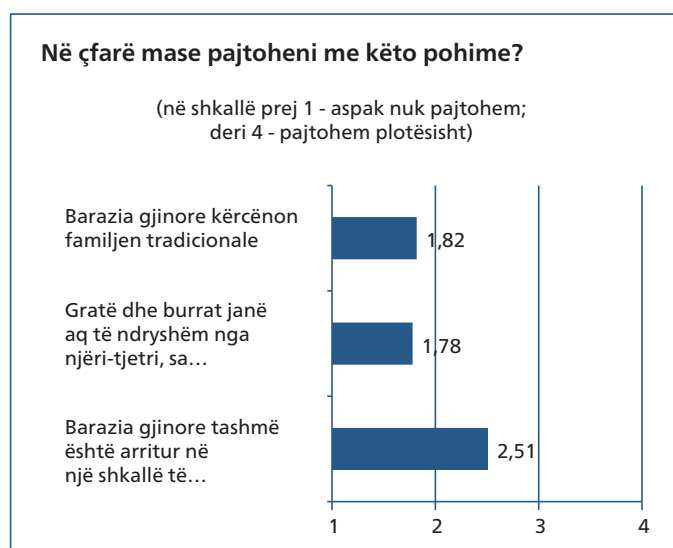
Korrelacioni bivariational nëpërmjet moshës dhe vlerave të grave, ka detektuar dallim të theksuar për këto variabla (edhe pse korrelacionet nuk janë shumë të cekura sipas fuqisë)

- Jeta religjioze, si vlerë, është proporcionale me moshën ($r=,181, p<0,01$);
- Respektimi i traditës, si vlerë, rritet në mënyrë proporcionale me moshën ($r=,259, p<0,01$);
- Formimi i familjes, si vlerë, është proporcionale me moshën ($r=,064, p<0,05$);
- Shoqërimi me shoqet/kët, si vlerë, është proporcionalisht e kundërt me moshën ($r=-,174, p<0,01$);
- Kënaqësia dhe argëtimi në jetë, si vlerë, është proporcionalisht e kundërt me moshën ($r=-,266, p<0,01$);
- Pjesëmarrja në iniciativat qytetare/aktivitete, si vlerë, janë në proporcion të kundërt me moshën ($r=-,080, p<0,01$);
- Karriera e suksesshme, si vlerë, është në proporcion të kundërt me moshën ($r=,277, p<0,01$);
- Pavarësia, si vlerë, është në proporcion të kundërt me moshën ($r=-,141, p<0,01$);
- Të jesh e arsimuar, si vlerë, është në proporcion të kundërt me moshën ($r=-,271, p<0,01$);
- Dukja e mirë, si vlerë, është në proporcion të kundërt me moshën ($r=-,332, p<0,01$);
- Vendi i sigurt i punës, si vlerë, është në proporcion të kundërt me moshën ($r=-,236, p<0,01$);
- Pasuria materiale, si vlerë, është në proporcion të kundërt me moshën ($r=-,197, p<0,01$).

Përgjigjet në shkallën e barazisë gjinore (1- aspak nuk pajtohem, ndërsa 4- pajtohem tërësisht), pohojnë se gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut, të paktën në nivel kognitiv, kanë tendencë për barazi gjinore. Vlerat mesatare janë në intervalin negativ të aksit (duke shprehur qëndrime negative) për pohimet: „barazia gjinore paraqet kërcënim për familjen tradicionale” (m=1,82) dhe „barazia gjinore është e pamundur ngase burrat dhe gratë dallojnë shumë njëri nga tjetri” (m=1,78). Për pohimin se „barazia gjinore në vend është në nivel të kënaqshëm”, rezultati paraqet qëndrim neutral, në mes të aksit (m=2,51), që do të thotë se gratë nuk janë të kënaqura e as të pakënaqura nga shkalla e barazisë gjinore në shoqërinë maqedonase.

Mbetet e paqartë (si limit hulumtues i Studimit) se si dhe në çfarë mase gratë e kuptojnë këtë koncept.

Sipas dokumentacionit nacional, gjegjësisht Strategjisë për barazi gjinore 2013-2020: „barazia gjinore do të thotë drejtësi gjatë veprimit si me meshkujt ashtu dhe me femrat, në përputhje me nevojat e tyre personale, drejtësi posaçërisht në lidhje me të drejtat, përfitimet, obligimet dhe mundësitë. Barazia gjinore është e ndërlidhur me avancimin e barazisë personale, sociale, kulturore, politike dhe barazinë ekonomike e të gjithëve. Barazia gjinore do të thotë se sjelljet e ndryshme, aspiratat, nevojat, e burrave dhe grave respektohen, merren parasysh, vlerësohen dhe në mënyrë të barabartë ndihmohen. Kjo do të thotë se të drejtat e tyre, përgjegjësitë dhe mundësitë nuk do të varen nga ajo nëse kanë lindur si burrë apo si grua. Ajo është e bazuar në principet e të drejtave të njeriut dhe drejtësisë sociale ... (Qeveria e RM-së 2013).

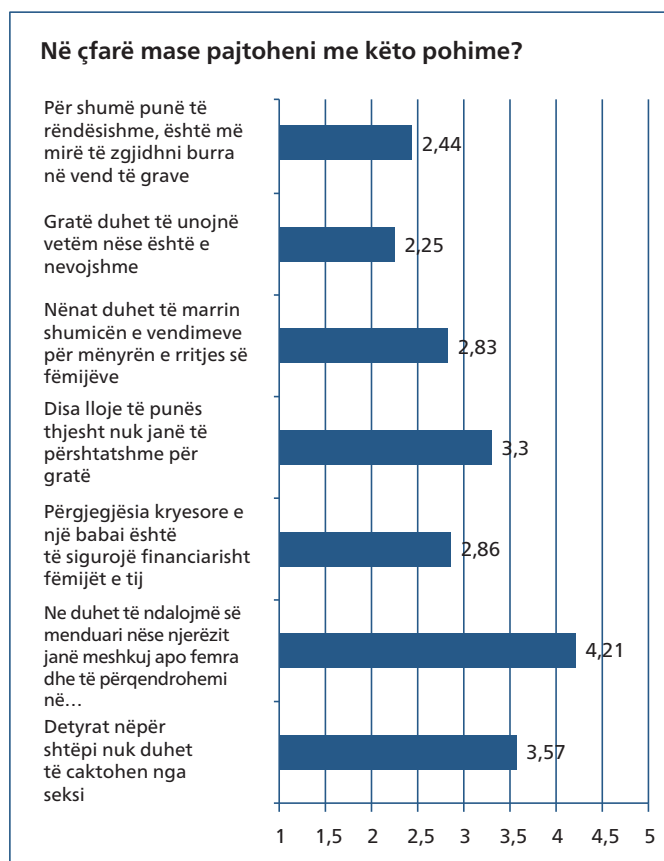

Në shkallën e shkurtuar dhe të adaptuar për perceptimin gjinorë të roleve shoqërore (Baber & Tucker, 2006) (1- aspak nuk pajtohem; 5- plotësisht pajtohem), si pozitiv dominon qëndrimi se „duhet të ndalojmë së menduari për atë nëse njerëzit janë burra apo gra, por duhet të fokusohemi në karakteristikat e tyre personale” (m=4,21). Vlera e mesme nga m=3,57 (në intervalin pozitiv) është fituar edhe për qëndrimin se „obligimet në shtëpi nuk duhet të ndahen sipas gjinisë”.

Për pohimet se „disa lloje të punës thjeshtë nuk janë adekuate që t'i bëjnë gratë” është regjistruar qëndrim

neutral m=3,3 (mesi i aksit). Për pohimet tjera nga shkalla u morën qëndrime negative:

- „Për shumicën e vendeve të rëndësishme të punës më adekuate është që të zgjidhen burrat sesa gratë” (m=2,44);
- „Gratë duhet të punojnë vetëm nëse kjo është e patjetërsueshme” (m=2,25);
- „Gratë do të duhet t'i sjellin vendimet kryesore për atë se si do të risin fëmijët” (m=2,83);
- „Obligimi kryesor i babait është financiarisht të sigurojë familjen” (m=2,86).

Analiza bivariante sipas moshës si variabël për këtë çështje, ka konfirmuar korrelacion statistikor të rëndësishëm (edhe pse me intensitet të dobët) për këto tema:

- Mendimi se obligimi kryesor i babait është financiarisht ta sigurojë familjen rritet në proporcion me moshën ($r=,090$, $p<0,01$);
- Mendimi se gratë do të duhet të punojnë vetëm nëse kjo është e nevojshme rritet proporcionalisht me moshën ($r=,067$, $p<0,05$).

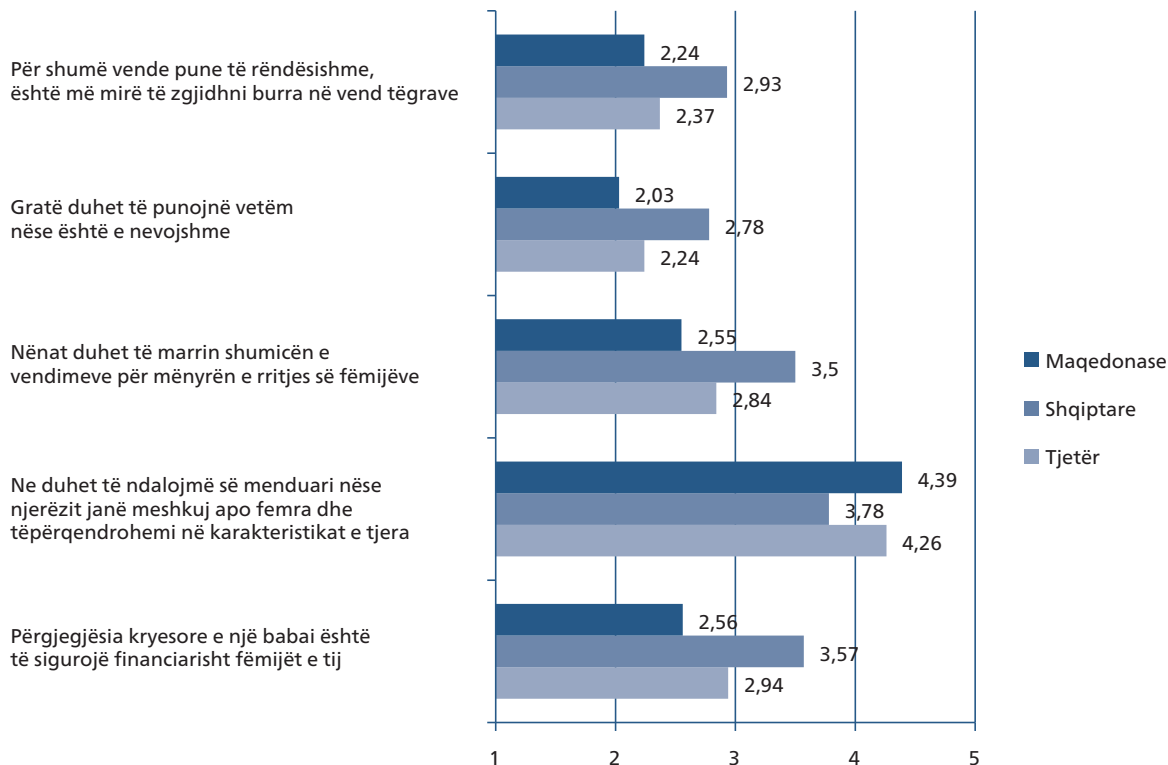
Sipas analizës me teste joparametrike ($p<0,05$), sipas përkatësisë etnike, janë regjistruar këto dallime të rëndësishme statistikore:

- Gratë maqedonase në masë të madhe besojnë se duhet të ndalojmë së menduari nëse njerëzit janë burra apo gra, por të fokusohemi në karakteristikat e tjera të tyre;
- Gratë shqiptare në masë të madhe besojnë se obligimi kryesor i babait është që financiarisht ta sigurojë familjen e tij; gratë duhet të sjellin vendimet kryesore për atë se si do të rrisin fëmijët; gratë duhet të punojnë vetëm nëse

është e patjetërsueshme; për shumicën e vendeve të rëndësishme të punës më adekuate është të zgjedhën burrat se sa gratë.

Këto të dhëna, përsëri si dhe te analiza e vlerave, tregojnë se te gratë shqiptare në masë më të madhe është pranuar ndarja tradicionale (patriarkale) e roleve të gjinive, me çka konfirmohen njohuritë ekzistuese nga analiza e të dhënave sekondare.

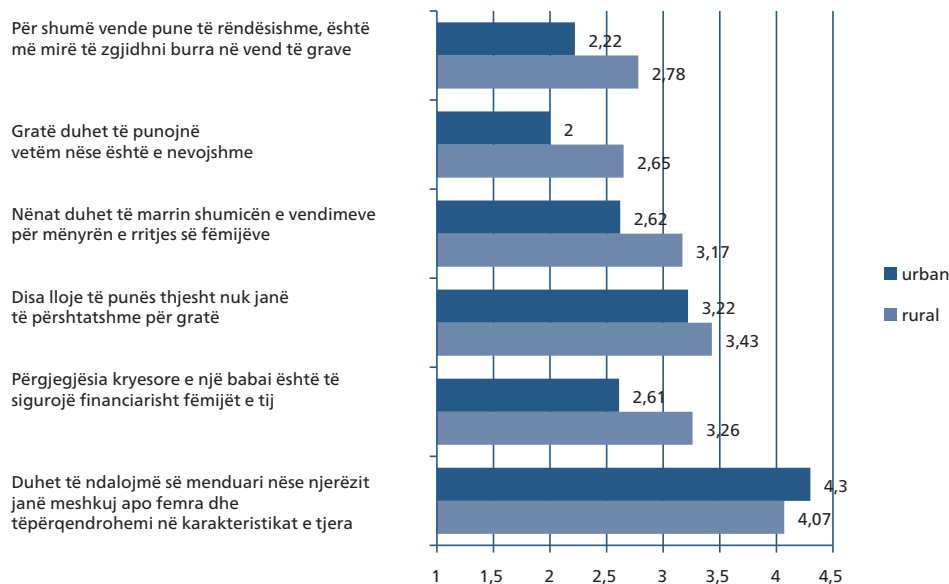
Pozicionet ndaj gjinisë, rolet shoqërore: ndryshimet sipas përkatësisë etnike

Sipas analizës me testet joparamtrike ($p < 0.05$) janë evidentuar dallime statistikore të rëndësishme edhe sipas vendit të jetesës (qytet/fshat), për të gjitha pohimet, përpos për pohimin se „obligimet në shtëpi nuk duhet

të shpërndahen sipas gjinisë”, ku të dhënat konfirmojnë se gratë nga mjediset rurale në masë të madhe e pranojnë ndarjen tradicionale (patriarkale) në ndarjen e roleve gjinore, për dallim nga gratë në mjediset urbane.

Pozicionet drejt roleve gjinore / sociale: sipas vendit të jetesës

„Sipas vlerave të mia personale nuk ekzistoj ndarja e gjërave, për meshkuj dhe për gra. Bashkëshorti im mendon njëjtë dhe jep përkrahje për gjithë atë që do të thotë përparim i tërë familjes. Në frymën e njëjtë i edukoj edhe vajzat e mia” (B.S., 43, Shkup, maqedonase).

„Për fat të keq në shoqërinë tonë ka ndarje tradicionale të roleve sipas gjinisë. Kjo nuk ka ndikuar në jetën time për faktin se kam pasur familje të shëndoshë, të emancipuar dhe prindër të arsimuar, të cilët megjithëse kanë pasur 5 fëmijë (4 vajza dhe 1 djalë) nuk kanë bërë dallime për shkak të gjinisë, çdo njëri nga ne është e/i arsimuar, ndërsa edhe kemi magjistruar aty ku kemi dëshiruar ...” (R.C. 35, fshati Çegran/Gostivar, shqiptare).

„Për fat të mirë jam e rrethuar me njerëz të cilët nuk i ndajnë gjërat në tipike mashkullore dhe tipike femërore, të paktën me ata që ndajë ndonjë marrëdhënie dhe rol. Kështu që, mund të konstatoj se jetoj sipas bindjeve të mia, të cilat nuk nënkuptojnë ndarje të roleve tradicionale gjinore (G.T. 44, Ohër, maqedonase).

„Edhe në traditën tonë ka ndarje në role mashkullore dhe femërore, por, në dhjetë vitet e kaluara, me rritjen e nivelit të arsimit tek popullata rinore e romëve, këto barriera dalë ngadalë po rrënohen, ngadalë, por shihet progres në këtë fushë” (T.B. 26, Shkup, rome).

“Sado që më pengon kjo ndarje e kam kuptuar se duhet të gjejë vendin tim, dhe të paktën në aspekt personal, të ulë ndikimin mbi jetën time në lidhje me përzgjedhjen e partnerit, shoqërisë dhe punës. Ndoshta për këtë shkak fëmijët e mi nuk kanë zhvilluar stereotipe që ndoshta ndonjëherë është pengesë për shkak rrethit. Është shumë e vështirë të ndryshojë matrica mendore e shoqërisë, por megjithatë mund të ndikohet mbi jetën personale” (L.O. 56, Shkup, serbe).

„Ende shoqëria jonë është e robëruar në edukimin tradicional. Burrat janë të edukuar në frymën që të lëshojnë një pjesë të madhe të përgjegjësisë mbi gruan dhe se ajo pas orarit të punës duhet të jetë në shtëpi dhe të jetë në mënyrë strikte e përkushtuar në edukimin e familjes” (M.I. 36, Shkup, shqiptare).

„Për fat të keq ende ajo traditë në qytezën tonë ndjehet dhe ndikon në shumë gjëra, por, një gjë më gëzon, gjeneratat e reja këtë po e ç'rrenjosin” (I.J. 53, Dellçevë, maqedonase).

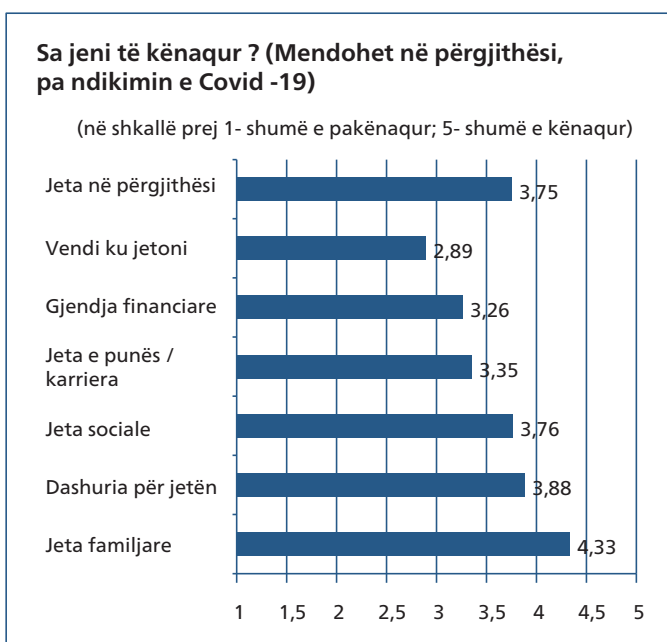
„Në jetën time familjare ndarja e përgjithshme në role tradicionale gjinore është tejkaluar dhe funksionojmë në mënyrë të barabartë. Por, në pjesën sociale dhe profesionale të jetës, si grua, hasi në këtë ndarje, posaçërisht nga pjesa e gjinisë mashkullore dhe kjo është më e theksuar gjatë shprehjes të qëndrimeve, dhënien e mendimeve dhe propozimeve. Posaçërisht nëse bëhet fjalë për shumicën e popullatës mashkullore, paraqitja e gruas për ndonjë temë të caktuar, bëhet që të mos jetë e pranuar për arsye, para se gjithash, se jam femër, dhe më pas shndërrohet në të ashtuquajtur „mohim ose injorim të qëndrimit ose mospranim të qëndrimit”(A.T. 45, Kavadar, maqedonase).

„Ndarja tradicionale e roleve sipas gjinive është në kundërshtim direkt me veprimet dhe mendimet e mia feministe. Jemi dëshmitarë se mizogjinia, patriarkia dhe seksizmi janë shumë prezente në shoqërinë tonë dhe për fat të keq në frymën e njëjtë po edukohen fëmijët tanë gjatë gjithë shkollëve të arsimimit, duke filluar nga çerdhja. Rolet tradicionale gjinore si 'role models' promovohen në gjithë librat shkollorë, në shumicën e emisione për fëmijë, duke lënë një ndjenjë të shqetësimit dhe mospërkatësisë për të gjithë ata fëmijë të cilët nuk përkasin nga të ashtuquajturat familje tradicionale ... Anëtarët e familjes time edukohen në frymën e barazisë gjinore, respektimit të dallimeve dhe përpjekjes për barazi të njëjtë për të gjithë njerëzit ...” (D.B. 37, Shkup, serbe).

3.2. KËNAQËSIA/ PAKËNAQËSIA TEK GRATË

Në shkallën e kënaqësisë (nga më tepër aspekte jetësore), gratë e anketuara kanë shprehur kënaqësi më të madhe nga jeta familjare ($m=4,33$), më pas vijojnë vlerat në mes 3 dhe 4: kënaqësi nga dashuria ($m=3,88$), nga jeta sociale ($m=3,76$), nga jeta në përgjithësi (3,75), kënaqësia nga puna ($m=3,35$), kënaqësia nga gjendja financiare ($m=3,26$), ku gratë maqedonase nga mjediset urbane janë më të kënaqura nga gjendja financiare dhe puna ($p<0,05$).

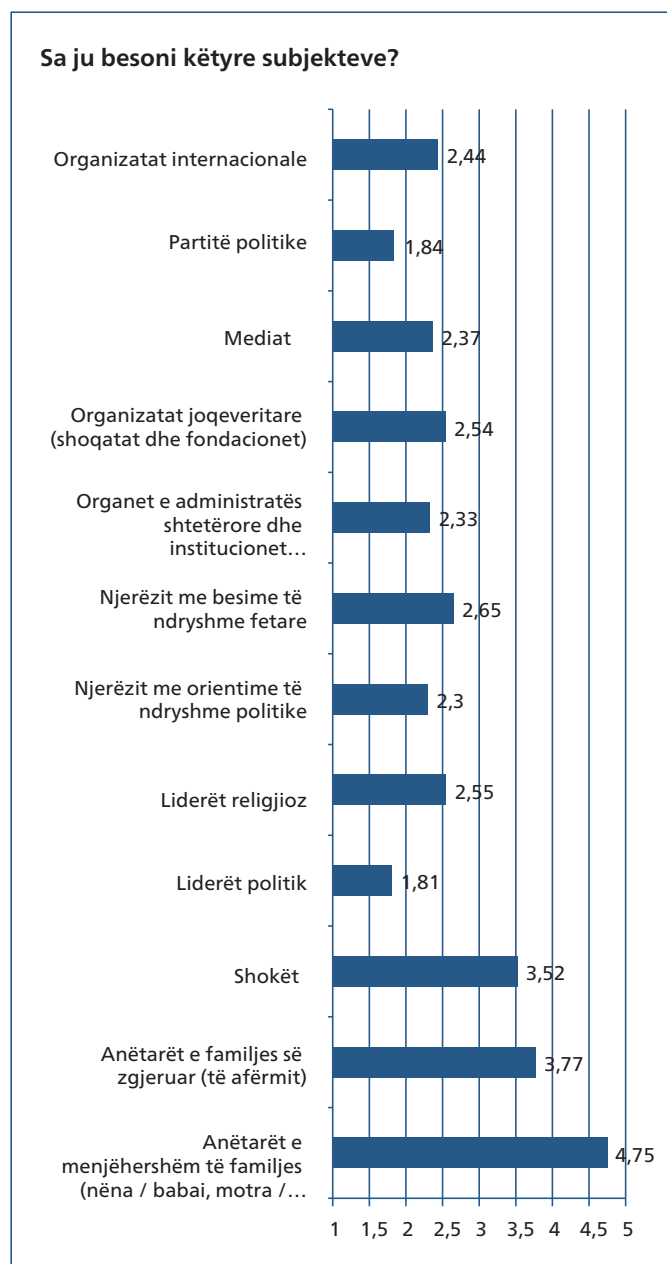
Gratë janë të pakënaqura nga shteti ku jetojnë, me vlerë mesatare e vendosur në intervalin negativ të aksit ($m=2,89$), ku gratë më të reja janë më të pakënaqura se më të moshuarat ($r=,098$, $p<0,01$), shqiptaret ($m=3,15$) janë më të kënaqura se maqedonaset ($m=2,79$) me vlerë statistikore prej $p<0,01$.

3.3. BESIMI

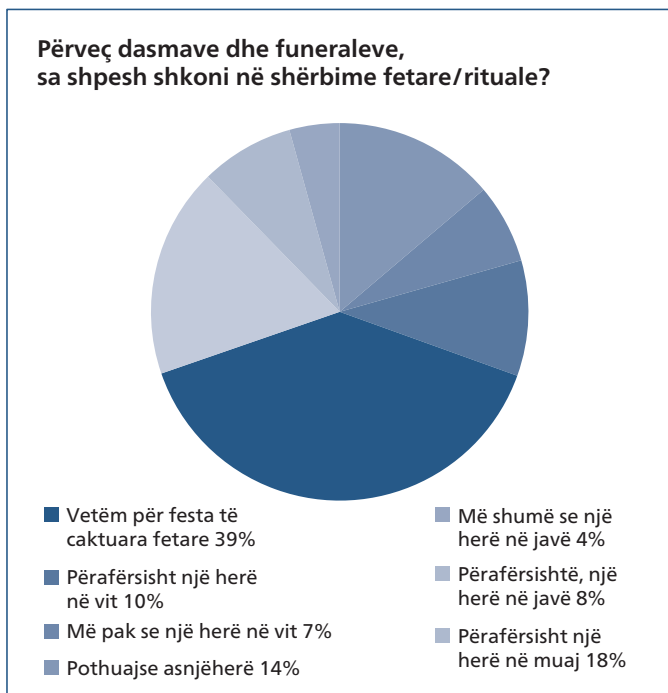
Sipas analizës të të dhënave të fituara në shkallën për matjen e besimit (e pritshme dhe në përputhje me të dhënë tjetër ku më të kënaqur janë nga jeta familjare), gratë besim më të madh kanë treguar për anëtarët e familjes më të ngushtë ($m=4,75$). Më pas (me vlerë mesatare në mes 3 dhe 4), kanë besim në anëtarët e familjes më të gjërë ($m=3,77$) dhe miqtë ($m=3,52$).

Gratë nuk kanë besim ndaj të gjithë subjekteve tjerë të listuara në pyetësorin: njerëz me besim të ndryshëm fetar ($m=2,65$), organizata ndërkombëtare ($m=2,44$), organizata joqeveritare ($m=2,54$), medime ($m=2,37$), organe dhe institucione shtetërore ($m=2,33$), liderë fetarë ($m=2,55$), njerëz me besime të ndryshme politike ($m=2,3$), ndërsa mosbesim shprehin ndaj partive politike ($m=1,84$) dhe liderëve politik ($m=1,81$).

3.4. RËNDËSIA DHE PRAKTIKIMI I RELIGJIONIT

Përqindja më e madhe e grave (39 %) praktikojnë/vizitojnë ceremoni fetare/rituale vetëm gjatë festave; më shumë se një herë në javë - 4%; një herë në javë – 8 %; një herë në muaj -18 %; një herë në vit -10 %; më pak se njëherë në vit -7 %; pothuajse asnjëherë -14 %.

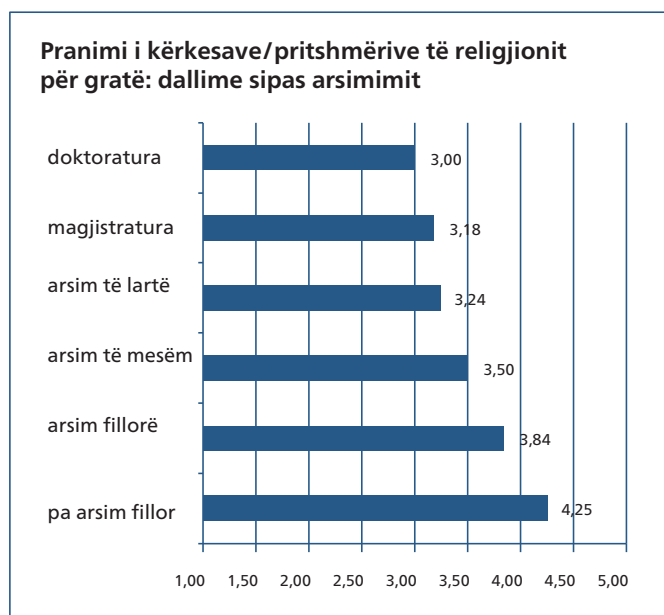

Edhe pse përgjigjet e pyetjes së mëparshme tregojnë një fetarizëm të moderuar te popullata e gjinisë femërore, edhe përkundër vlerës së ulët ($m=1,71$), për pyetjen nëse janë ndjerë të diskriminuara në shoqërinë maqedonase për shkak të përkatësisë fetare, gratë, me vlerë mesatare prej $m=3,47$, janë përgjigjur se insistojnë t'i pranojnë kërkesat/pritshmëritë që nga ato si gra i kërkon religjioni, në shkallë prej 1 (aspak) deri 5 (në mas shumë të madhe).

Pranimi i këtyre kërkesave/pritshmërive nga religjioni rritet në proporcion me moshën ($r=,071$, $p<0,05$). Gratë nga vendbanimet rurale ($m=3,79$) në masë më të madhe ($p<0,01$) i pranojnë këto kërkesa/pritshmëri për dallim nga gratë në mjediset urbane ($m=3,24$).

Testet joparametrike nuk treguan dallime të konsiderueshme sipas përkatësisë etnike për këtë çështje. Ekzistojnë dallime të dukshme statistikore ($p<0,01$), sipas shkallës së arsimit, ku ato me arsimim më të ulët në masë më të madhe i pranojnë kërkesat/pritshmëritë për gratë nga religjioni, dhe e kundërta.

3.5. PËRFUNDIME

- Për gratë është më e rëndësishme të kenë vendin e tyre për jetesë ($m=4,53$); të formojnë familje ($m=4,52$); të jetojnë në vend të sigurt dhe perspektiv ($m=4,5$); të jenë të pavarura ($m=4,43$); të kenë vend të sigurt të punës ($m=4,32$); të shoqërohen me miqtë ($m=4,17$); të jenë të arsimuara ($m=4,06$); të duken mirë ($m=4,04$); me ç'rast për të anketuarat nga përkatësia etnike maqedonase më të rëndësishme janë vlerat lidhur me pavarësinë dhe sigurinë, jetën sociale, zhvillimin e karrierës/vetrealizimin dhe hedonizmin, për dallim nga të anketuarat shqiptare tek të cilat vlerat më të theksuara janë të lidhura me religjionin dhe traditën si dhe aktivitetin politik dhe aktivizimin qytetarë;
- Gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut (në nivel kognitiv) aspirojnë drejt barazisë gjinore. Vlerat mesatare janë në intervalin negativ të aksit (duke reflektuar qëndrime negative) për pohimet: „barazia gjinore paraqet kërcënim për familjen tradicionale” ($m=1,82$) dhe „barazia gjinore është e pamundur ngase gratë dhe burrat shumë dallojnë nga njëri tjetri” ($m=1,78$). Për pohimin se „barazia gjinore në vend ka arritur një nivel të kënaqshëm”, rezultati shënon qëndrim neutral, në mes të aksit ($m=2,51$) që do të thotë se gratë as nuk janë të kënaqura, e as të pakënaqura nga shkalla e barazisë gjinore në shoqërinë maqedonase;

- Në shkallën e shkurtuar dhe të adaptuar, për perceptimin gjinorë të roleve shoqërore, si pozitiv dominon qëndrimi se „duhet të ndalojmë së menduari për atë nëse njerëzit janë burra apo gra, por duhet të fokusohemi në karakteristikat e tyre personale” (m=4,21). Vlera mesatare prej m=3,57 (në intervalin pozitiv) është fituar edhe për qëndrimin se „obligimet në shtëpi nuk duhet të ndahen sipas gjinisë”. Për pohimin se „disa lloje të punës thjeshtë nuk janë të përshtatshme që t’i kryejnë gratë” është regjistruar qëndrim neutral m=3,3 (mesi i aksit). Për këtë shkallë rezultatet dallojnë sipas moshës, përkatësisë etnike dhe vendit të jetesës. Të dhënat përsëri, si dhe te analiza e vlerave, tregojnë se te gratë shqiptare në masë më të madhe është pranuar ndarja tradicionale (patriarkale) e roleve gjinore;
- Në shkallën e kënaqësisë (nga më shumë aspekte jetësore) të anketuarat më tepër kënaqësi kanë treguar nga jeta familjare (m=4,33), ndërsa pakënaqësi më të madhe nga shteti ku jetojnë, me vlerë mesatare të vendosur në intervalin negativ të aksit (m=2,89), ku gratë më të reja janë më të pakënaqura sesa më të moshuarat, dhe shqiptaret (m=3,15) janë më të kënaqura se maqedonaset (m=2,79);
- Gratë besim më të madh kanë treguar ndaj anëtarëve të familjes më të ngushtë (m=4,75). Më tej, kanë besim te anëtarët më largët të familjes (m=3,77) dhe miqtë (m=3,52). Nuk kanë besim ndaj të gjithë subjekteve tjera të cilët janë përmendur në pyetësorë;
- Gratë me vlerë (të lartë) të mesme prej m=3,47 janë përgjigjur se insistojnë të pranojnë kërkesat/pritshmëritë të cilat nga ata si gra i kërkon religjioni, kjo më e theksuar është tek gratë me shkallë më të ulët të arsimimit, dhe nga mjediset rurale;
- Të dhënat kualitative nga intervistat i konfirmojnë të dhënat kuantitative, ku mund të vërehet se të gjithë, shoqërinë maqedonase e perceptojnë si patriarkale, në të cilën tradita është e rëndësishme dhe e pranuar si vlerë e përgjithshme, por çdo grua (pa dallim nga përkatësia demografike) në mënyrë të vet, tenton që të luftojë për të

drejtat dhe barazinë e vet në familje (e sapoformuar) dhe rrethinë. Ndryshim në të mirë dhe progresivitet pritet tek gjeneratat më të reja. Rol më të rëndësishëm ka familja në të cilën rriten gratë, pa dallim përkatësisë etnike ose vendit të jetesës.

3.6. REKOMANDIME

- Të nxiten dhe inkurajohen vajzat/gratë (jo vetëm në kuadër të familjes, por edhe në nivel institucional – nëpër shkollat, universitetet dhe bashkësitë religjioze, edhe nga mosha më e vogël) të ndjekin vlerat e tyre personale, bindjet, pritshmëritë, dëshirat dhe aspiratat në jetë, me çka do të kontribuohet në rritjen e besimit tek gratë nëpër institucione;
- Të revidohen kurrikulat arsimore për shkollimin fillor dhe të mesëm, dhe nga ato të hiqen stereotipat dhe paragjykimet gjinore, ndërsa të futen përmbajtje që e promovojnë barazinë gjinore;
- Mediumet të promovojnë barazinë gjinore dhe të përkushtohen në zbërthimin e stereotipave të cilat vlejnë për gratë dhe rolet e tyre, në mesin e opinionit të përgjithshëm;
- Ministria e Kulturës të sigurojë fonde të veçantë për të mbështetur projekte kulturore dhe programe që promovojnë barazinë gjinore, si dhe të marrë parasysh aspektet gjinore si kriter në procesin e përzgjedhjes për mbështetje dhe grante për projekte të tjera dhe aktivitete;
- Agjencia për Rini dhe Sport të sigurojë fonde speciale për të mbështetur projekte rinore që promovojnë barazinë gjinore dhe marrin parasysh aspektet gjinore si një kriter të rëndësishëm në procesin e bashkëpunimit me organizatat rinore;
- Organizatat ndërkombëtare dhe organizatat donatore të caktojnë më shumë fonde për projekte, fushata dhe aktivitete që promovojnë barazinë gjinore, si dhe për të mbështetur organizatat e grave në punën e tyre.

4

JETA SOCIALE DHE FAMILIJARE

4.1. KONTEKSTI NACIONAL

Mosha mesatare e grave të cilët vendosin që të martohen për herë të parë, në Republikën e Maqedonisë së Veriut është 26,6 vite (për krahasim, te burrat është 29,3) (Enti Shtetëror për Statistika, 2019). Kur bëhet fjalë për martesë të hershme, më të rrezikuara janë gratë rome, 12 për qind prej tyre martohen edhe para se të mbushin 15 vjet (USAID, 2019).

Sipas analizave të të dhënave sekondare, „nëse e shikojmë traditën si ndarje tradicionale të roleve gjinore, lloji më i zakonshëm i familjes në Maqedoninë është ai ku burri punon, ndërsa gruaja jo” (Reaktor - Hulumtim në aksion, Shkup, 2012); 40,1 % nga të gjithë pjesëmarrëset kanë deklaruar se jetojnë në familje „tradicionale” (përkundër 32,4 % nga pjesëmarrëset të cilët kanë deklaruar se të dy bashkëshortët nuk punojnë dhe 27,5 % e familjeve ku të dy bashkëshortët punojnë). Gjithashtu, në çdo variantë të mundshme (të dy bashkëshortët punojnë dhe të dy nuk punojnë, ose vetëm njëri punon), gratë kanë dukshëm më tepër obligime sa i përket shtëpisë (pastrim, gatim, përkujdesje për fëmijët, etj), edhe nëse ato janë të vetmit që janë të punësuar në familje (Reaktor - Hulumtim në aksion, Shkup, 2012). Sipas të njëjtit hulumtim, „nga pjesëmarrëset të cilët jetojnë në një familje ku çifti bashkëshortor është i punësuar, 74,7 % nga të anketuarave kanë deklaruar se pjesa më e madhe ose i tërë obligimi shtëpiaki takon tyre, krahasuar me 67 % nga të anketuarit meshkuj të cilët kanë deklaruar se vetëm një pjesë e vogël e obligimeve shtëpiake janë obligim i tyre ose nuk kanë asnjë obligim; 42,3 % nga pjesëmarrësit janë pajtuar me deklaratën se nëse në familje ka fëmijë ose persona të moshuar dhe të cilëve u nevojitet përkujdesje e posaçme, është më mirë që nëna të mos punon”.

Sipas Ivanovska dhe Dimitrovska (2015), gratë nga vendbanimet rurale janë në një pozitë më të palakmueshme nga gratë të mjediseve urbane, për shkak se në shumë

vendbanime rurale ka mungesë të qendrave për përkujdesje të fëmijëve dhe personave të moshuar dhe të sëmurë, kështu që gratë janë të detyruara të jenë në shtëpi dhe të përkujdesen për familjen, duke u bërë kështu ekonomikisht të varura nga bashkëshorti.

Sipas njohurive të fituara nga analizat, gratë në vendbanimet rurale, për dallim nga gratë në vendbanimet urbane, kanë shumë pak mundësi për jetë sociale për shkak se në më shumë raste kafiteritë dhe lokalet paraqesin ‘vende të ndaluara’ për gratë, ndërsa objekte tjera për argëtim nuk ekzistojnë. Largësia nga qytetet më të mëdha, si dhe mosekzistimi i transportit të organizuar janë pengesë shtesë për socializim nëpër ambiente të hapura, dhe si rezultat i kësaj, mundësi e vetme ju mbeten vizitat e ndërsjella nëpër shtëpitë e tyre (Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Republikën e Maqedonisë, 2018). Sipas analizës së të dhënave nga *Studimi për gratë 2020*, për bllokun e pyetjeve lidhur me jetën familjare dhe sociale, janë fituar rezultate interesante, por për situata të caktuara edhe rezultate shqetësuese.

4.2. STILI I JETESËS SË GRAVE/ SHFRYTËZIMI I KOHËS SË LIRË

Kohën e lirë, gratë zakonisht e kalojnë me familjen (m=4,24) më pas (me vlerat mesatare në mes 3 dhe 4) shikojnë filma ose seriale në TV dhe Internet (m=3,82); shfrytëzojnë rrjete sociale si Viber, Facebook, Twitter, Instagram (m=3,58); shoqërohen me shokë/shoqe (m=3,57); dëgjojnë muzikë (m=3,44); nuk bëjnë asgjë të posaçme/relaksohen (m=3,28); kërkojnë/surfojnë në Internet (m=3,27).

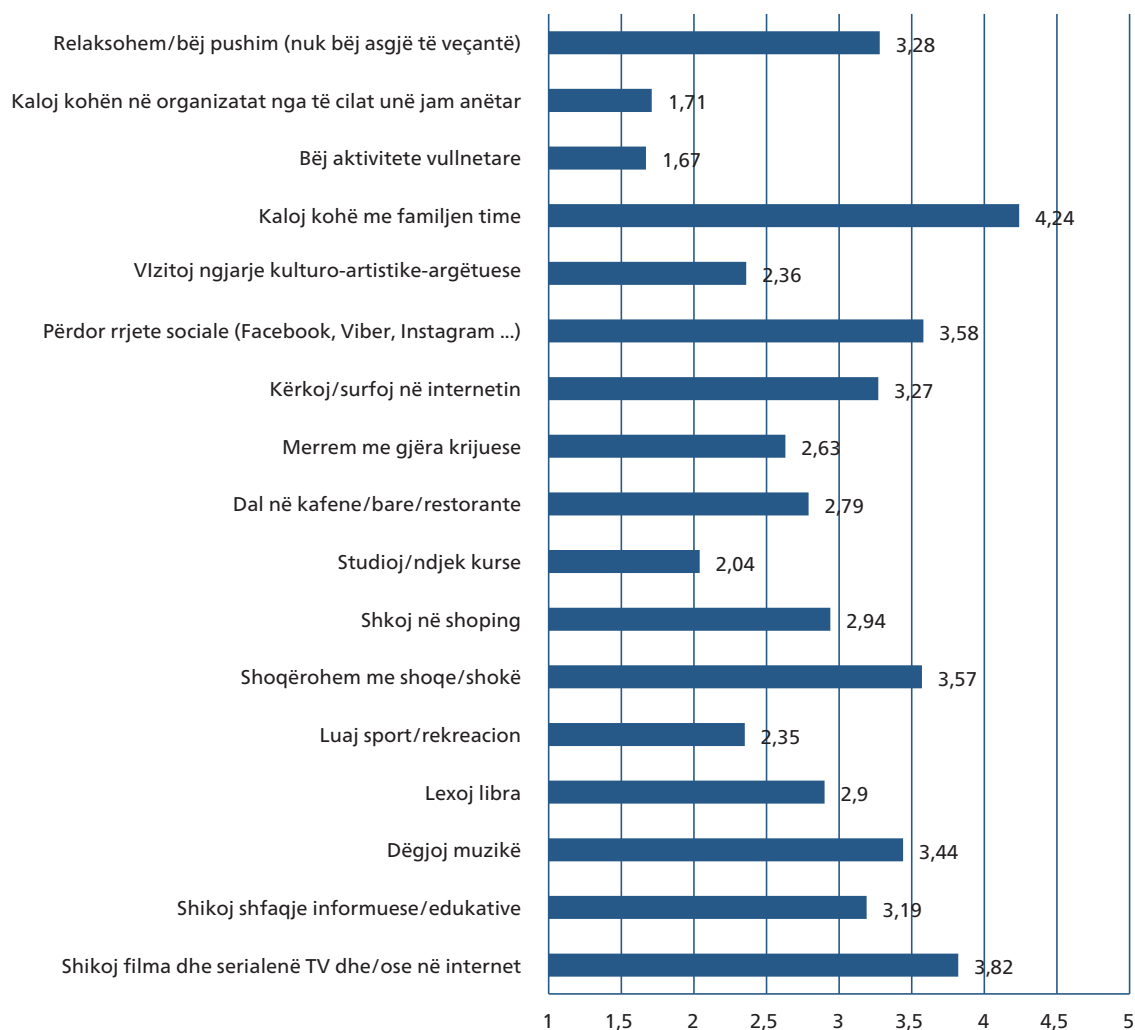
Aktivitete lidhur me përfitimin e njohurive dhe avftësi-ve, vullnetarizmi, puna kreative, të bërit sport, vizita e ngjarjeve kulturore-argëtuese, janë vendosur në inter-
valin negativ të aksit (nën 3), si aktivitetet të cilët më rrallë praktikohen.

Sipas analizës bivariate të ndërlidhur me moshën si variabël e pavarur, janë marrë këto rezultate: dëgjimi i muzikës është në proporcion të kundërt me moshën ($r = -.428$, $p < 0.01$); poashtu leximi i librave ($r = -.257$, $p < 0.01$); sporti/rekreimi ($r = -.339$, $p < 0.01$); shoqërimi me shokët/shoqet ($r = -.304$, $p < 0.01$); shoppingu ($r = -.298$, $p < 0.01$); mësimi/ndjekja e kurseve ($r = -.361$, $p < 0.01$); dalja në kafeteri/bare, restorante ($r = -.486$, $p < 0.01$); bërja e gjërave kreative ($r = -.169$, $p < 0.01$); kërkimi/surfimi në

internet ($r = -.437$, $p < 0.01$); shfrytëzim i rrjeteve sociale ($r = -.460$, $p < 0.01$); vizita e ngjarjeve kulturore-zbavitëse ($r = -.231$, $p < 0.01$); anëtarësimi në organizata ($r = -.120$, $p < 0.01$); vullnetarizmi ($r = -.144$, $p < 0.01$); relaksimi/pushimi ($r = -.096$, $p < 0.01$).

Nuk është regjistruar variabël e cila rritet proporcionalisht me moshën, që do të thotë se gratë më të reja, në dallim prej të moshuareve, kohën e lirë e kanë të plotësuar me aktivitete të ndryshme.

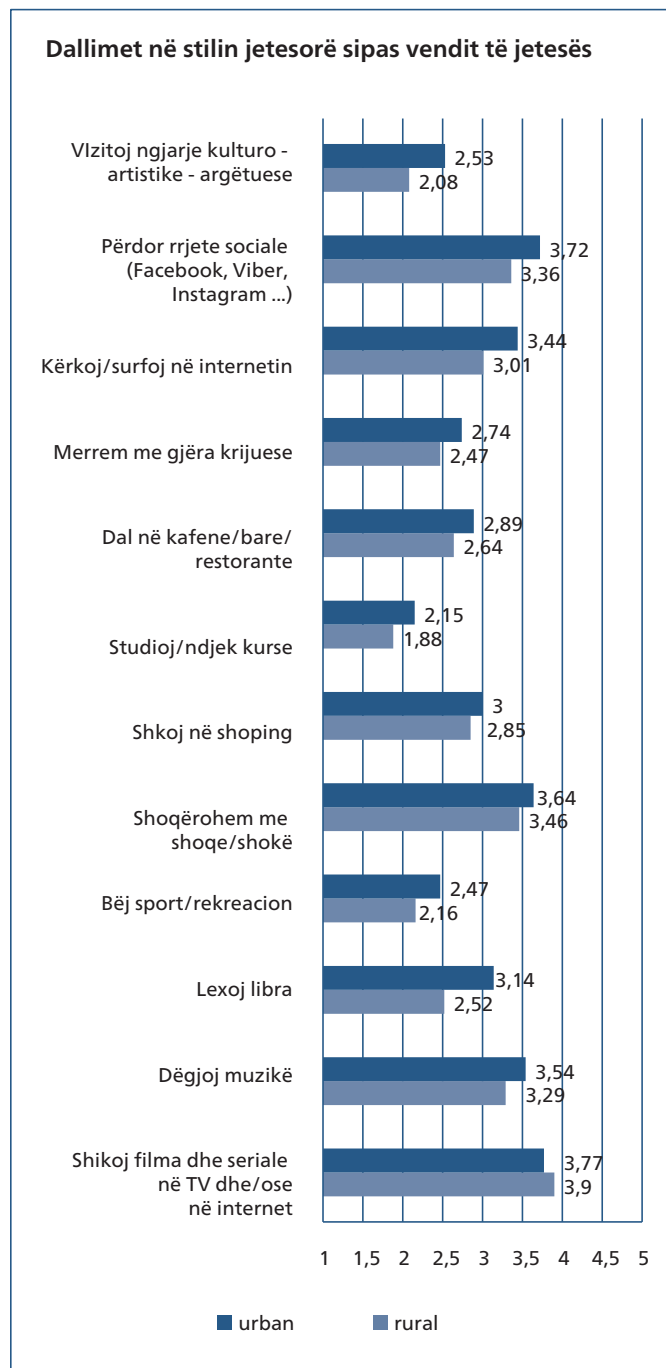
Stili jetësorë i grave (shfrytëzimi i kohës së lirë)

Testet joparametrike treguan se për të gjitha aktivitetet ka dallime të dukshme statistikore ($p < 0,001$) në krahasim me atë nëse të anketuarat kanë ose nuk kanë fëmijë, ku gratë të cilët nuk kanë fëmijë tregojnë më tepër aktivitet për të gjitha alternativat, ndërsa gratë që kanë fëmijë, në masë më të madhe kohën e kalojnë me familjen. Mund të konkludohet se amësia në masë të madhe ndikon në formimin e stilit jetësorë të grave.

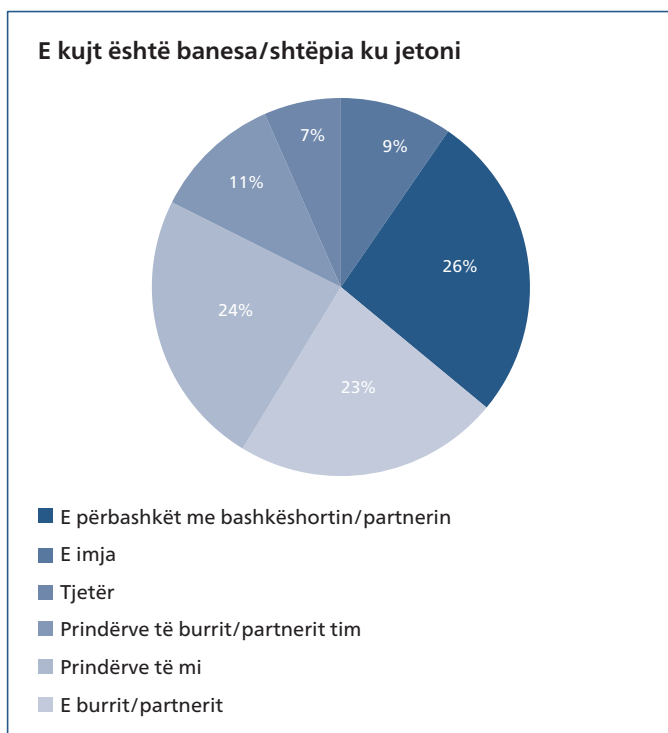
Testet joparametrike kanë regjistruar dallime të rëndësishme statistikore ($p < 0,05$) për stilin e jetesës edhe sipas vendit të jetesës. Gratë që jetojnë në mjediset urbane tregojnë për nuancë më tepër aktivitetet për të gjithë alternativat, ndërsa, gratë që jetojnë në mjediset rurale në masë më të madhe kohën e kalojnë duke shikuar filma ose seriale në TV/Internet.

Ky fakt ndërlidhet me analizën e të dhënave sekondare dhe me siguri ka të bëjë me mundësitë më të mëdha që janë në qytet për dallim nga fshatrat.

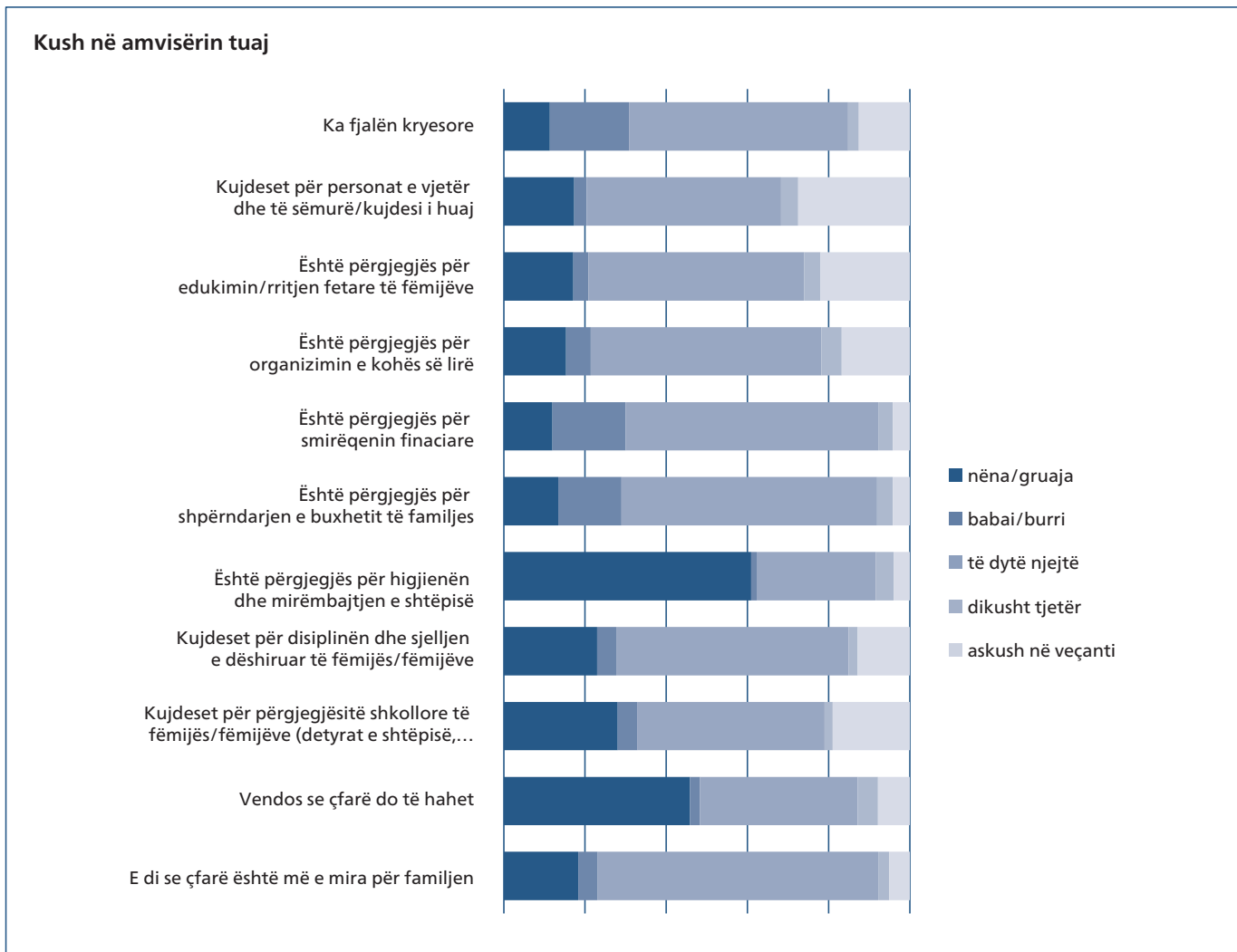
4.3. ORGANIZIMI I SHTËPISË DHE BARAZIA MES BASHKËSHORTËVE/PARTNERËVE

Edhe pse vlerat më të rëndësishme të grave sipas këtij Studimi, janë të lidhura me pavarësimin/pavarsinë/sigurinë, kryesisht nëpërmjet zotërimit të një vendi për jetesë, vetëm një e katërta e grave kanë deklaruar se banesën e kanë blerë së bashku me bashkëshortin/partnerin, një e katërta e dytë nga e anketuarave kanë deklaruar se banesa është në pronësi të bashkëshortit/partnerit, një e katërta e tretë ka deklaruar se banesa është e prindërve të gruas, 11% jetojnë në banesë të prindërve të bashkëshortit, vetëm 9% nga gratë kanë deklaruar se banesa është në pronësinë e tyre, 5% kanë deklaruar diçka tjetër.

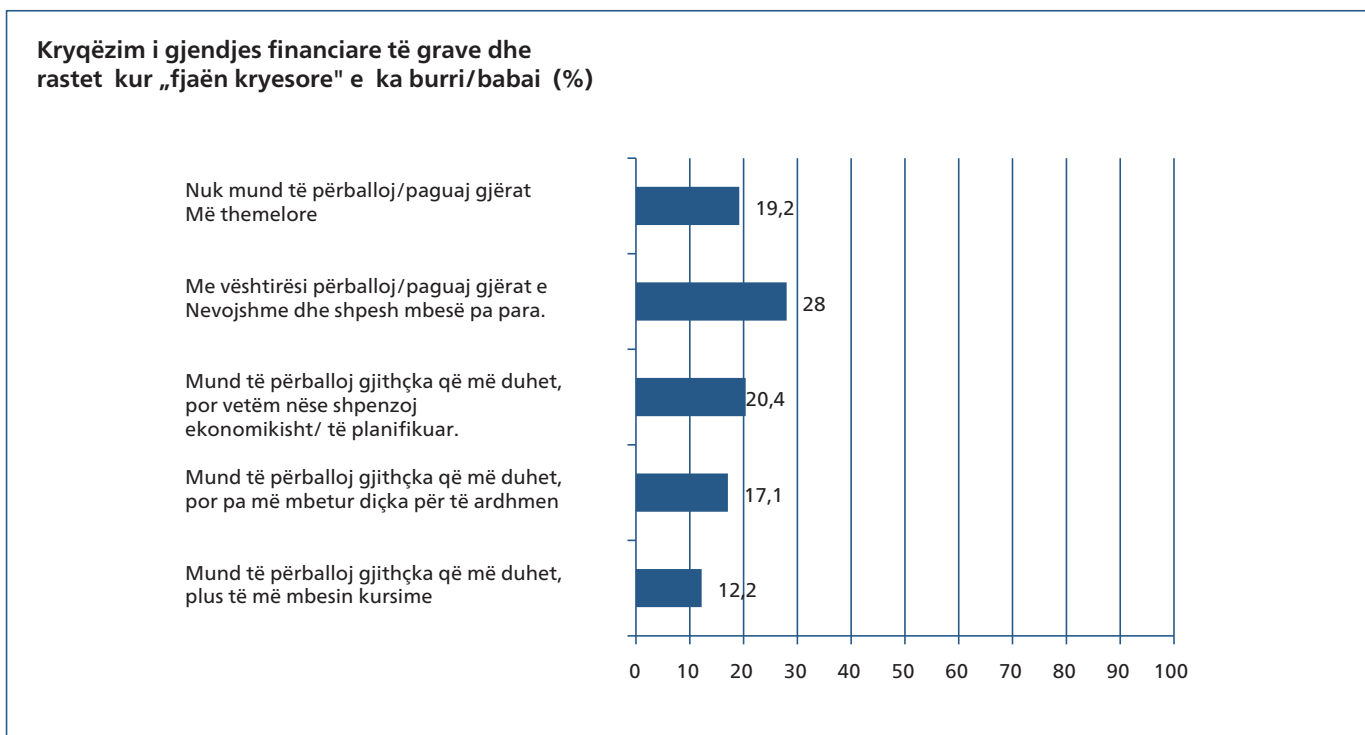

Pyetja e rradhës ishte e përgjithshme dhe u është parashtruar të gjithë të anketuarave, pavarësisht nga statusi i tyre martesor dhe amësia. Ato kanë mundur të përgjigjen për familjen ku janë rritur, ose për familjen të cilën e kanë formuar, gjegjësisht për familjen në të cilën momentalisht jetojnë. Pjesa më e madhe, ose 69 % nga e anketuarave kanë deklaruar se të dy prindërit njësoj e dinë se çfarë është më e mira për familjen. Për 18 % nga rastet, nëna/gruaja është ajo që din më së miri, për 5 % është babai/burri, për 3 % është dikush tjetër, për 5 % askush në veçanti. Pothuajse gjysma e të anketuarave (46 %) janë përgjigjur se nëna/gruaja është ajo e cila vendosë se çfarë do të ahahet në shtëpi,

tek 39 % të dy prindërit, burri dhe gruaja njësoj vendosin për atë, vetëm 2 % janë përgjigjur se babai/burri vet vendosë për ushqimin, 8 % janë përgjigjur - askush veçanërisht, dhe 5 % - dikush tjetër. Për obligimet e fëmijëve në shkollë (detyrat, takimet prindore) në pjesë më të madhe janë përgjigjur se përgjegjës janë të dy prindërit (46 %), më pas nëna/gruaja me 28 %, ndërsa babai/bashkëshorti i vetmi ai është përgjegjës me 5 %, 19 % janë përgjigjur-askush në veçanti, ndërsa 2 %-dikush tjetër. Për disiplinën dhe sjelljen e fëmijëve njësoj kujdesen të dy prindërit në 57 %, por përsëri, nëna është e vetmja që është përgjegjëse për 23 % të rasteve, ndërsa babai për vetëm 5 %, 13 % janë përgjigjur-askush në veçanti, ndërsa 2 % - dikush tjetër. Më shumë se gjysma ose madje 61 % nga të anketuarave kanë deklaruar se gruaja është ajo e cila në familjen e tyre është plotësisht përgjegjëse për higjienën dhe rendin shtëpiak, ndërsa babai/burri vetëm 1 %, të dy janë njësoj përgjegjës në 29 % të rasteve, askush në veçanti - 4 %, ose dikush tjetër - 5 %. Për shpërndarjen e buxhetit familjar janë njëjtë përgjegjës të dy prindërit, gjegjësisht burri dhe gruaja në 63 %, babai/burri është i vetmi përgjegjës në 16 %, ndërsa vetëm nëna/gruaja në 13 %, tek 4 % askush në veçanti nuk është përgjegjës, ndërsa për 4 % - dikush tjetër. Pothuajse një e pesta nga të anketuarave (18 %) janë përgjigjur se burri është ai i cili është përgjegjës për mirëqenien financiare të familjes, të dy (burri dhe gruaja) bashkërisht janë përgjegjës në 62 %, ndërsa vetëm gruaja është përgjegjëse në 12 %, 4 % janë përgjigjur se dikush tjetër është përgjegjës për mirëqenien financiare. Për edukimin religjioz të fëmijëve, në gjysmën e rasteve (53 %) njësoj janë përgjegjës të dy prindërit (burri dhe gruaja), nëna është përgjegjëse në 17 %, babai/burri për 4 %, askush në veçanti për 22 %, dikush tjetër për 4 %. Të dy prindërit (burri dhe gruaja) janë njësoj përgjegjës kur është e nevojshme përkujdesje për persona në moshë, të paforcë ose i/e sëmurë, të cilët kërkojnë përkujdesje prej dikujt, për 17 % të rasteve këtë e bënë vetëm gruaja/nëna, për 3 % këtë e bënë vetëm burri/babai, askush në veçanti për 25 %, dikush tjetër - 4 %. Një e pesta e të anketuarave (19 %) janë përgjigjur se burri e ka „fjalën kryesore“, ndërsa për gjysmën ose 54 % kjo vlen për të dy partnerët, për 11 % „fjalën kryesore“ e ka nëna/gruaja, tek 13 % askush në veçanti, dhe tek 3% - dikush tjetër. Sipas përgjigjeve të të anketuarave, për më tepër përgjegjësi/përkujdesje në shtëpi në përqindje më e përfaqësuar është përgjigja „të dy prindërit/partnerët njësoj“, mbi gruan ngarkesa më e madhe është mirëmbajtja e higjienës dhe rendit shtëpiak, si dhe vendosja se çfarë ushqimi do të ahahet, ndërsa burri në pjesë më të madhe e ka „fjalën kryesore“, për dallim nga gruaja, dhe në masë të madhe është përgjegjës për mirëqenien financiare.

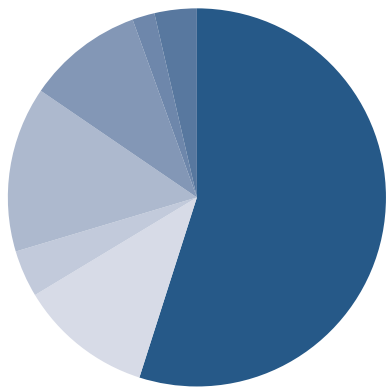
Kryqëzimi i variabileve ka treguar se burri/babai më shpesh e ka „fjalën kryesore“ kur gruaja është në gjendje të rënduar/palakmueshme finaciare.

Pyetjeve në vazhdim u janë përgjigjur vetëm të anketuarat (N=639) të cilat janë në martesë ose jetojnë së bashku me partnerin(en).

Në gjysmën, ose 55 % nga të anketuarave, bashkëshorti/partneri u punon (punon për rrogë), ndërsa 14 % nga e anketuarave kanë bashkëshort/partner i cili është i papunësuar, te 11 % bashkëshorti/partneri është i vetëpunësuar (ka biznes të vetin), 10 % kanë bashkëshort/partner i cili është i pensionuar, 4 % kanë bashkëshort/partner i cili është i vetëpunësuar në bujqësi, 4 % kanë bashkëshort/partner i cili punon me honorar ose kontratë në vepër dhe 2 % kanë bashkëshort/partner i cili nuk mund të punon (për shkak të sëmundjes/disabilitetit)

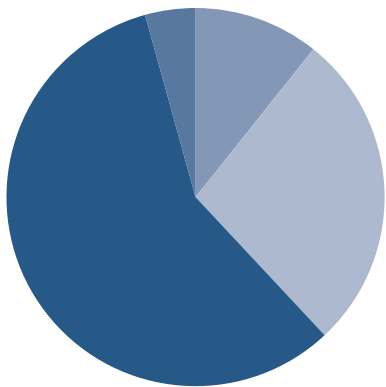
Cila nga këto përgjigje më së miri e përshkruan statusin të punës të bashkëshortit/partnerit(es)?

- I punësuar me rrogë 55%
- Punë të pavarur/punëtor me honorar 4%
- i pa aftë për punë për shkak të sëmundjes paaftësis... 2%
- Pensioner 10%
- I papunësuar 14%
- I vetëpunësuar në bujqësi 4%
- I vetëpunësuar (biznes personal) 11%

Te më shumë se gjysma, ose 58 % nga të anketuarave - bashkëshorti përfiton më shumë se ato, njëjtë ose përafërsisht barabartë fitojnë të dytë në 27 %, ndërsa te 11 % të rasteve gratë përfitojnë më shumë, dhe 4 % janë përgjigjur me „nuk e di“.

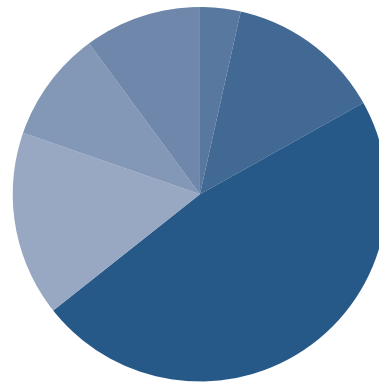
Bashkëshorti/partneri juaj a fiton më shumë apo më pak se ju?

- Më shumë se unë 58%
- Më pak se unë 11%
- Nuk e di 4%
- Ngjashëm/njëjtë sa unë 27%

Partnerët bashkëshortorë/partnerët emotivë së bashku i organizojnë të ardhurat mujore në këtë mënyrë: pothuajse gjysma (47 %) i grumbullojnë së bashku dhe marrin sipas nevojës; 16 % një pjesë të parave i rruajnë së bashku, ndërsa me pjesën tjetër çdonjëri vet menaxhon; 13 % janë përgjigjur se „bashkëshorti im/partneri im disponon me paratë dhe ma jep pjesën time“; tek 10 % çdonjëri menaxhon me paratë e veta; 4 % janë përgjigjur „unë disponoj me të gjitha paratë dhe ja jap një pjesë bashkëshortit/partnerit (es)“; ndërsa 10 % janë përgjigjur me - „diçka tjetër“.

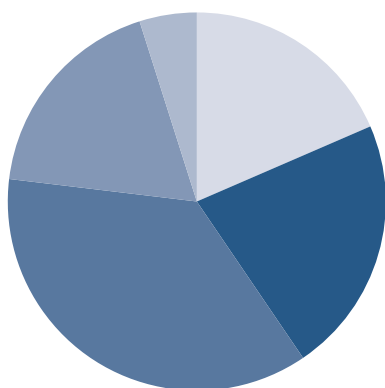
Si ju dhe bashkëshorti/partneri(ja) juaj zakonisht i organizoni të ardhurat e përbashkëta mujore?

- I mbledhim me një vend i grumbullojmë dhe secili mer sa i duhet 47%
- Bashkëshorti/partneri administron me paratë dhe ma jep pjesën time 13%
- Unë i kam të gjitha paratë dhe një pjesë ia jap bashkëshortit/partnerit 4%
- Diçka tjetër 10%
- Çdokush disponon me paratë veç e veç 10%
- Një pjesë të parave i mbajmë në një vend të përbashkët, me pjesën disponon secili për vete 16%

Në lidhje me gjendjen financiare, shumica nga gratë (36 %) janë përgjigjur se mund të lejojnë gjithçka që dëshirojnë, por vetëm nëse shpenzojnë në mënyrë ekonomike; 22 % janë përgjigjur se mund t'i lejojnë vetes gjithçka që dëshirojnë, por të mos u mbetet asgjë; 20 % mund të lejojnë gjithçka që dëshirojnë, edhe t'ju mbese diçka për kursim; 18 % nga gratë mund t'ia lejojnë vetes gjërat e nevojshme dhe shpesh mbesin pa para; 5 % nuk mund të lejojnë/paguajnë gjërat elementare.

Si e kishit përshkruar situatën tuaj financiare?

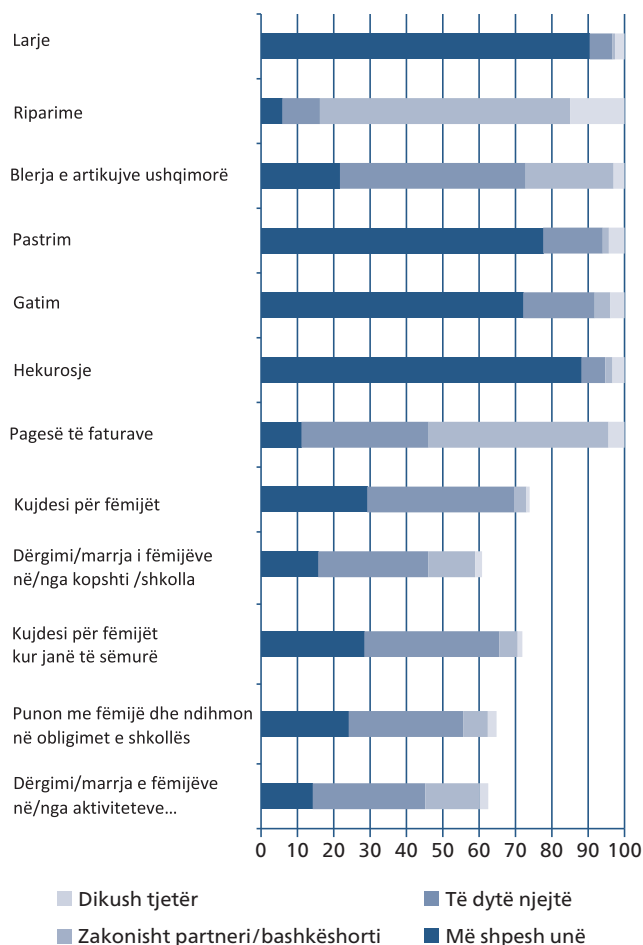

- Mund të përballoj gjithçka që më duhet, por vetëm nëse shpenzoj ekonomikisht/të planifikuar 22%
- Mund të përballoj gjithçka që më duhet, por vetëm nëse shpenzoj ekonomikisht/të planifikuar 36%
- Me vështirësi përballoj/paguaj gjërat e nevojshme dhe shpesh mbesë pa para 18%
- Nuk mund të përballoj/paguaj gjërat më themelore 5%
- Mund të përballoj gjithçka që më duhet, plus të më mbesin kursime 20%

Sipas analizës, gratë të cilët janë në martesë ose jetojnë së bashku me partnerin, në masë më të madhe janë përgjegjëse për obligimet shtëpiake si: larje (90 %), pastrim (77,6 %), gatim (72,1 %), hekurosje (88,1 %). Bashkëshorti/partneri në masë më të madhe (68,9) është përgjegjës për riparimet në shtëpi dhe pagesën e faturave (49,5%). Të dy njëkohësisht janë përgjegjës për pazar (51,51 %). Për obligimet rreth fëmijëve zakonisht është përgjegjëse gruaja/nëna ose të dytë njësojë.

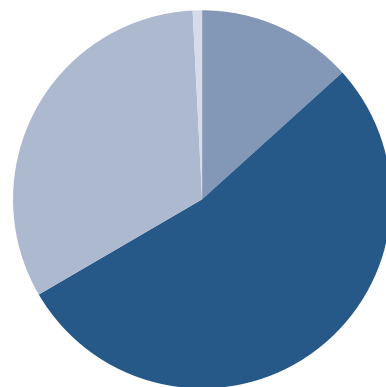
Sipas të dhënave nga Anketa për shfrytëzimin e kohës, nga Enti Shtetëror për Statistika (State Statistical Office of Republic of North Macedonia, 2015), mund të vërehet se gratë e punësuar (të cilët jetojnë në çift, me fëmijë), krahasuar me burrat, mesatarisht shfrytëzojnë më shumë orë (madje deri në 3 orë më tepër) gjatë një ditë pune për kryerjen e aktiviteteve shtëpiake, ndërsa më pak kohë për aktivitete të lira, kjo situatë është e ngjashme edhe gjatë kohës së vikendit.

Kush në shtëpinë tuaj kryen/është përgjegjës për këto gjëra?

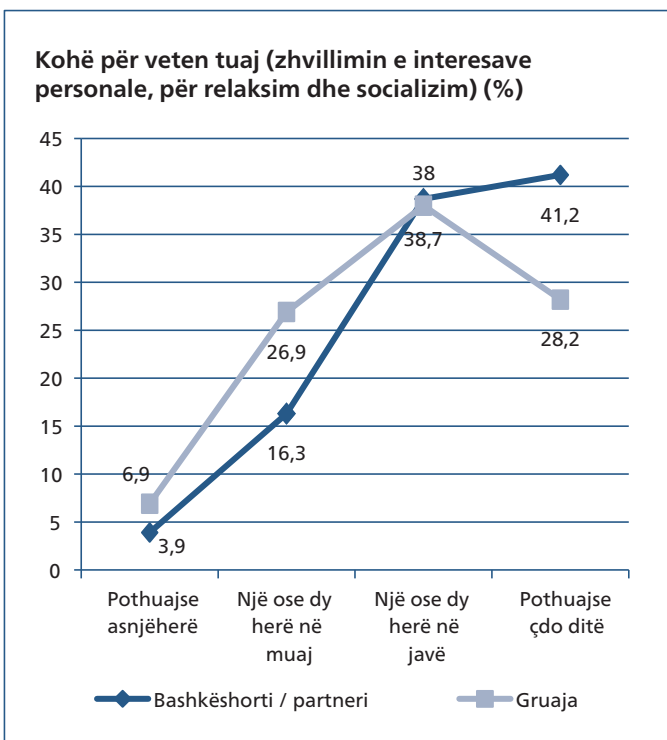
Më shumë se gjysma e të anketuarave (53 %) janë përgjigjur se nevojat për punë e bashkëshortit/partnerit të tyre pjesërisht e kufizon kohën të cilën ai e kalon me familjen dhe shoqërinë. Te 13 % e të anketuarave bashkëshorti/partneri është tërësisht i okupuar më punën dhe nuk ka kohë për familjen dhe shoqërinë. Vetëm te një e treta, ose 35 % nga gratë, puna e bashkëshortit/partnerit aspak nuk e kufizon kohën për familjen/shoqërinë.

Nevojat e punës të bashkëshortit/partnerit(es) e kufizon kohën që e kalon me familjen dhe shoqërinë

- Po, pjesërisht 53%
- Po, plotësisht 13%
- Jo, aspak 33%
- E pazbatueshme 1%

Për pyetjen „Sa kohë keni (ju dhe partneri) për vetveten?” analiza ka treguar se gratë (të cilët janë në martesë ose jetojnë me partnerin) kanë shumë pak kohë për vetveten (për zhvillim të interesave personale, socializim ose relaksim) për dallim nga bashkëshorti/partneri. Dallimet më të mëdha ekzistojnë për alternativat e shkallës së frekuencës: „pothuajse çdo ditë”, ku vetëm 28,2 % nga gratë e kanë përzgjedhur këtë përgjigje, ndërsa për bashkëshortin/partnerin janë përgjigjur me 41,2 % dhe për „një deri në dy herë në muaj”, ku gratë për vete janë përgjigjur me 16,3 %, për dallim prej përgjigjeve për bashkëshortin/partnerin e tyre (26,9). Identike është përqindja e burrave dhe grave për modalitetin „një deri në dy herë në javë” (38 %), që është edhe përgjigja më e shpeshtë e grave për kohën që e kanë për vetveten.

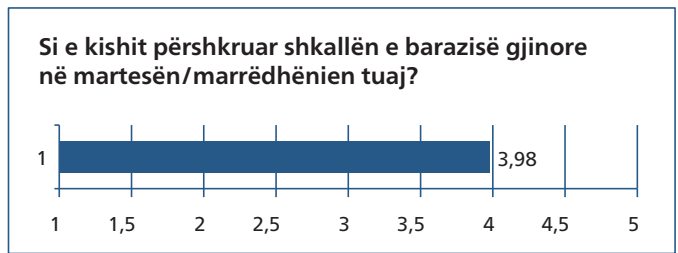

Pothuajse të gjithë të anketuarat (93 %) mendojnë se ndarja e obligimeve në shtëpi (martesë/lidhje) është fer dhe e drejtë, me ç'rast 44 % janë përgjigjur „mjaftueshëm e drejtë”, ndërsa 49 % „mjaftë e drejtë”. Vetëm 7 % janë përgjigjur „jo, aspak”.

Njësoj si në pyetjen e mëparshme, në shkallë prej 1 - shumë i ulët, deri tek 5 - shumë i lartë, të anketuarat e kanë vlerësuar shkallën e barazisë gjinore në martesën/lidhjen me vlerë mesatare afër 4 („mirë”), gjegjësisht $m=3,98$, që do të thotë se në masë të madhe ata e pranojnë dhe e vlerësojnë si të drejtë ndarjen momentale të obligimeve dhe përgjegjësi në shtëpinë (përkthyer përmes gjetjeve të mësipërme të hulumtimit).

Edhe njëherë konfirmohet se gratë në një farë mase e pranojnë ndarjen tradicionale/patriarkale të roleve sipas gjinisë, në shoqërinë maqedonase, si një gjë normale. Statistikisht s'janë regjistruar korrelacione të rëndësishme për këtë çështje me variablat: moshë dhe shkallë e arsimit.

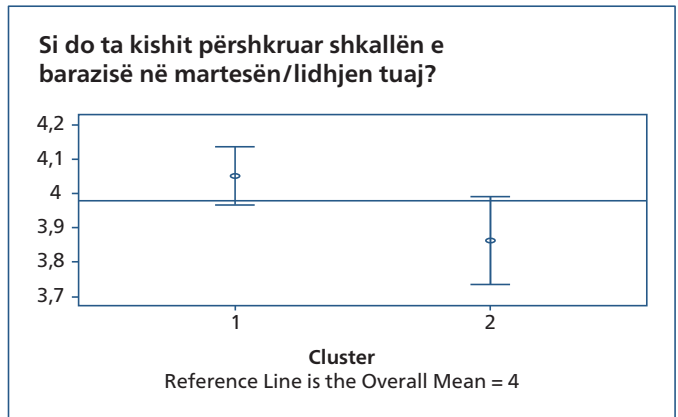
Më qëllim që të përfitohen informacione/shpjegime shtesë, është bërë një klaster analizë, sipas të dhënave demografike (shkallës së arsimit, përkatësisë etnike, vendit të jetesës, moshës), ku të anketuarat janë ndarë në dy klasterë të ndryshëm (1 dhe 2).

Profili i të anketuarave (nga klasteri 1) të cilët kanë shprehur shkallë më të madhe të barazisë sipas gjinisë në martesë/lidhje janë këto:

- maqedonase;
- nga mjediset urbane;
- nga grupmoshat 30-39 dhe 40-49 vjeçare;
- kryesisht me shkollë të mesme të kryer.

Ndërsa profili i të anketuarave (nga klasteri 2) të cilët kanë shprehur shkallë më të ulët të barazisë gjinore në martesë/lidhje janë:

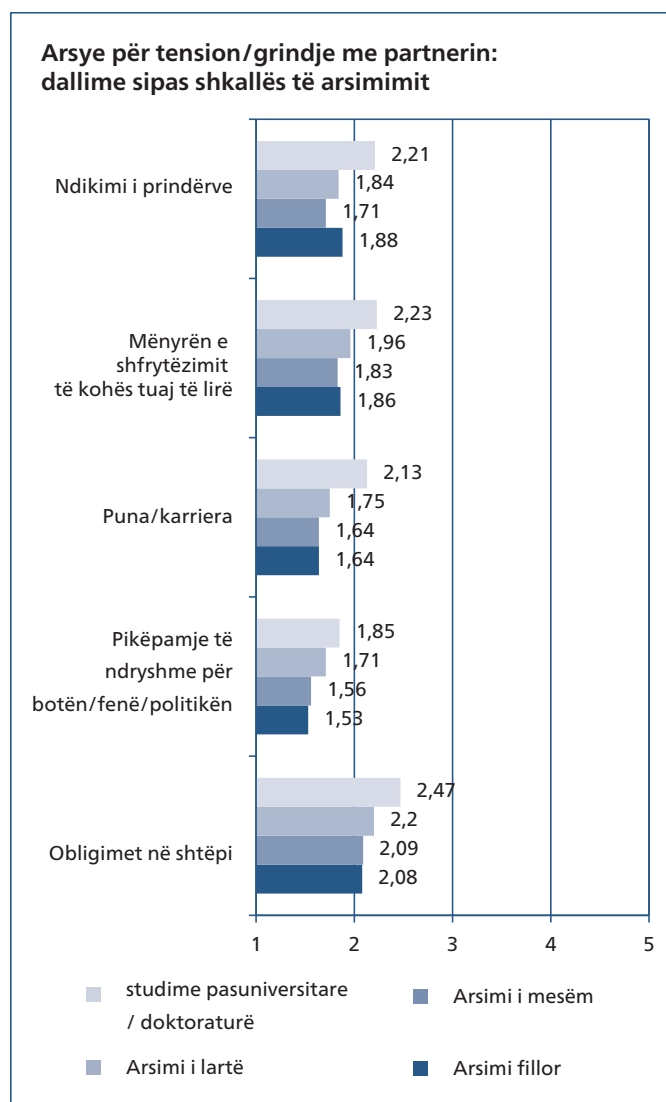
- shqiptare;
- nga mjediset rurale;
- nga grupmoshat 30-39 dhe 50-59 vjeçare;
- kryesisht me arsim të mesëm.

Temat kryesore të cilët janë arsye për tension/diskutim në shtëpi, në mes të bashkëshortëve/partnerëve janë: paratë (m=2,34) dhe obligimet në shtëpi (m=2,15), edhe pse të gjitha vlerat janë të vendosura në intervalin negativ të aksit, nën 3 në shkallën e përsëritjes të shpesh-të, me devijimin standard rreth 1, që do të thotë se ata nuk janë të përfaqësuar në masë të madhe, në kuadër të tërë popullatës femërore.

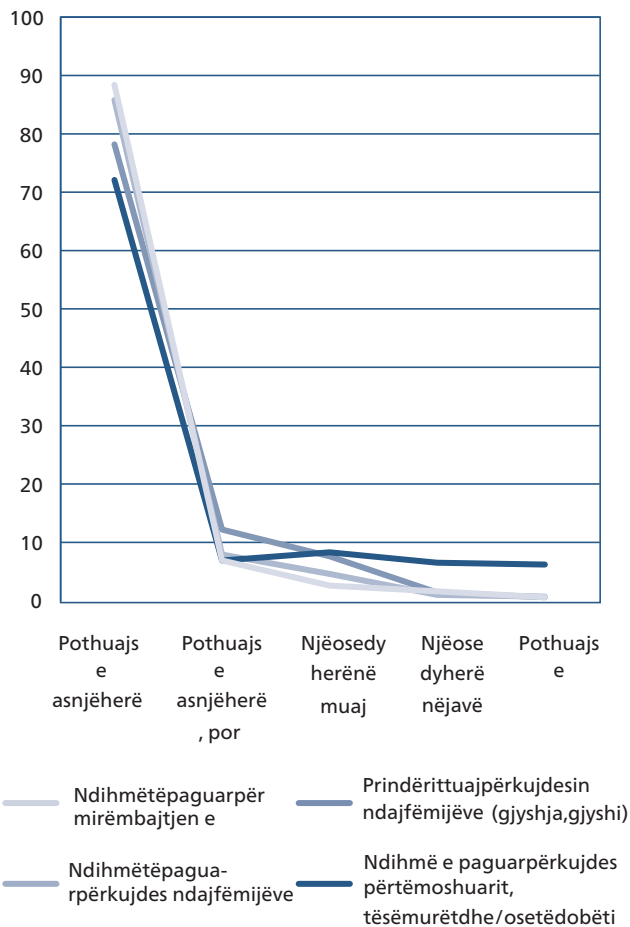

Janë evidentuar dallime të rëndësishme statistikore ($p < 0,05$) sipas shkallës së arsimit të kryer të grave, për temat: obligimet në shtëpi, botëpamjet e ndryshme ndaj botës/religjionit/politikës, puna/karriera, mënyra për shfrytëzim të kohës së lirë, ndikimi i prindërve, në ç’rast gratë me shkallë më të lartë të arsimit janë përgjigjur me vlerë më të lartë në shkallën e përsëritjes për çdonjërin temë nga këto diskutime.

Gratë të cilat janë në martesë dhe/apo jetojnë me partnerin, rrallë shfrytëzojnë ndihmë të paguar ose nga dikush tjetër për mirëmbajtjen e shtëpisë, përkujdesjen për fëmijët, përkujdesjen për personat në moshë/të sëmurë. Në pjesë më të madhe, të anketuarat e kanë përzgjedhur përgjigjen „pothuajse asnjëherë, nuk kam nevojë”. Vetëm 6 % kanë ndihmë të përditshme nga prindërit (gjyshi, gjyshja) për përkujdesjen e fëmijëve, 6 % ndihmën e tillë e kanë një deri në dy herë në javë, ndërsa 8 % një deri në dy herë në muaj (kumulativisht 20 %). Vetëm 7.6 % kanë ndihmë të paguar për mirëmbajtjen e shtëpisë një ose dy herë në muaj. Në mënyrë shtesë është bërë analizë edhe me selektimin e rasteve ku jetojnë me fëmijë të mitur dhe nuk janë evidentuar dallime të dukshme në të dhënat.

Sa shpesh shfrytëzoni ... ?

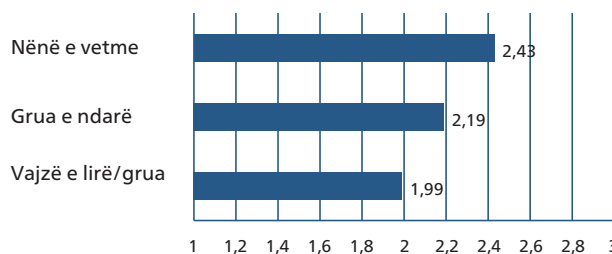

4.4. GJETJA E PARTNERIT(ES) PËR LIDHJE EMOTIVE/MARTESE

Të anketuarat besojnë se nënat vetushqyese e kanë më rëndësi që të gjejnë partner stabil/serioz për lidhje emotive ($m=2,43$), më pas vijnë gratë e divorcuara ($m=2,19$) që është tregues për ekzistimin e paragjykimeve në shoqërinë maqedonase gjatë përzgjedhjes së partneres/bashkëshortes, ndërsa për gratë e lira, vlera mesatare është në pjesën tjetër të intervalit në aksit, por afër nën 2 (1,99) që do të thotë „as lehtë e as rëndë”. Shkalla është tre niveleshe, me ç’rast 1-shumë lehtë, 2- as lehtë, as rëndë, 3-shumë rëndë. Sipas analizës së korrelacionit bivariant, perceptimi i tillë nuk është i lidhur me moshën e të anketuarave.

Çfarë mendoni, në kohë të sotme sa është e rëndë ose e lehtë të gjendet partner serioz/stabil për lidhje emotive ...?

(1-shumë lehtë, 2- as lehtë as rëndë, 3 - shumë rëndë)

4.5. GRATË GJATË KOHËS SË KRIZËS ME COVID-19

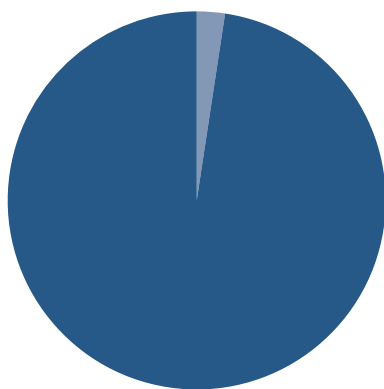
Të dhënat tregojnë se gjendja me sasinë e punës së papaguar të cilën e kryejnë gratë në shtëpi, edhe para krizës së pandemisë ka qenë alarmuese. Pra, në Republikën e Maqedonisë së Veriut, raporti mes grave dhe burrave për kryerjen e punës pa pagesë në shtëpi, lidhur me përkujdesjen për familjen dhe amvisërisë, para pandemisë ka qenë 72,5:27,5 (Charmes, 2019).

Gjatë kohës së krizës aktuale shëndetësore (njëherit edhe ekonomike, sociale dhe politike) të shkaktuar nga Covid-19, gratë e punësuarat të cilat nuk kanë mundur ta shfrytëzojnë masën e Qeverisë për mungesë nga puna për shkak përkujdesjes për fëmijën/fëmijët deri në moshën 10 vjeçare (shkaku i vendimit personal, shtypjes apo frikës nga humbja e vendit të punës) janë ballafaquar me një sfidë jashtëzakonisht të madhe, të kombinimit të obligimeve të punës, detyrave shtëpiake (gatisim, pastrim, dezinfektim, bërjen e pazarit), përkujdesje për fëmijët dhe anëtarët e tjerë të familjes, ndihmë në shkollimin/edukimin e fëmijëve dhe shumë aktivitete tjera shtesë (Reaktor-Hulumtim në aksion, 2020).

Por, supozojmë se situata është rënduar edhe tek gratë të cilët kanë shfrytëzuar masën qeveritare, dhe tani, pas përfundimit të gjendjes së jashtëzakonshme, punojnë nga shtëpia duke shfrytëzuar online platformat, pa kushte të nevojshme për punë/atmosferë pune, por,

Vetëm 2% nga të anketuarat kanë fëmijë të mitur/fëmijë me dikë me të cilin nuk jetojnë më (janë ndarë/divorcuar). Për shkak përqindjes jashtëzakonisht të ulët të rasteve, pyetjet nga anketa në vazhdim (kush e ka kujdestarinë, cilat janë sfidat/problemet, pagesa e alimentacionit etj.) nuk janë analizuar në mënyrë shtesë.

A keni fëmijë të mitur me dikë me të cilin nuk jetojnë më (i divorcuar/ndarë)?

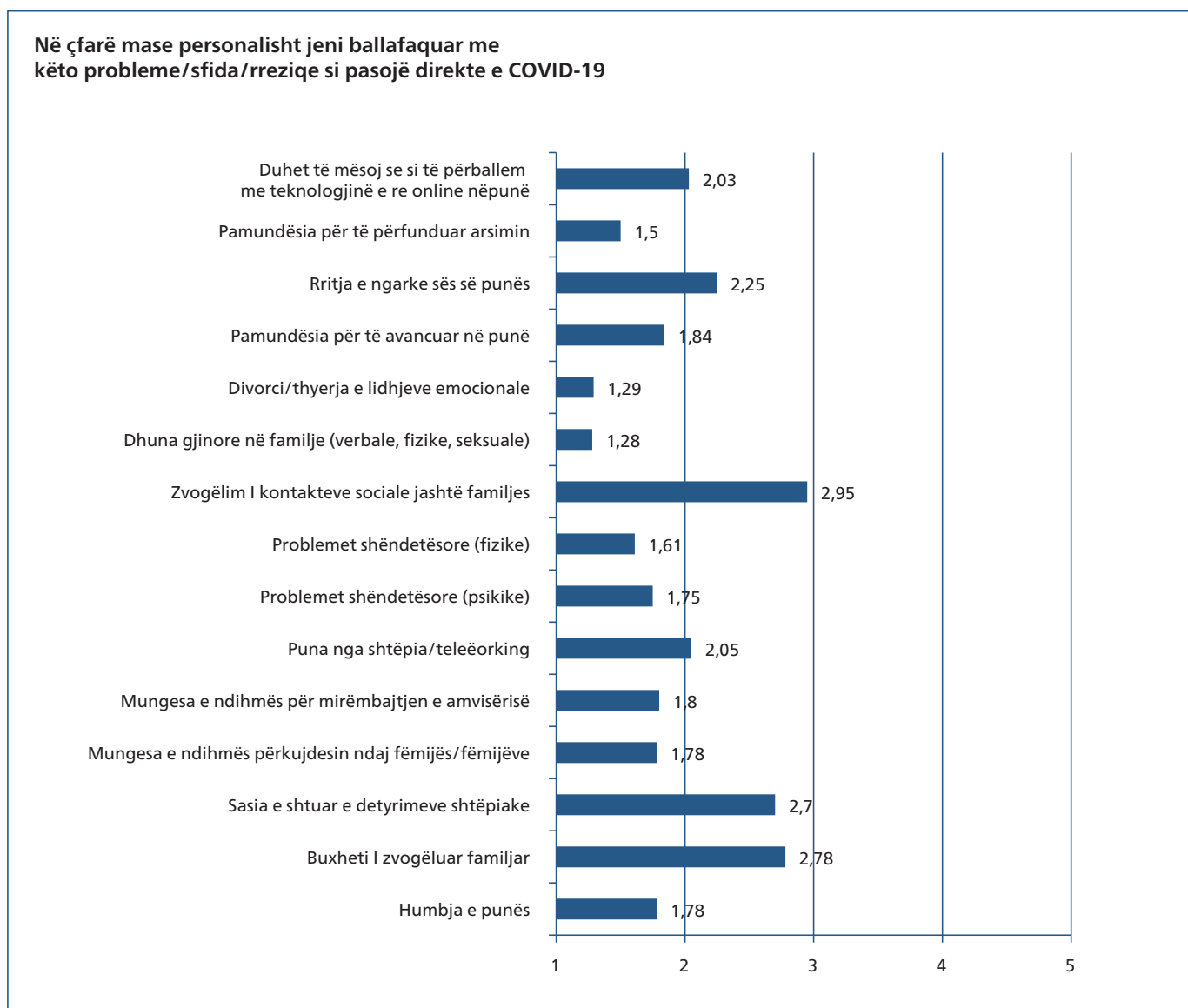
Po 2% Jo 98%

natyrisht edhe tek ato gra/nëna të fëmijëve të cilët shkojnë në vendin e punës me prezencë fizike, deri sa nëpër shkolla në masë të madhe zbatohet mësimi online (për nxënës nga klasa e katërt e më lartë, nuk ekziston mundësia për mësim me prezencë fizike, gjegjësisht përkujdesje për fëmijët).

Sipas Raporteve të ILO (2020), gratë në përgjithësi janë një nga kategoritë më të prekura gjatë kohës së pandemisë. Nga aspekti i punësimit, pritet që në mënyrë direkte të jenë të ekspozuara ndaj efekteve negative ato gra që janë më të përfaqësuara në sektorët e goditura (siç janë sektorët e shërbimeve, ku zakonisht shumica e të punësuarve janë gra) ose në veprimtaritë të cilët janë në linjat e para për përballje me pandeminë (shembull janë motrat medicinale). Gratë poashtu kanë më pak qasje deri tek mbrojtja sociale dhe do të bartin mbi vete ngarkesën joproporcionale e të përkujdesurit për persona tjerë, në rast të mbylljes së shkollave, çerdheve dhe

qendrave për përkujdesje. Gjendja me pabarazinë gjinore, lidhur me punën kudo në botë, dhe në përgjithësi, është në rrezik të shënojë regres dhe të kthehet decenie më pas. (ILO, 2020).

Për pyetjen, „në çfarë mase në mënyrë direkte jeni ballafaquar me këto probleme/sfida/rreziqe si pasojë direkte nga kriza me Covid-19“, analiza tregon se vlerat e mesme për të gjitha aspektet/temat, në shkallë prej 1-jo aspak, deri 5-në masë të madhe, janë vendosur në intervalin negativ të aksit, gjegjësisht nën 3 (ndërsa devijimi i zakonshëm lëviz rreth 1), që do të thotë se ndikimi megjithatë nuk është perceptuar si i madh, në nivel të tërë popullatës së targetuar, ndërsa hulumtimi në terren është zbatuar në fillim të valës së dytë të pandemisë. Vlerat më të mëdha janë për temat: socializimi i reduktuar me kontaktet jashtë familjes (m=2,95), buxheti i reduktuar familjar (m=2,78), rritja e obligimeve shtëpiake (m=2,7),

Nga analiza e korrelacionit bivariant është konfirmuar se pothuajse të gjithë ndikimet negative janë në proporcion të kundërt me moshën, që do të thotë se me uljen e moshës këto aspekte negative rriten, përpos për temat: probleme fizike shëndetësore, mungesë e

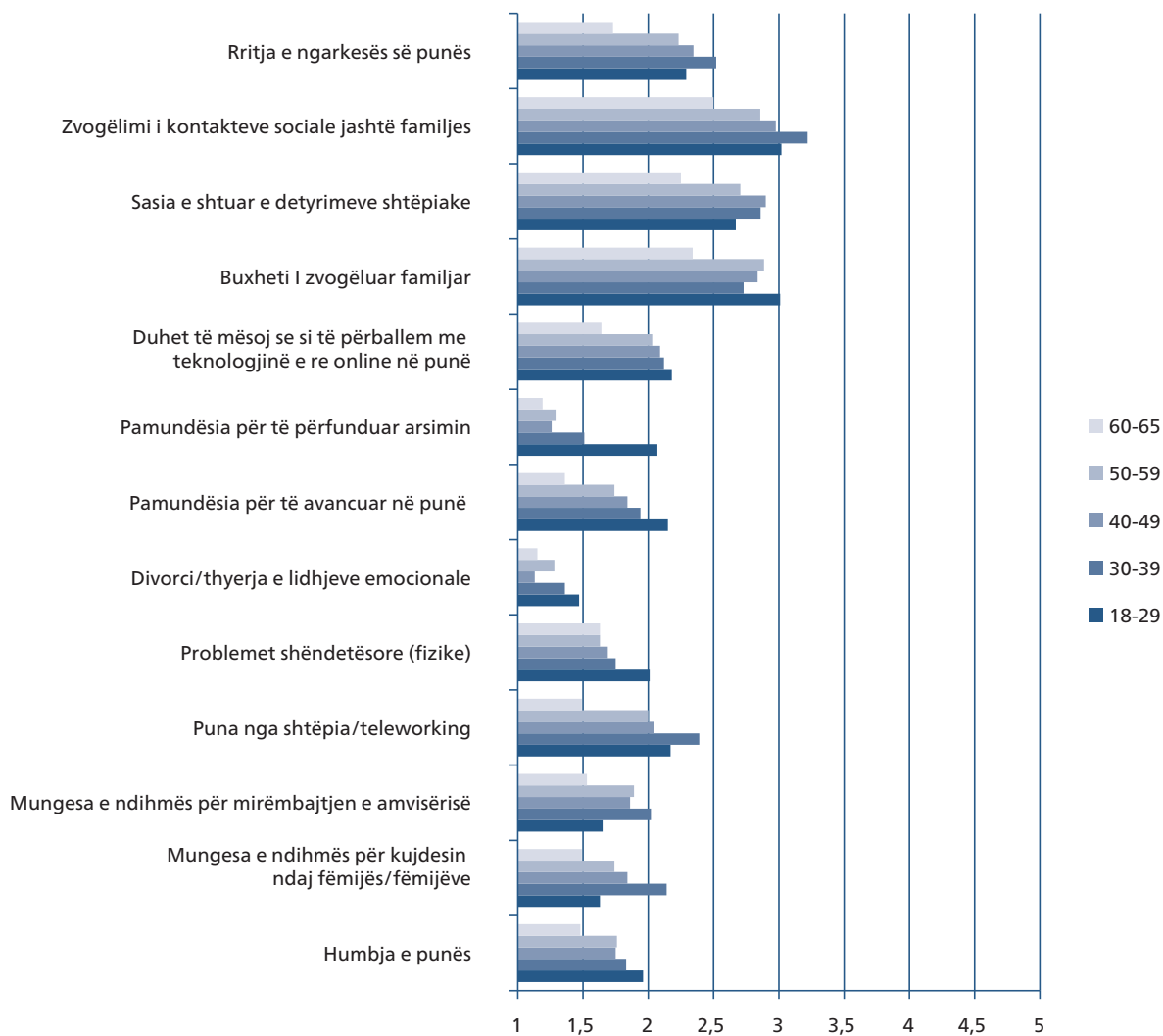
ndihmës për përkujdesje të fëmijëve, dhuna në familje në bazë gjinore, mospasja e ndihmës për mirëmbajtjen e shtëpisë, për të cilat nuk ka korrelacion/lidhje. Për këtë shkak është bërë kontroll me teste joparametrike, ku për të gjitha temat është konfirmuar dallim i

rëndësishëm statistikor ($p < 0,01$), përpos për temat (probleme shëndetësore/fizike, dhunë shtëpiake/dhunë në bazë gjinore).

Në vazhdim është paraqitur krahasimi me vlerat mesatare sipas grupmoshave. Perceptimi më negativ për ndikimin e Covid-19 vërehet tek grupmoshat: 18-29 (e lidhur me papunësinë dhe buxhetin e reduktuar fami-

ljarë, barrierat në avancimin e karrierës, barrierat për kompletimin e arsimit, ndalesë në lidhjet emotive/divorc, probleme psikike, zotërimi i teknologjisë për të punuar nga shtëpia), 30-39 (mospasje të ndihmës për përkujdesje të fëmijëve, punë në vazhdimësi prej në shtëpi dhe redukim i kontakteve sociale jashtë shtëpisë, mospasja e ndihmës për mirëmbajtjen e shtëpisë).

Ndikimi i COVID-19: dallime sipas grupmoshës

„Deri tani i kam thithur rezervat e energjisë të cilat i kisha akumuluar nga periudha e kaluar. Përrgjatë tërë kësaj periudhe kam shkuar në punë me prezencë fizike dhe besoj se kjo më ka shtrë. Një pjesë e personave të cilat i kam kolegë sëmuhen nga Covid dhe po më ngushtohet rrethi. Gjithsesi se jam e brengosur për shëndetin e familjes, të së ëmës, dhe e gjithë kjo më sjellë frikë që ndonjëherë di edhe të më bllokojë. Ndonjëherë me shoqet e mija, me të cilat edhe punojmë bashkë, pijë kafe në ambiente të hapura dhe kjo më ndihmon...” (B.S. 43, Shkup, maqedonase).

„Si nënë dhe grua, kjo krizë me COVID-19 na ka ndikuar negativisht, psikologjikisht na ka raskapitur me atë se nuk jemi të lira të argëtohem kur dalim me fëmijët, stresi është më i madh kur blejmë produkte ushqimore, higjiena dhe pastërtia na lodhën edhe më shumë. Kjo gjendje kishte ndikim mbi punën, me mbylljen e shkollave dhe fillimin e mësimin online kemi shumë anulime në zhvillimin e mësimin sepse nxënësit vlerësojnë se për këtë gjendje nuk është i përgatitur as shteti dhe as nxënësit, nxënësit nuk lidhen online ngase nuk i kanë mjetet e nevojshme, por kjo është e pasuksesshme ngase ata një ditë kyçen, dy ditë jo” (R.C.35, fshati Çegranë/Gostivarë, shqiptare).

„Sa më shumë zgjat kriza, aq më keq ndikon tek unë si vajzë dhe si e punësuar, por edhe për çdo rol tjetër që e kam. Në fillim kisha durim dhe mirëkuptim, gjeja mënyra për punë mbi veten dhe për plotësimin e kohës, nëpërmjet ndryshimit të rutinës ditore. Tani, tërë këtë situatë e shikoj si një kufizim të madh, prishje të planeve dhe humbje të kohës në pritje që kriza të përfundojë. Po tentoj që të ruaj shëndetin mental dhe fizik, por stresi është i madh dhe kam frikë se si do të jem dhe si do të jemi pas pandemisë. Ndryshimi i madh kah e keqja, pakënaqësia dhe frika gjithnjë në rritje” (G.T. 44, Ohër, maqedonase).

„Kriza e COVID-19 ka shkaktuar ndryshime të mëdha tek unë. Shembull, nuk mund të shihem me familjarët e mijë të afërt, me shoqet e mia më të ngushta. Madje, edhe takimet më të dashurin më janë reduktuar ngase të dytë kemi anëtarë të familjes që janë të moshuar dhe më të rinj, dhe andaj duhet të kemi kujdes. Më pas, si aktiviste për të drejtat e grave dhe vajzave rome, nuk mund të realizojë aktivitetet, s’kam mundësi të takohem me aktivistet, thjeshtë, liria e lëvizjes dhe e veprimit më janë prishur” (T.V. 26, Shkup, rome).

„Për mua personalisht nuk ka ndikuar shumë ngase ka vite që punojë nga shtëpia, por ndikon tek fëmijët, puna, shkolla, shoqëria, takimet me miqtë të cilët janë minimale dhe ngjashëm. Mungojnë udhëtimet, bisedat me kafe, por bota edhe më para është ballafaquar me pandemi dhe ka mbijetuar” (L.O. 56, Shkup, serbe).

„Rëndë, ngase përpos epitetëve bashkëshorte, amvise, karrieriste, për herë të parë e fitova titullin - nënë. Në të njëjtën periudhë bashkëshorti im punonte me rrogë të shkurtuar, më pas e humbi punën, dhe unë tre muaj e prita kompensimin për sigurimin social” (A.M. 30, Shkup, maqedonase).

„Psikoza e cila u shkaktua, në të cilën vazhdimishtë jemi të ngarkuar me informacione për të infektuar dhe të vdekur, ka shkaktuar tek të gjithë ne një ndjenjë të pafuqisë. Prioritet gjithsesi se është mbrojtja e fëmijëve, sigurimi i arsimimit, për t’u bërë persona të cilët do të përballen me të gjitha problemet. Duke mbijetuar këtë pandemi, kjo do të jetë një mision i rëndë...” (M.I. 36, Shkup, shqiptare).

„Rëndë, shumë rëndë, së pari ishte frika për shëndetin, ndërsa financiarisht shumë rëndë - pa punë” (I.J. 53, Dellçevë, maqedonase).

„Kriza me Covid-19 ndikon në mënyrën e jetës së përditshme, kufizohet me restriksione të caktuara. Shkakton frikë dhe shqetësim të popullata, në përgjithësi” (E.S. 26, Shtip, maqedonase).

„Personalisht, gjendja me Covid-19 nga fillimi nuk më ka ndryshuar shumë në mënyrën e jetesës, si grua e cila për veprimtari të parë e ka bujqësinë. Por në kontekstin social, si kalon koha dhe situata po oscilon, kjo po e kufizon mundësinë për komunikim të hapur me të tjerët. Gjendjen me Covid-19 e kam pranuar si mënyrë të imponuar të jetesës, për të cilën është e nevojshme adaptim fizik dhe mental. Në çdo rast ngjarjet imponojnë përlargim, asocializim, introversion tek popullata” (A.T. 45, Kavadar, maqedonase).

„Si e punësuar dhe nënë e dy fëmijëve të moshës shkollore (klasa e parë dhe e gjashtë) më duhet të them se kjo krizë ka ndikuar shumë seriozisht në shëndetin tim mental, shkak i nevojës njëkohësisht të „luaj” më tepër role si nënë, edukatore, mësuese, punëtore, bashkëshorte... E ngushëlloj veten se megjithatë jam në një situatë më të privilegjuar ngase punëdhënësi më mundëson të punojë nga shtëpia, me orar fleksibil të punës, dhe kjo bën që ti përshtati orët e punës ndaj obligimeve tjera dhe nevojave. Jam e vetëdijshme se shumë gra nuk e kanë këtë privilegj, por kjo për një kohë shumë të shkurtë sjell deri në „djegie”...” (D.V. 39, Shkup, serbe).

„Kjo krizë, jo vetëm mua si vajzë dhe e punësuar, por në përgjithësi tek e tërë popullata ka shkaktuar frikë për shëndetin tim dhe atë të të afërmeve të mi, si dhe më gjërë. Frikë nga sistemi i jonë shëndetësorë, frikë nga humbjet ekonomike...” (K.Sh. 26, Shtip, maqedonase).

4.6. PËRFUNDIME

- Gratë kohën e lirë më së shpeshti e kalojnë me familjen (m=4,24), me pas shikojnë filma ose seriale në TV apo Internet (m=3,82), shfrytëzojnë rrjetet sociale si Viber, Facebook, Twitter, Instagram (m=3,58), shoqërohen me shokët/qet (m=3,57), dëgjojnë muzikë (m=3,44), nuk bëjnë asgjë të posaçme/relaksohen (m=3,28), kërkojnë/surfojnë në Internet (m=3,27). Për fat të keq, aktivitetet lidhur me përvetësimin e njohurive dhe aftësive, voluntarizmin, punës kreative, sportit, vizitës së ngjarjeve kulturore-zbavitëse, janë në intervalin negativ të aksit, si aktivitete të cilat më rrallë praktikohen. Gratë më të reja, si dhe ata nga mjediset urbane, praktikojnë aktivitete të ndryshme, ndërsa amësia, si variabël, në masë më të madhe e formon stilin e jetës të grave, i cili është i lidhur me shtëpinë dhe familjen;
- Sipas analizës, gratë të cilët janë në martesë ose jetojnë së bashku me partnerin, në masë më të madhe janë përgjegjëse për obligimet shtëpiake siç janë: larja (90 %), pastrimi (77,6 %), gatimi (72,1 %), hekurrosja (88,1 %). Bashkëshorti/partneri në masë më të madhe (68,9 %) është përgjegjës për riparimet në shtëpi dhe pagesën e faturave (49,5 %). Të dytë së bashku, njësojit janë përgjegjës për blerjen në treg (51,1 %). Për obligimet rreth fëmijëve më shpesh është përgjegjëse grua/nëna ose të dytë njësojë;

- Për pyetjen se „Sa kohë keni (ju dhe partneri) për vetëveten”, analiza tregon se gratë (të cilët janë në martesë ose jetojnë me partnerin) kanë dukshëm më pak kohë për vetëveten (për zhvillim të interesave personale socializim dhe relaksim) për dallim nga bashkëshorti;
- Pothuajse të gjitha të anketuarat (93 %) vlerësojnë se ndarja e obligimeve në shtëpi (martesë/lidhje) është fer/e drejtë, ku 44 % janë përgjigjur „goxha e drejtë”, ndërsa 49 % „mjaftueshëm e drejtë”. Vetëm 7 % janë përgjigjur „jo, aspak”. Të anketuarat e kanë vlerësuar shkallën e barazisë gjinore në martesë/lidhje me vlerë mesatare afër 4 („mirë”), që do të thotë se në masë të madhe ato e pranojnë dhe e cilësojnë si të drejtë ndarjen momentale të obligimeve dhe përgjegjësi në shtëpi. Edhe njëherë po konfirmohet se gratë në një farë mënyre e pranojnë ndarjen tradicionale/patriarkale të roleve gjinore në shoqërinë maqedonase. Profili i të anketuarave të cilët kanë shprehur shkallë më të madhe të barazisë gjinore në martesë/lidhje është ky: maqedonase, nga mjedisi urban, nga grupmosha 40-49, me arsimim të mesëm;
- Temat kryesore të cilat janë arsye për tension/grindje ndërmjet bashkëshortëve/partnerëve kryesisht janë: paratë (m=2,34) dhe obligimet në shtëpi (m=2,15), edhe pse të gjitha vlerat janë vendosur në intervalin negativ të aksit, nën shkallën e përsëritjes 3, me deviacion standard rreth 1, që do të thotë se ato nuk përfaqësohen në masë të madhe, në kuadër të tërë popullatës të gjinisë femërore;
- Gjendja financiare e gruas është e lidhur me pozicionin e saj në shtëpi dhe barazinë me bashkëshortin/partnerin;
- Gratë të cilët janë në martesë/ose jetojnë me partnerin, rrallë shfrytëzojnë ndihmë të paguar, ose ndihmë nga dikush tjetër për mirëmbajtjen e shtëpisë, përkujdesjes për fëmijtë, përkujdesjes për persona të moshuar/të sëmurë;
- Të anketuarat besojnë se nënat vetushqyese e kanë më rëndë për të gjetur partner stabil/serioz për lidhje emotive, më pas gratë e divorcuara, përderisa për gratë e lira vlera mesatare është në intervalin tjetër të boshtit, por afër nën 2, që do të thotë „as lehtë e as rëndë”. Moshë nuk është e lidhur me këtë perceptim;
- Perceptimi më negativ për ndikimet nga Covid-19 vërehet tek grupmoshat: 18-29 (lidhur me papunësinë dhe buxhetin e reduktuar familjarë, barrierat për avancim në karrierë, barrierat për kompletimin e arsimimit, shkëputje të lidhjes emotive/divorc, probleme psikike, zotërimi i teknologjisë për të punuar nga shtëpia), 30-39 (mungesë e ndihmës për përkujdesje të fëmijëve, punë në vazhdimësi prej shtëpisë dhe mungesë e kontakteve sociale jashtë shtëpisë, mospasja e ndihmës për mirëmbajtjen e shtëpisë).
- Sipas të dhënave kualitative nga intervistat, gjendja e krijuar nga COVID-19 negativisht ndikon mbi të gjithë, duke shkaktuar frikë dhe shqetësim (më së shumti për shëndetin dhe financat), socializim të zvogëluar, pamundësi për të planifikuar të ardhmen, por ndoshta më rëndë ju vjen vajzave/grave të reja (për çështje lidhur me arsimimin dhe punësimin, shoqërimin dhe lidhjet emotive), si dhe grave-nënave të punësuar, të fëmijëve që ndjekin mësimin online, kur zakonisht paraqitet konflikt i roleve (grua, bashkëshorte, e punësuar, përgjegjëse për shtëpinë, vajzë e prindërve të vet...)

4.7. REKOMANDIME

Të ndikohet në mënyrë direkte mbi jetën familjare dhe sociale të grave është e pamundur, por gjithsesi se mund të ofrohet përkrahje indirekte nëpërmjet:

- Implementimit të mekanizmave të cilat gruas do t'i sigurojnë mbrojtje më të madhe të sigurimit social/sigurim në vendin e punës, nëpërmjet zbatimit adekuat dhe respektimit të normave ekzistuese ligjore (nga Ligji për Marrëdhënie në Punë) dhe sigurimin e qasjes të papenguar deri të shërbimet dhe masat sociale, si dhe vendosjen e mundësisë të mungesës së babait për periudhë më të gjatë, dhe për mungesën prindërore - të cilën mund ta ndajnë prindërit mes vete, mbrojtja e nënave është e drejtë fundamentale e grave punëtore e cila është e parashikuar në marrëveshjet universale për të drejtat e njeriut;
- Përforsimin e kapaciteteve ekzistuese dhe hapjen e qendrave të reja për këshillim, shoqërim, kulturë, përkujdesje për fëmijë dhe persona në moshë/të sëmurë, në të gjitha qytetet dhe fshatrat në vend, sipas vlerësimit të nevojës - në nivel lokal dhe nacional;
- Të punohet në rritjen e ndërgjegjës për punën e papaguar për kujdesje, e cila bëhet nga shumica e grave në shoqëri;
- Vendosjen e pakove të reja me benifecione për nënat e punësuar, nga ana e organizatave ku punojnë, si dhe mundësinë për orar fleksibil të punës (që nuk do të thotë se ekskluzivisht duhet rregulluar me ligj, por edhe me iniciativë të vetë organizatave), me vëmendje të posaçme për nënat e punësuar vetushqyese, si dhe nënat e punësuar të cilët kanë fëmijë me probleme shëndetësore ose pengesa në zhvillim, të cilat kanë nevojë për përkrahje më të madhe për përkujdesje të fëmijëve;
- Sigurimin e fondeve më të mëdha dhe më afatgjate nga shteti, bashkësia lokale dhe organizatat ndërkombëtare, për organizatat lokale të grave të cilët nga afër e njohin gjendjen, problemet dhe prioritetet e kategorive të ndryshme të grave (sipas llojit dhe shkallës së ndjeshmërisë), që do të mundësojë aktivizimin e tyre shoqërorë dhe përmirësimin e mirëqenies së tyre familjare;
- Nëpërmjet zbrërthimit të stereotipeve për gratë dhe rolin e tyre ekskluziv në shtëpi, si dhe shpërndarjen e shembujve dhe storjeve të suksesshme (nga ana e institucioneve arsimore dhe shkencore, shoqatave profesionale, kompanive) të promovohet roli i gruas si e arsimuar, e punësuar, e suksesshme, me ndikim në shoqëri në pozita drejtuese, që do të ndikonte dhe do të ishte motivuese edhe për gratë/vajzat tjera;
- Ofrimi i ndihmës për gratë për përbalje me pasojat e pandemisë Covid-19, gjatë kohës së krizës dhe më pas, nga ana e të gjithë palëve të prekura, ku ndihma duhet të jetë e specifikuar për kategoritë e ndryshme të grave të cilët përballen me probleme të ndryshme, sfida dhe pasoja nga Covid-19, gjegjësisht të dizajnohen pako përkatëse - duke përcaktuar paraprakisht nevojat ekzistuese;
- Të mendohet për uljen e taksave për pronë, për gratë të cilat për herë të parë blejnë objekte për banim.

5

ARSIMIMI DHE PUNËSIMI

5.1. QËNDRIMI NDAJ ORGANIZATËS KU PUNOJNË

Për pozitën e gruas në organizatën ku punon nuk ka të dhëna të mjaftueshme dhe hulumtime të cilat kanë të bëjnë me këtë temë, si në sektorin privat ashtu edhe në atë publik.

Për këtë shkak kjo pjesë e hulumtimit kishte të bëjë me qëndrimet e të anketuarave ndaj organizatës ku punojnë. Të njëjtat, në përgjithësi, kanë qëndrime pozitive për respektin dhe besimin e ndërsjellë, qëndrimin ndaj grave, përshtatshmërisë së punës me arsimimin, avancimit në karrierë, relacionet burrë-grua.

Më shumë se gjysma kanë qëndrime pozitive (60,8 %) ndaj pohimit: „në organizatën ku punoj mbizotëron respekti dhe besimi i ndërsjellë”. Neutrale janë deklaruar 27,2 %.

Më shumë se gjysma e të anketuarave pajtohen (56,2 %) se „sjellja e pahijshme ndaj grave në organizatën time është e palejuar dhe rreptësisht dënohet”. Neutrale janë deklaruar 22,5 % ndërsa nuk pajtohen 21,3 %.
Më shumë se gjysma e të anketuarave pajtohen (47,4 %) me pohimin „Avancimi në karrierë në organizatën time realizohet në bazë të kriterëve të drejta dhe objektive”.

Neutrale janë 34,9 %. Me këtë deklaratë nuk pajtohen (17,8 %).

Në lidhje me të drejtën e shfrytëzimit të ditëve të lira, 16,8 % janë të pajtimit se frikësohen të kërkojnë ditë të lira me qëllim që mos t'u bien në sy epërorëve. Diçka më shumë se gjysma (57,4 %) nuk pajtohen me këtë deklaratë dhe fare nuk kanë frikë për të kërkuar ditë të lira. Neutrale janë 25,8 %. Në lidhje me vendin e punës ku janë të angazhuara se është e përshtatshme me arsimin dhe kapacitetin e tyre, të pajtimit janë 60 % nga të anketuarave. Neutrale janë 21,3 %. Nuk pajtohen me këtë deklaratë 19,7 %.

Në lidhje me atë se „puna e grave matet më rreptë për dallim nga burrat”, gjysma e të anketuarave nuk pajtohen me këtë deklaratë. Neutrale janë 30,6 %. Se është ashtu pajtohen 20 % nga të anketuarave. Një e katërta (26,4 %) vlerësojnë se për të përparuar duhet të punojnë më shumë se burrat. Neutrale janë 26,4 %. Me këtë deklaratë nuk pajtohen 47,2 %.

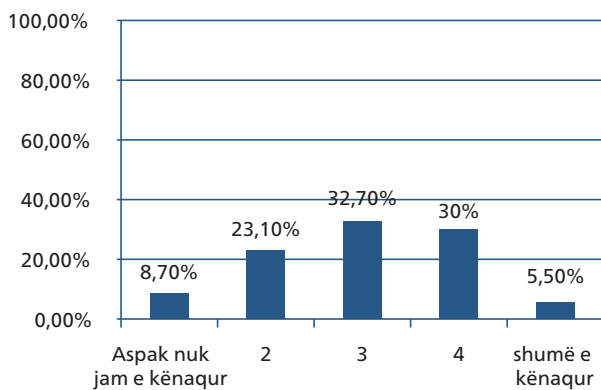
Në lidhje me pohimin „Në organizatën ku punoj mbizotëron mendimi se burrat janë më të përshtatshëm për pozicionin e menaxherit se sa gratë”, 57,6 % nuk pajtohen me këtë deklaratë. Neutrale janë 27,8%. Pajtohen rreth 15%.

Qëndrimet ndaj organizatës

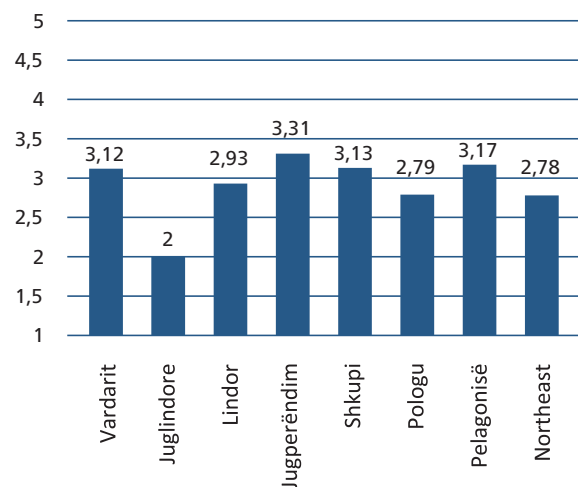
Sa i përket pagës, gratë e punësuarja janë mesatarisht të kënaqura 32,7 %, të kënaqura janë 30 %, ndërsa shumë të kënaqura vetëm 5.5 %. Të pakënaqura janë 23,1 %, ndërsa plotësisht të pakënaqura 8,7 %. Më të kënaqura janë gratë në qytet (3,09 %) sesa në vendbanimet rurale (2,81 %).

Sa jeni të kënaqur nga rroga?

Më të kënaqura janë në rajonet: Jugperëndimorë (3,31), i Pellagonisë (3,17), i Shkupit (3,13) dhe i Vardarit (3,12), ndërsa më të pakënaqura në: Juglindje (2), më pas pasojnë Verilindje (2,78), Pollog (2,79) dhe Lindje (2,93). Nuk ka dallim sipas përkatësisë etnike dhe shkallës së arsimimit.

Sa jeni të kënaqur me rrogën?

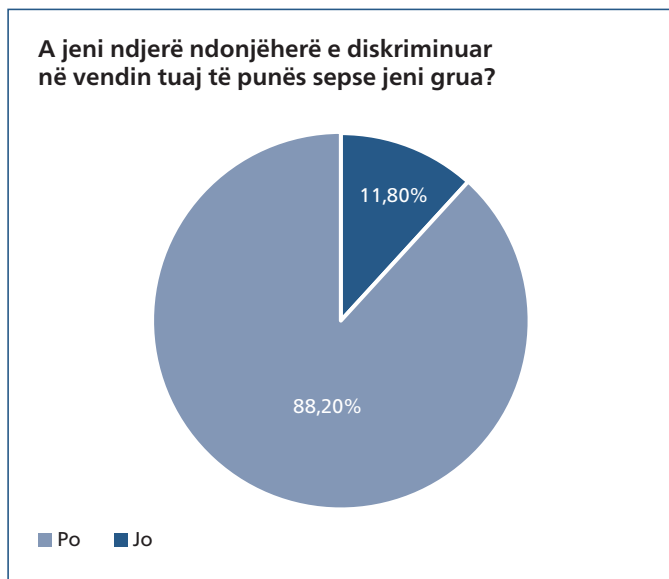

5.2. DISKRIMINIMI NË VENDIN E PUNËS

Një pjesë e të dhënave të sipërpërmendura tregojnë pothuajse atmosferë ideale nëpër organizatat e punës. Por, megjithatë nuk duhet të mospërfillen gjetjet nga hulumtimet e mëparshme të cilët flasin për fenomenin e mosnjohjes së pabarazisë dhe diskriminimit. Në më shumë hulumtime nxirët përfundimi se në vend, diskriminimi në bazë të gjinisë nuk është i njohur nga mjedisi, si dhe nga vet viktima e diskriminimit (OSCE, 2013; Perceptimet për barazi gjinore: gratë në ekonominë maqedonase, 2011).

Të njëjtin konkluzë se gratë nuk e njohin diskriminimin imponohet edhe nga të dhënat e fituara nga ky

hulumtim. Në pyetjen: „Nëse ndonjëherë keni ndjerë diskriminim në vendin e punës për faktin se jeni grua?“, përqindje befasuese prej 88,2 % janë përgjigjur se nuk kanë ndjerë diskriminim.

Duke dashur që më thellë të hulumtohet barazia gjinore dhe diskriminimi në vendin e punës janë parashtruar disa pyetje më konkrete prej ku mund të gjenerojmë konkluzione me përmbajtje dhe drejtim më të ndryshëm.

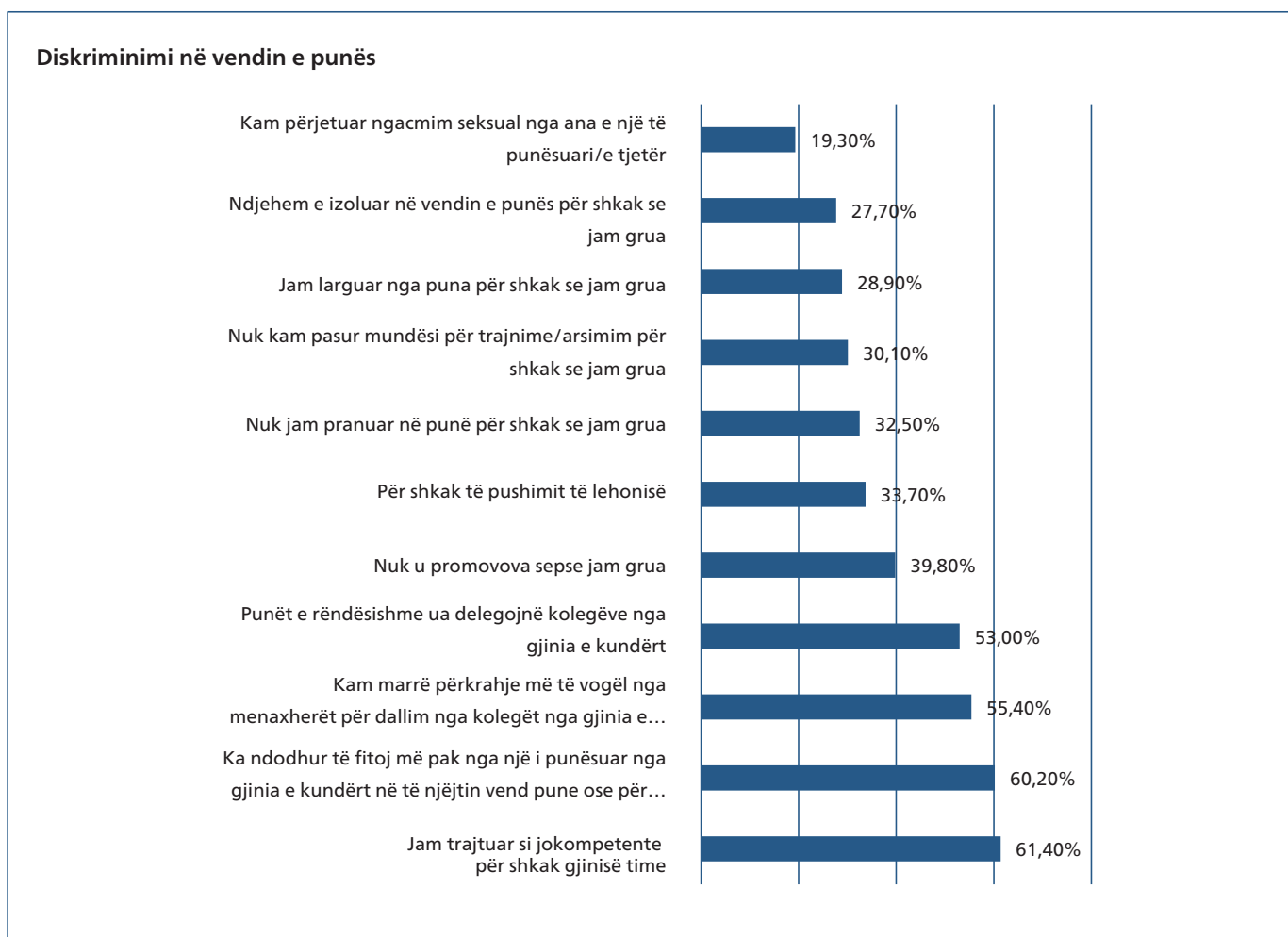
Pothuajse dy të tretatave të grave të punësuar u ka ndodhur që të fitojnë më pak se burrat në të njëjtin pozicion pune, ose për të njëjtën punë të kryer (60,2 %) dhe njëkohësisht të jenë të trajtuara si jokompetente për shkak se janë gra (60,4 %).

Gjysmës së grave të punësuar u ka ndodhur që të marrin përkrahje më të vogël nga menaxherët për dallim nga kolegët burra të cilat janë në pozicionin e njëjtë punues (55,4 %), poashtu kanë qenë në situatë obligimet më të rëndësishme të punës tua japin kolegëve nga gjinia e kundërt (53 %).

Një e treta e grave të punësuar e kanë përjetuar këtë përvojë:

- Nuk jam avancuar për shkak se jam grua (39,8 %);
- Për shkak të pushimit të lehonisë (33,7 %);
- Nuk jam pranuar në punë për shkak se jam grua (32,5 %);
- Nuk kam marrë mundësi për trajnime/arsimim për shkak se jam grua (30,1 %);
- Jam përjashtuar për shkak se jam grua (28,9 %);
- Ndjehem e izoluar në vendin e punës për shkak se jam grua (27,7 %)

Një e pesta e grave kanë deklaruar se „kanë përjetuar ngacmim seksual nga ana e një të punësuarit/e tjetër“ (19.3%).

Sipas profilit arsimor, ato me shkollë të mesme dhe fillore kanë përjetuar në masë më të madhe diskriminim në vendin e punës në kategori të caktuara, për dallim nga gratë me arsim të lartë. Këto raste vijojnë: ka ndodhur të përfitoj më pak se një i punësuar nga gjinia e kundërt (fillore 77,8 %, e mesme 68,4 %, e lartë 47,2 %); ka ndodhur të përjashtohem për shkak faktit se jam grua (fillore 66,7 %, e mesme 26 %, e lartë 22%); nuk jam pranuar në punë për shkak se jam grua (fillore 44,4 %, e mesme 34,2%, e lartë 27,8%); ka përjetuar shqetësim seksual (fillore 33,3 %, e mesme 15,8 %, e lartë 19,4 %); për shkak të pushimit të lehonisë (fillore 44,4 %, e mesme 44,7 %, e lartë 19,4 %).

Ato me arsim të lartë në masë më të madhe ndjehen të izoluar në punë për shkak se janë gra (të lartë 36 %, të mesme 21 %, fillore 22 %).

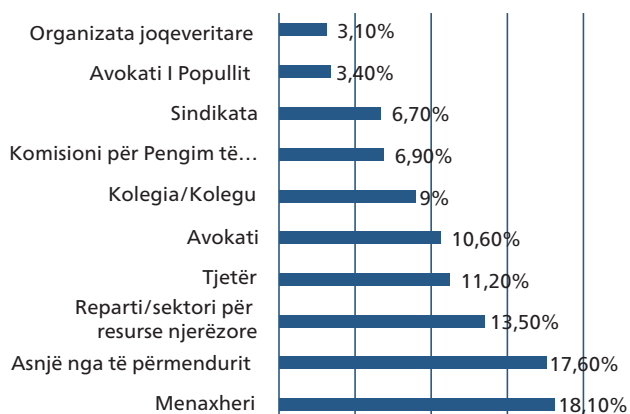
Për shkak faktit se gratë nuk e njohin diskriminimin si term, ndërsa dëshmojnë për përvojat ku kanë qenë të diskriminuara, interesant është edhe fakti se shumë pak prej tyre kanë besim se dikush do të ju ndihmojë nëse do të diskriminohen.

Në situatë nëse do të ishin të diskriminuar në vendin e punës, vlerësojnë se ndihmën më të madhe do ta marrin nga menaxheri (18 %): nga reparti/sektori për resurse njerëzore (13 %) dhe nga kolegja/kolegu (9 %).

Për përkrahje dhe ndihmë nga sindikata janë përcaktuar 6,7 %, nga Komisioni për Pengim të Diskriminimit 6,9 %, Avokati i Popullit 3,4 %, NGO 3,1 %. Për ndihmë nga avokati janë përcaktuar 10 %.

Se askush nga të përmendurit nuk ua ka dhënë ndihmën adekuate dhe përkrahje, vlerësojnë 17,6 %. Opsionin „tjetër“ e kanë përzgjedhur 11,2 %.

Në situatë nëse do të ishin të diskriminuar në vendin e punës, nga cilët subjekte e poshtëpërmendur mendoni se do të kishit marrë më tepër ndihmë dhe përkrahje

„Përvojë pozitive ishte kur u pranova në bankë si sigurim, pa dallim se jam grua, ndërsa isha e diskriminuar kur në fabrikë kërkova të jem portire dhe u refuzova për shkak se jam grua“ (I.Z. shkollë të mesme, 53 vjeçare).

„Kohë më parë u ballafaqova me shembull ku një e punësuar në firmë u kërcënua dhe u ofendua për faktin që ka mbetur shtatzëne, për shkak se sapo është punësuar në kompaninë“ (E.S., 29 vjeç, shkollim të mesëm).

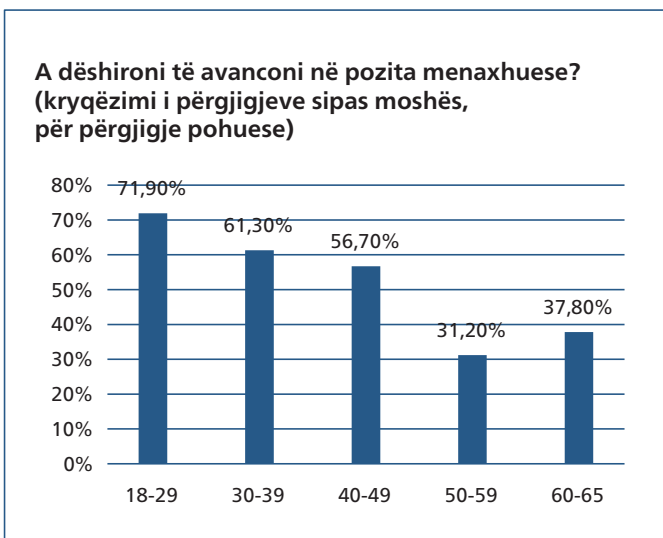
„Shumë nëna të fëmijëve të vegjël dhe gra shtatzëne shpesh pa asnjë arsye e humbin punën dhe nuk kanë asnjë mbrojtje. Ose punëdhënësi gjatë intervistës për punë e pyet gruan nëse planifikon që të lind“ (K.SH. 26).

5.3. AVANCIMI NË POZICIONE MENAXHERUESE

Përparimi në punë është njëra nga fushat në të cilën vlerësohet se është më i theksuar diskriminimi i „fshehur“ ndërsa pamundësia për avancim të grave gjerësisht quhet „taveni i qelqit“. Efekti i „tavanit të qelqit“ definohet si „barrierë e padukshme në hierarkinë që i pengon gratë ose pakicat që të përfitojnë pozicione në nivele më të larta“ (Merriam -Webster, 2019) ose „barriera e padukshme por reale përmes të cilës niveli i ardhshëm i avancimit mund të shihet, por nuk mund të arrihet nga ana e një pjesë e punëtorëve të kualifikuar ose meritorë“ (Businessdictionary, 2019). „Në kompanitë më të mëdha në vend, raporti në mes të grave dhe burrave është 30:70 (ose gjithsej 3 gra janë presidente), 20:80 (ose gjithsej 12 gra janë anëtarë të bordeve drejtuese), 26:74 (gjithsej 11 gra janë drejtoresha ekzekutive) dhe 10:90 (3 gra janë drejtoresha gjenerale)“ (Instituti Evropian për Barazi Gjinore, 2018). Përfaqësimi i grave në pozitat drejtuese në Republikën e Maqedonisë së Veriut (Topuzovska Latkoviç, 2019) është nën nivelin evropian, i cila është 26,7 % (Instituti Evropian për Barazi Gjinore, 2018), posaçërisht nëse merret parasysh se në Bashkimin Evropian qëllimi është që në vitin 2020 gratë të jenë të përfaqësuara në bordet mbikëqyrëse dhe drejtuese në kompanitë e mesme dhe të mëdha, me minimum 40 % (European Commission, 2012). Gratë menaxhere më shpesh janë të pranishme në kompanitë e vogla dhe të mesme, ndërsa, sferat më të mëdha dhe më me ndikim të industrisë ato shumë rëndë arrijnë deri tek pozicionet menaxheruese“ (MTM, 2018).

Numri prej vetëm 54 % nga gratë të cilat dëshirojnë të avancojnë në pozita menaxhuese e konfirmon gjendjen me diskriminimin e fshehtë. Gratë nga qyteti (59 %) dëshirojnë më shumë të avancojnë në pozita menaxhuese përkundër grave nga mjediset rurale (41 %). Të rinjtë deri në 29 vjet më shumë dëshirojnë të përparojnë në pozita menaxhuese (71,9 %), me rritjen e moshës përqindja shënon një rënie të lehtë, nga 30-39 vjeç (61,3 %), nga 40-49 vjeç (56,7 %).

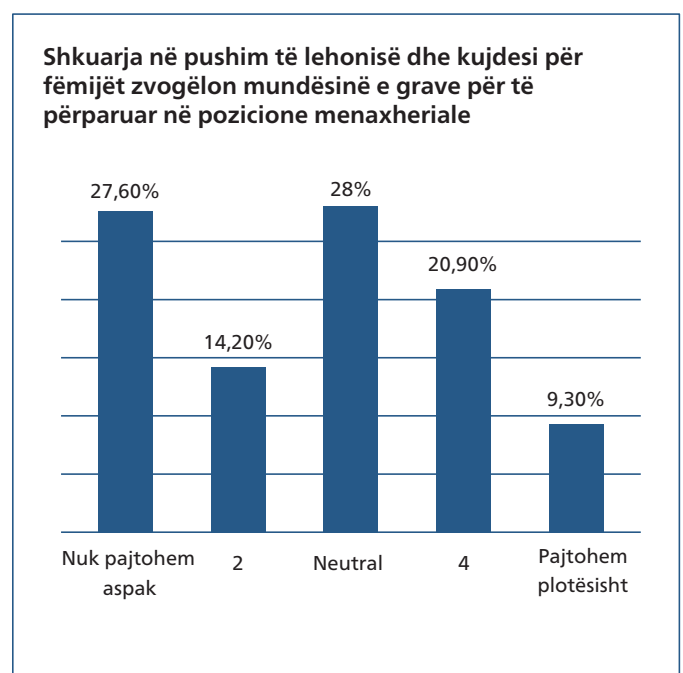

Se fenomeni i „tavanit të qelqit“ është prezent edhe i shoqëruar me shkallë të thyera për përparim, flet edhe fakti se përse gratë nuk dëshirojnë të avancojnë në pozita menaxhuese. Nga të anketuarave u kërkua që të rangojnë arsyet përse nuk dëshirojnë të avancojnë në pozicion menaxhues. Si arsye më lartë e ranguar të cilën e kanë veçuar është se „nuk do të kishin marrë besimin e menaxhmentit më të lartë“ (3,55), flet për atë se menaxhmenti në vendin tonë ende është një klub burrash. Se gruaja është ajo e cila kryesisht është e përgjegjshme për shtëpinë dhe familjen, dhe e tërë barra është mbi supet e saja, udhëzon edhe arsyeja e dytë: „nuk jam e sigurt se do të balancoj në mes obligimeve shtëpiake dhe punës“ (3,18).

Pasiguria është arsyeja e tretë: „nuk jam e sigurt se do të jem e suksesshme si menaxhere“ (3,14), në drejtim të pasigurisë është edhe arsyeja e katërt në renditje „nuk jam e sigurt se do ta menaxhojë stresin lidhur me detyrat menaxhuese“ (3,11). Arsyeja e fundit sipas rangimit është: „nuk jam e interesuar për lloj të tillë të punës“ (2,01).

Si pyetje e veçantë është veçuar nëse shkuarja në pushim të lehonisë dhe përkujdesja për fëmijët e ulë mundësinë e grave që të avancojnë në pozitat menaxhuese. Se shkuarja në pushim të lehonisë dhe përkujdesja për fëmijët ua ulë mundësinë të avancojnë në pozitat menaxhuese janë të pajtimit 30 % e të anketuarave. Me pohimin e tillë nuk pajtohen 42 % e të anketuarave. Neutrale janë 28 %.

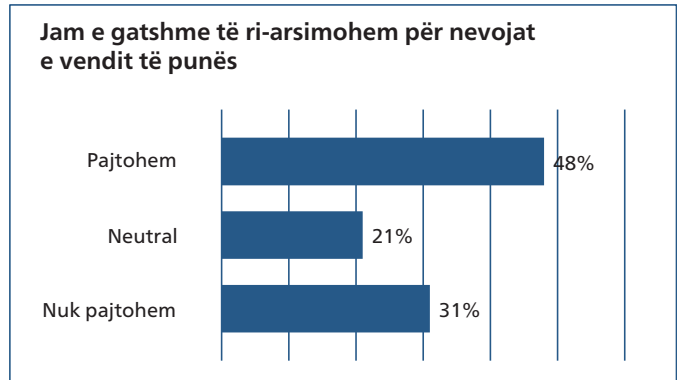
5.4. GRATË DHE RAPORTI PERSONAL NDAJ KARRIERËS

Zhvillimi i karrierës paraqet rrumbullaksim i identitetit personal dhe rrugës së avancimit. Fillon shumë më herët para punësimit të parë, duke filluar me idenë për atë se çfarë dëshiron të punosh dhe shumë qëllime të lidhura me punën. Më pas zgjerohet gjatë tërë periudhës së punës, përfshirë edhe daljen në pension, dhe pas pensionimit. Tek hulumtimi është nisur nga definicioni më i gjërë dhe më i pranuar për karrierën si „proces i vazhdueshëm gjatë gjithë jetës i zhvillimit të përvojës e cila është e fokusuar në kërkimin, sigurimin dhe procesiumin e informacioneve për vete, mundësitë profesionale dhe edukative, stilit të jetesës dhe marrja e roleve të ndryshme gjatë jetës” (Hansen 1976). Ose me fjalë tjera, karriera paraqet proces në të cilin njerëzit e kuptojnë se në çfarë relacioni janë me botën e punës dhe e mësojnë rolin e tyre në të njëjtin. Dimensioni objektiv i karrierës paraqet marrja e pozicioneve të caktuara nga një person, gjatë tërë jetës. Dimensioni subjektiv i karrierës përbëhet nga ndryshimi i vlerave, qëndrimeve dhe motiveve të cilët ndodhin përgjatë gjithë jetës punuese të një individi.

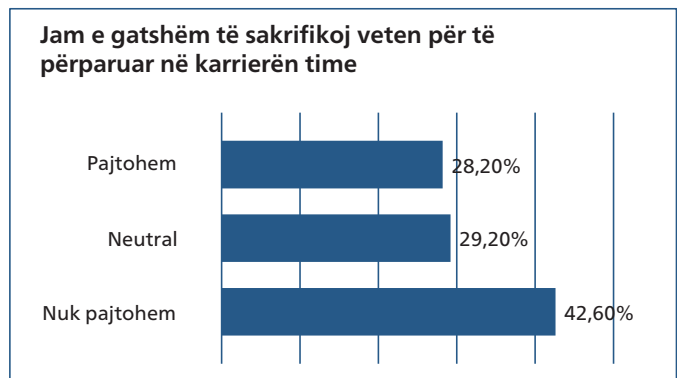
Teoria e Superit (Super, 1957, 1990) për zhvillim karrierek si konstrukt qendrorë e ka pjekurinë e karrierës. Pjekuria në karrierë ka të bëjë me përgatitjen e individit për të sjellë në karrierë vendime adekuate me moshën dhe të menaxhojë me zhvillimin e detyrave të karrierës me të cilat ballafaqohet. Efikasiteti i vendimeve për zhvillimin e ardhshëm karrierek varet nga pjekuria e dy dimensioneve: afektive dhe kognitive (Crites, 1976). Dimensioni kognitiv ka të bëjë me mjeshtëritë për të sjellë vendime, ndërsa dimensionin afektiv ka të bëjë me vlerësimet e qëndrimeve për karrierën dhe procesin e sjelljes së vendimeve. Dimensioni kognitiv përfshinë njohuri adekuate për botën e punës dhe për shkathtësitë personale për punë. Përpos kësaj, Savickas (1996) vlerëson se dimensionin kognitiv është i rëndësishëm të shqyrtohet ngase kompetencat kognitive janë ata të cilat e çojnë personin drejt aksionit.

Me rëndësi të veçantë është të jesh aktiv në tërë këtë proces, që nënkupton krijimin e qëllimeve personale dhe vizion për zhvillim të karrierës, si dhe investim personal dhe këmbëngulje në realizimin e të njëjtave (Borota Popovska, 2014). Për këtë shkak të anketuarave u janë parashtruar pyetje për vizionin personal, gatishmërinë për sakrificë ose gatishmërinë për mësim.

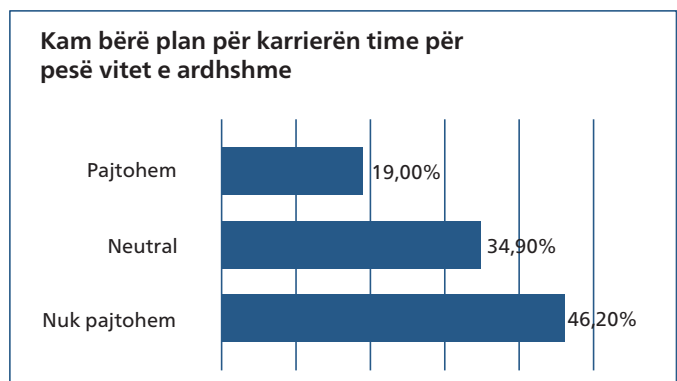
Të anketuarat treguan „gatishmëri më të madhe për tu edukuar edhe më tej, për nevojat e vendit të punës”. Gjysma (48 %) pajtohen me këtë deklaratë, ndërsa 31 % nuk do të ishin edukuar në mënyrë shtesë, gjegjësisht nuk pajtohen me deklaratën, dhe 21 % janë neutrale ose nuk kanë qëndrim të ndërtuar nëse do të ishin edukuar në mënyrë shtesë.

Gatishmërinë për tu sakrifikuar në mënyrë që të avancohen në karrierë e kanë shprehur 28,2 % nga të anketuarave. Nuk do të ishin sakrifikuar 42,6 %. Neutrale janë 29,2 %.

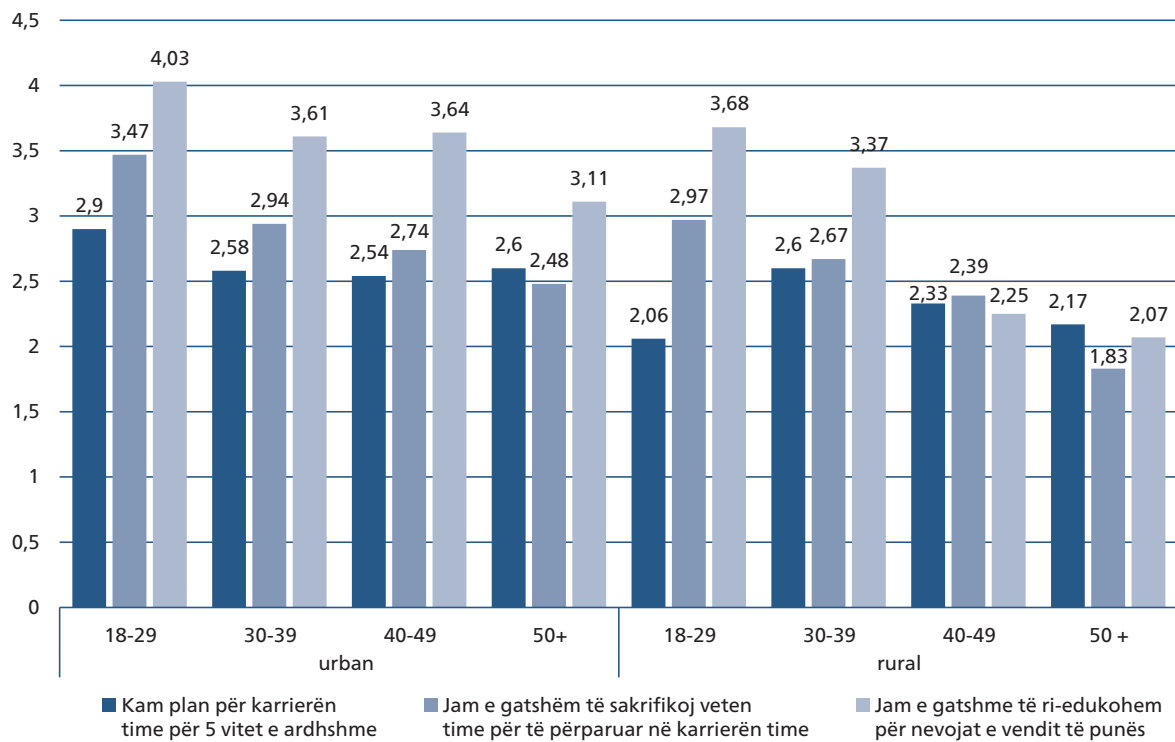

Se bëhet fjalë për nivel të ulët të proaktivitetit flet edhe fakti se vetëm 19 % prej të anketuarave kanë bërë plan për karrierën personale për 5 vitet e ardhshme. Pothuajse gjysma (46,2 %) nuk kanë plan, ndërsa 34,9 % janë neutrale në lidhje me këtë çështje.

Shkallë më të lartë proaktiviteti tregojnë të anketuarat me arsimim të lartë ($m=3,58$) për dallim nga ata me arsimim të mesëm ($m=2,87$) dhe fillorë ($m=2,52$). Gratë nga qyteti tregojnë nivel më të lartë të proaktivitetit për dallim nga gratë në fshat, edhe atë të moshës nga 18 deri në 29 vjet, për dallim nga grupmoshat e tjera.

Sjellja ndaj karrierës sipas vendit të jetesës dhe moshës

5.5. TË PAPUNËSUAR DHE KËRKIMI I PUNËS

Sipas metodologjisë të anketës për fuqinë e punës, shkalla e aktivitetit të gratë është më e ulët dhe është 44,3 %, ndërsa dukshëm më e lartë tek meshkujt, dhe arrijnë 69.3 %. Aktiviteti i grave është më i lartë në pjesët urbane të vendit ku 48,4 % nga gratë janë aktive, për dallim nga pjesët rurale të vendit ku aktiviteti i grave është 38,9 %. (Enti Shtetëror për Statistika).

Shkalla e pasivitetit është më e lartë te gratë 55,7 %, te meshkujt pasiviteti është 30,7 %. Arsyet për pasivitetin e grave në Maqedoni, të cilët më së shpeshti përmenden, janë: roli tradicional të cilën ende e ka gruaja në shtëpi, shkalla e arsimit, dërgesat nga jashtë. (Ministria e Punës dhe Politikës Sociale, 2015).

Shkalla e papunësisë tek gratë është 21,8 %, ndërsa tek burrat 22,7 %.

Nga ana e dokumenteve, hulumtimet dhe studimet lidhur me këtë temë, si arsye për papunësi në Maqedoni mund të veçohen: kalimi i rëndë nga shkolla në punë, mungesa e praktikës për punë në kushte reale, dallimi mes përvojës së fituar gjatë arsimit dhe nevojat reale të tregut të punës, pranimi i punës pa u paraqitur (punë në të zezë), niveli i ulët i rrogave.

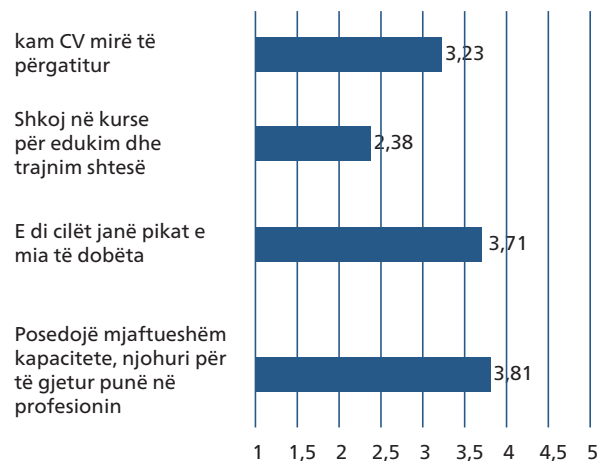
Në vazhdim do të prezantohen rezultatet e marrura nga hulumtimi lidhur me proaktivitetin e grave të papunësuar, burimet që i shfrytëzojnë për të gjetur punë, çfarë vlerësojnë se është vendimtare për të gjetur punë dhe qëndrimet ndaj procesit selektiv.

Sjellje proaktive gjatë situatës së papunësisë, do të thotë ndërmarrje e disa aktiviteteve të cilët do të mundëso-

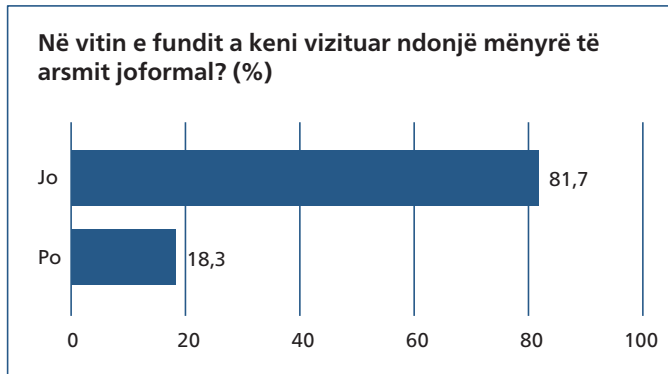
jnë gjetje më shpejtë të punës e cila është adekuate me arsimin dhe aftësitë, si dhe është e paguar në mënyrë adekuate. Është e rëndësishme të ketë mekanizëm për vlerësim objektiv dhe kapacitete për njohjen e pikave të forta dhe të dobëta, gatishmëria për mësim (edukimi shtesë) dhe CV të përgatitur. Nga përgjigjet e marra mund të shohim se gratë e papunësuar në masë të madhe pajtohen se „posedojnë dituri, aftësi dhe njohuri të mjaftueshme, për të gjetur punë në profesionin“ (m=3,81), „e di cilët janë pikat e mia të dobëta“ (m=3,71). Vlerësojnë se „kanë CV të përgatitur mirë“ (m=3,23).

Proaktivitet gjatë kërkimit të punës

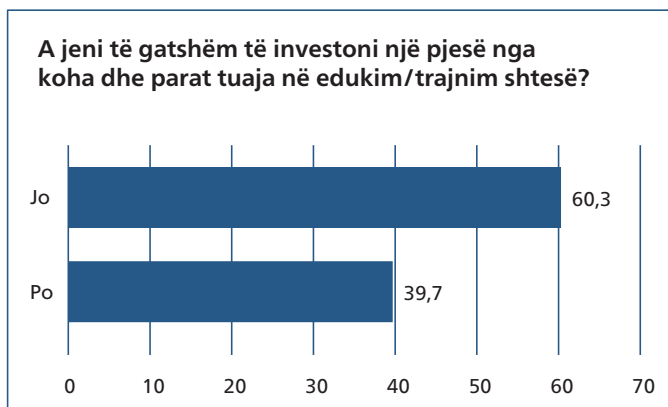
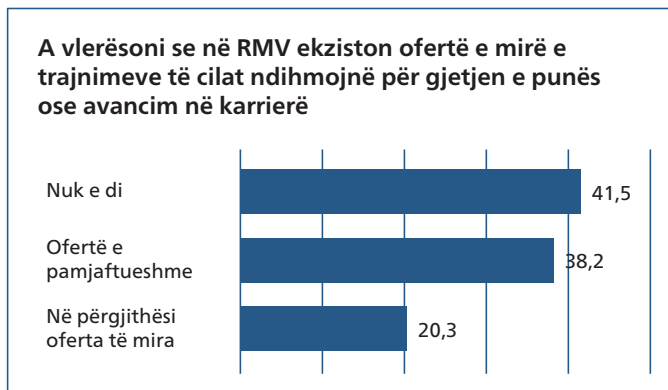
1 - aspak nuk pajtohem 5 - pajtohem plotësisht

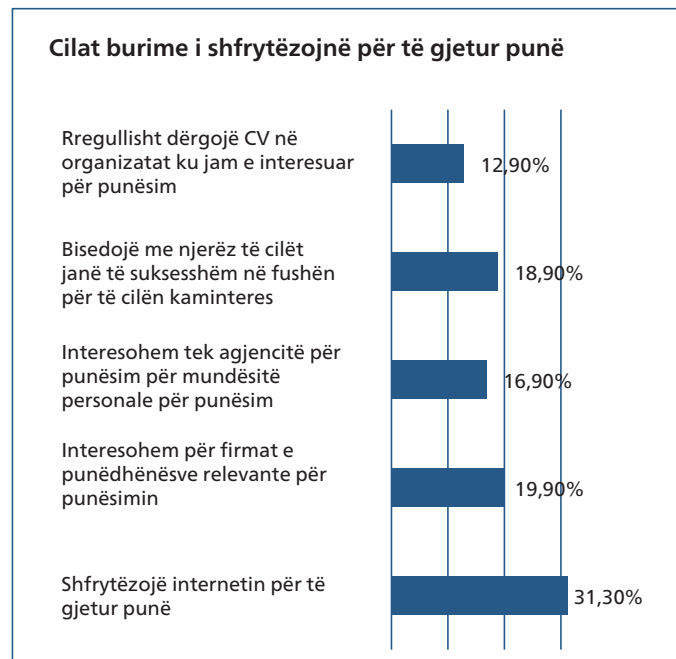
Në lidhje me pohimin „shkoj në kurse për edukim dhe trajnim shtesë”, pajtueshmëria është më e ulët ($m=2,38$). Duke pasur parasysh të dhënat se në tregun e punës në Maqedoninë e Veriut ekziston sindroma e „punëtorëve të dekurajuar” (Bardak, Rubal Maseda & Rosso, 2015), ngase pothuajse gjysma e personave të papunësuar presin punësim më shumë se 5 vite, e njëjta shpie në atë se të papunësuarit janë me njohuri të vjetruara (Atanasovska-Noveski dhe Tërpeski, 2015).

Në favor shkon edhe fakti se vetëm 18,3 % nga të anketuarave në vitin e fundit kanë vizituar ndonjë lloj të arsimit joformal. Dhe, vetëm 39,9 % janë të gatshme të investojnë një pjesë nga koha e tyre dhe parave për edukim shtesë. 41,5 % nuk e dinë se cila është oferta e arsimit joformal në vend, 38,2 % vlerësojnë se oferta është e pamjaftueshme, ndërsa 20,3 % mendojnë se oferta është e mirë.

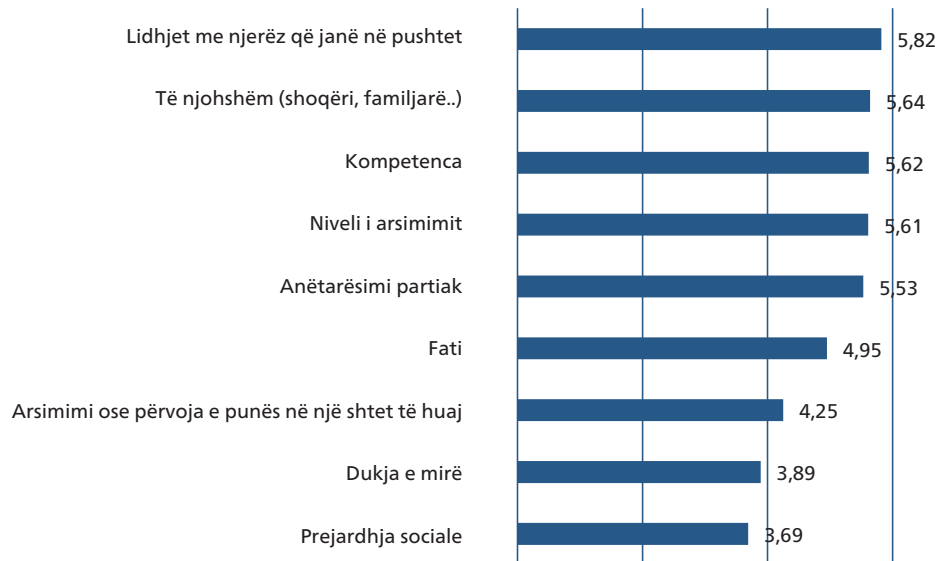

Po ashtu, dëshiroam proaktivitetin ta hulumtojmë nëpërmjet aktiviteteve të cilat i ndërmarrin gratë për të gjetur punë, gjegjësisht cilat burime i shfrytëzojnë që të gjejnë punë. Vetëm 55,3 % shfrytëzojnë internet për të gjetur punë; 35,1 % interesohen për firmat e punëdhënësve relevante për punësimin e tyre; 33,3 % bisedojnë me njerëz të cilët janë të suksesshëm në fushën për të cilën kanë interes; 29,8 % interesohen tek agjencitë për punësim, për mundësitë personale të punësimit, 22,8 % rregullisht dërgojnë CV në organizatat ku janë të interesuara për punësim.

Në pyetjen e radhës u kërkua që të rangojnë faktorët për të cilat ato mendojnë se janë të rëndësishme për të gjetur punë në vend. U ofruan 9 tema për të cilat duhej ta përcaktojnë rëndësinë e tyre nga shkalla 1-aspak nuk janë të rëndësishme, deri në 5-shumë janë të rëndësishme. Në vend të parë janë përcaktuar për „lidhje me njerëz që janë në pushtet”, (5,83), në vendin e dytë „të njohshëm (shoqëri, familjarë..)” (5,64), në vendin e tretë „kompetenca” (5,62), në vendin e katërt „niveli i arsimit” (5,61), në vendin e pestë „anëtarësimi në parti” (5,53), në vendin e gjashtë „fati” (4,95), në vendin e shtatë „arsimimi ose përvoja e punës në një shtet të huaj”, (4,25), në vendin e tetë „dukja e mirë” (3,89) dhe në vendin e nëntë „prejardhja sociale” (3,69).

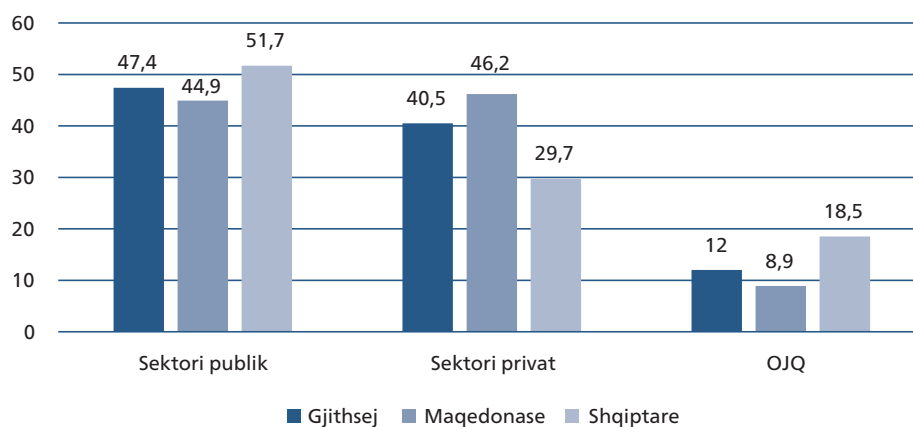
Rangimi i faktorëve për të gjetur punë (Friedman ranks)

Si sektorë të dëshiruar për punësim gratë janë me mendime të ndara - për atë publik (47,4 %) dhe sektorin privat (40,5 %) - edhe pse me përqindje pak më të madhe janë përcaktuar për sektorin publik. Për sektorin joqeveritar, si mundësi për punësim, janë përcaktuar (12 %). Shqiptaret për dallim nga maqedonaset me përqindje

më të madhe janë përcaktuar për sektorin publik (51,7 % shqiptare në krahasim me 44,9 % të maqedonaseve) si dhe për sektorin joqeveritar (18,5 % shqiptare krahasuar me 8,9 % maqedonase). Maqedonaset me 46,2 %, për dallim nga shqiptaret 29,7 %, janë përcaktuar për sektorin privat.

Sipas mendimit tuaj cili sektor është më adekuat për punësimin e grave?

Në vazhdim dëshirojmë të hulumtojmë qëndrime të përgjithshme për punën dhe punësimin. Dëshironim të shohim se në çfarë niveli është vetëdija e grave për atë që është e lejuar, dhe çfarë s'është në procesin e selektimit. Në qëndrimin „Gjatë intervistës për punë menaxherët lirisht mund t'i pyesin gratë se kur mendojnë të mbesin shtatzëne“ (2,2) përgjigjet janë në shkallën e jopajtuësmerisë, njësojt si dhe përgjigjet ndaj qëndrimit „Gjatë intervistave për punë menaxherët mund t'i pyesin gratë sa fëmijë kanë, cila është mosha e tyre dhe kush përkujdeset“ (1,75). Këto rezultate tregojnë se te gratë ekziston vetëdije se nuk duhet të pyeten për tema

të cilat janë private dhe hyjnë në privatësinë e grave. Në lidhje me punësimin dhe marrëdhëniet burra-gra qëndrimet ndaj: „Organizata më tepër do të kishte llogari të pranoj një burrë përkundër një gruas, nëse kanë të njëjtat kualifikime“ (2,17); „Nëse burri fiton mirë, gruaja nuk duhet të kërkojë punë, sepse ka mjaft punë nëpër shtëpi dhe për përkujdesje për fëmijët“ (2,13); „Në situatë ku bashkëshorti dhe bashkëshortja janë të punësuar është e rëndësishme që burri të ketë rrogë më të madhe“ (1,97), përsëri janë në pjesën e shkallës të jopajtuësmerisë që shpie në atë se gratë, në përgjithësi, nuk pajtohen me këto qëndrime.

Qëndrime të përgjithshme për punën dhe punësimin

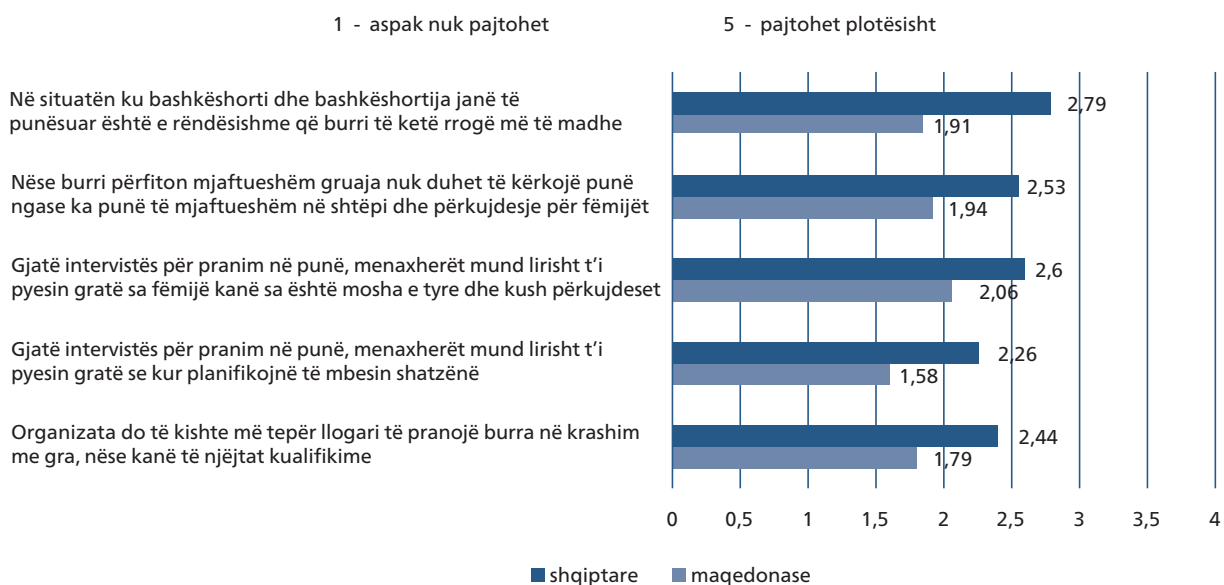
Gjatë një analize më të thellë statistikore u tregua dallimi i rëndësishëm statistikor në përgjigjet nga aspekti i strukturës arsimore dhe përkatësisë etnike. Gratë me shkollim fillorë treguan paksa nivel më të lartë për të gjithë qëndrimet në tabelën, sesa gratë me shkollim të mesëm dhe të lartë.

Shqiptaret, për dallim nga maqedonaset, treguan më tepër pajtueshmëri për të gjitha qëndrimet, posaçërisht për ato qëndrime në të cilat pohimet ishin vendosur në mënyrë, burrat karshi grave: „është e rëndësishme burri

të përfitojë më shumë” (shqiptare 2,79 përkundër maqedonaseve 1,91); „nëse burri fiton mirë gruaja nuk duhet të kërkojë punë...” (shqiptare 2,53 karshi maqedonaseve 1,94); „organizatës më tepër i konvenon të punësojë një burrë sesa një grua” (shqiptare 2,44, përkundër maqedonaseve 1,79).

Dallimi në pajtueshmërinë reflektohet edhe në qëndrimet për procesin e selektimit, edhe këtu shqiptaret tregojnë nivel më të madh të pajtueshmërisë nga maqedonaset.

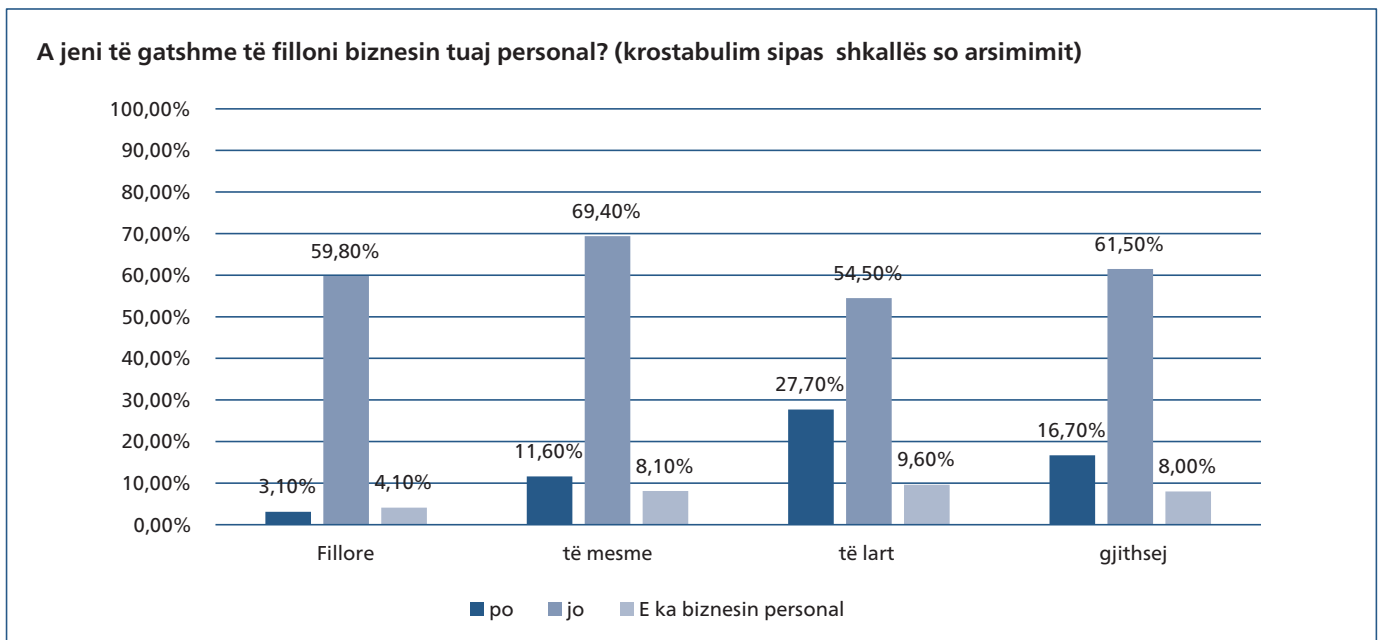
Qëndrime të përgjithshme për punësimin dhe punën, Maqedonase/ shqiptare

5.6. VETËPUNËSIMI

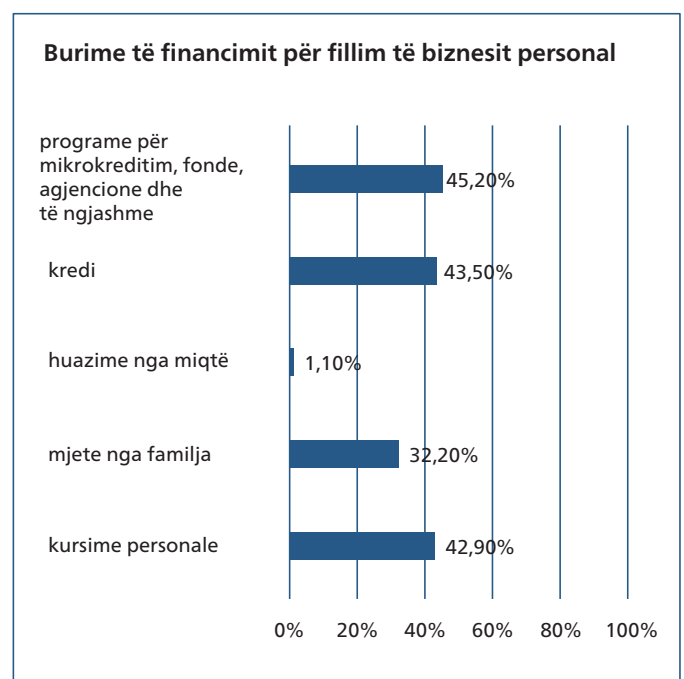
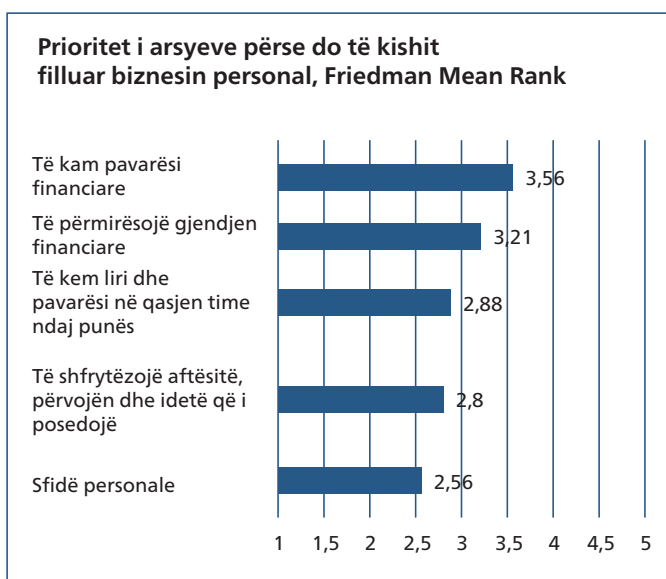
Është e vogël përqindja e grave të cilat janë të gatshme të fillojnë biznesin e tyre personal, 16,7 %. Vetëm 8 % prej të anketuarave kishin biznes të vetin. Gratë me arsim të lartë (27,7 %) janë më të gatshme të fillojnë biznesin e tyre personal për dallim nga gratë më arsim të mesëm (11,6 %) dhe shkollë fillore (3,1 %). Të njëjtat, në

përqindje më të madhe, ishin të përfaqësuara me biznes personal (9,6 % me arsim të lartë përballë 8,1 % me shkollim të mesëm dhe 4,1 % me fillorë). Në tre grupmosha u tregua entuziazëm më i madh për fillimin e biznesit personal. Këto ishin grupmosha prej 19 deri 29 vjeçare (23,3 %), grupmosha prej 30-39 vjeçare (23,7 %) dhe nga 40-49 vjeçare (20 %).

Në vazhdim na interesuan arsyet se përse do të fillonin biznesin e tyre personal. Të anketuarave u ofruan pesë tema të cilat është dashur t'i radhisin sipas prioritetit prej 1-më e rëndësishme, deri në 5-më pak e rëndësishme. Si arsye më të rëndësishme e kanë veçuar „sfidën personale“, e dyta me prioritet „të shfrytëzoj kapacitetet, përvojën, idetë të cilët i posedojë“, për të tretë „të kem liri, pavarësi në qasjen time në punë“, e katërta „të përmirësoj gjendjen financiare“ dhe e pesta „të kem pavarësi financiare“.

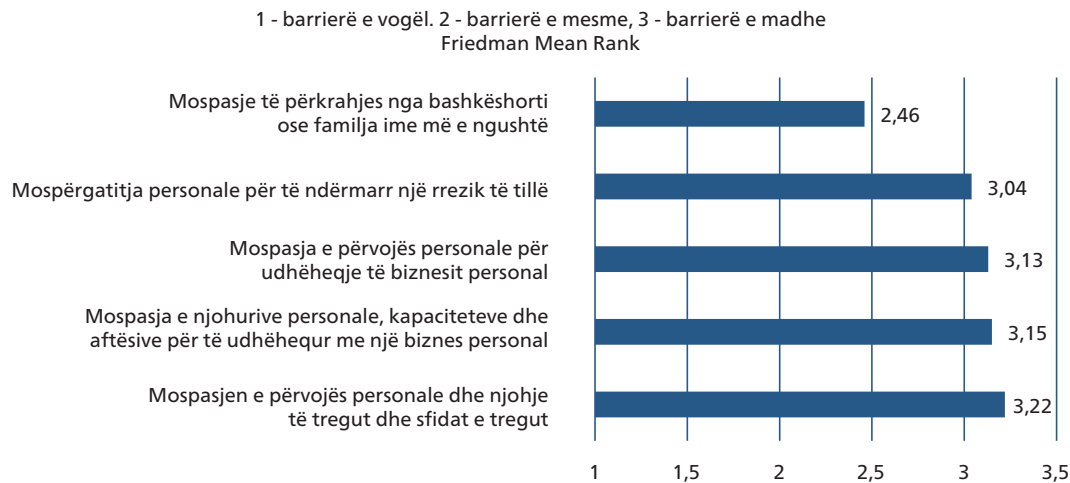
Tema e radhës me interes ishte se në cilat burime të financimit do të mbështeteshit për të filluar biznes personal. Në përqindje më të madhe janë përcaktuar për „programe për mikrokreditim, fonde, agjenci, dhe të ngjashme“ (45,20 %), më pas „kredi“ (43,50 %), me pothuajse përqindje të njëjtë pason „kursime personale“ (42,90 %), për „mjete nga familja“ (32,50 %) dhe nga „miqtë“ vetëm 1,10 %.

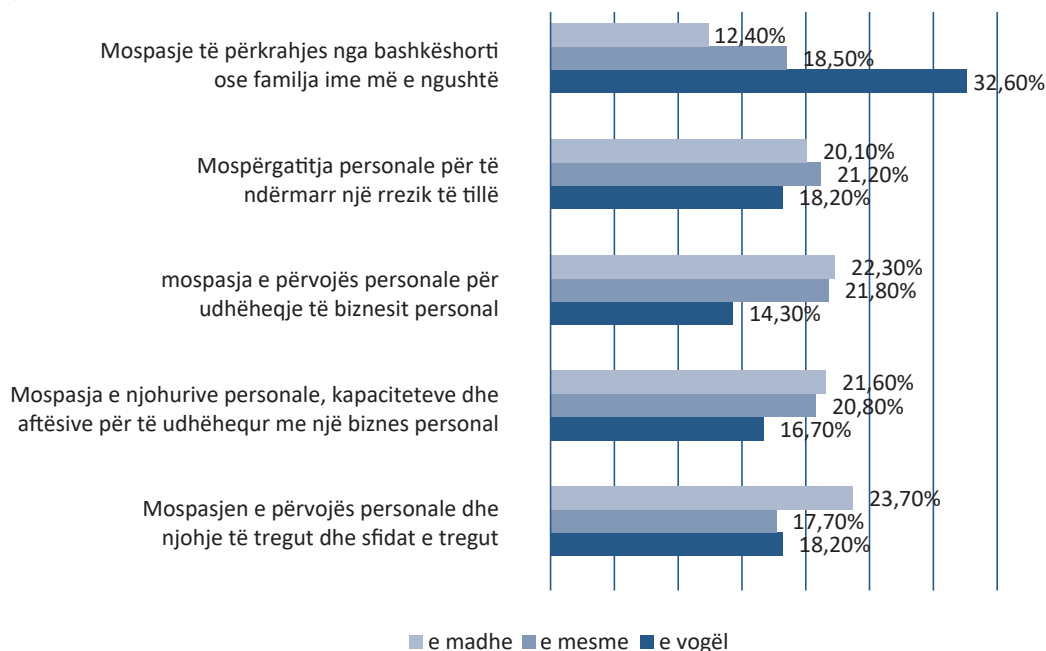
Duke e pasur parasysh përqindjen e ulët të grave të cilët do të dëshironin të fillojnë biznes personal, është interesante të shihet se cilat barrierë i vlerësojnë si pengesa dhe me çfarë intensiteti (3 të madh, 2 të mesëm dhe 1 barrierë e vogël). Si barrierë më të madhe e kanë cilësuar „mospasjen e përvojës personale dhe njohje të tregut dhe situatën në treg“, më pas në vend të dytë është

të „mospasja e njohurive personale, kapaciteteve dhe aftësive për të udhëhequr me një biznes personal“, në vend të tretë është „mospasja e përvojës personale për udhëheqje të biznesit personal“, në vend të katër është „mospërgatitja personale për të ndërmarrë një rrezik afarist“ dhe barrierë me e vogël është „mospasje e përkrahjes nga bashkëshorti ose familja më e ngushtë“.

Rangim i barrierave për fillim të biznesit personal

Barrierë për fillim të biznesit

„Ja për shembull, në një punëtori në të cilën kam folur për rëndësinë dhe nevojën për zbatimin e prodhimit organik në vreshtari, një pronar i verërisë mu drejtua: „Në vend që të rregullohesh si grua, me fund dhe të na buzqeshësh, ti këtu fillove të na shesësh mend se çfarë duhet të bëjmë“.

- Ju prisni që t’ju argëtoj?
- Po, mu përgjigj bindshëm.
- Atëherë, sot nuk është dita e juaj

(A.T. 45, e vetëpunësuar/fermere)

5.7. GJENDJA NË ARSIM

Në arsimin fillorë dhe të mesëm, prej viti në vit, vërehet përbërja e njëjtë gjinore në strukturën e nxënësve. Numri i nxënësve të cilët e kanë ndërprerë arsimimin është i parëndësishëm (edhe te nxënëset, edhe te nxënësit) si në shkollën fillore edhe në atë të mesme, përqindja është 1%. Në shkollën fillore dhe të mesme mbizotërojnë mësimdhënëset. Në arsimin e lartë, nga viti në vit, në strukturën gjinore vërehet se në fakultetet po regjistrohen më tepër femra (Bashevaska, 2019).

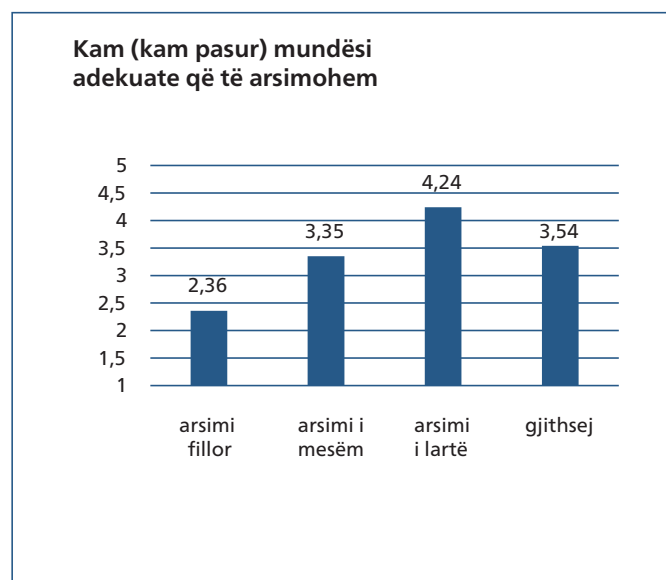
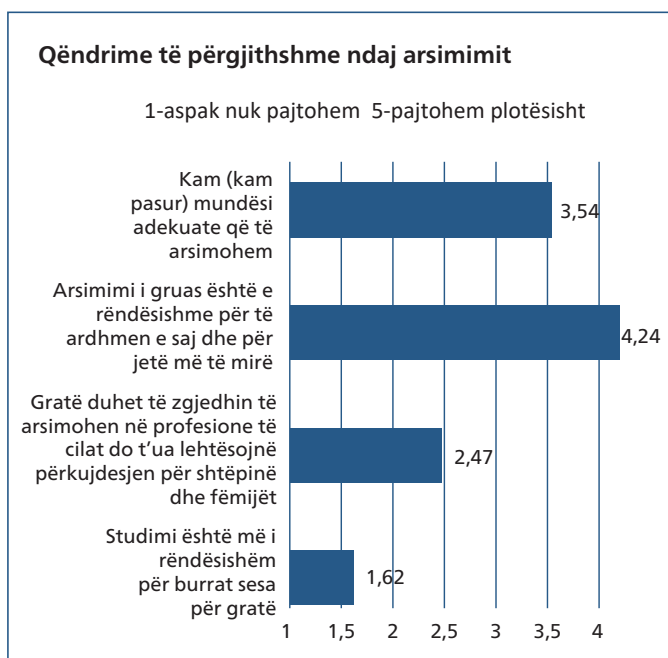
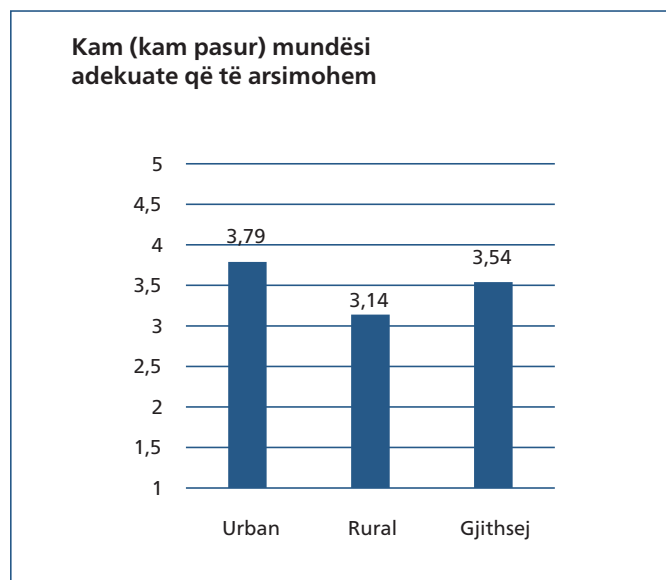
Sa i përket kualitetit të arsimit, gjithashtu ka pajtueshmëri në rezultatet e fituara nga studimet. Në përgjithësi, kualiteti i arsimit vlerësohet me notë të mesme "mirë, por me nevojë për reforma solide", (Studimi për të rinj, 2018/19). Për shkak se arsimimi në vend është në një proces të vazhdueshëm të reformave, gjendja e tillë e reformave në kontinuitet nuk le hapësirë për vlerësim të efekteve nga zbatimi i modeleve të caktuara arsimore dhe suksesshmërinë e tyre. Në këtë pjesë me interes ishin qëndrimet e përgjithshme për arsimimin dhe ndarjen e përvojave, se cilat karakteristika ishin dominante për rolin e grave që sistemi arsimor i nxitë dhe i kultivon, në vend.

5.8. QËNDRIME NDAJ ARSIMIMIT

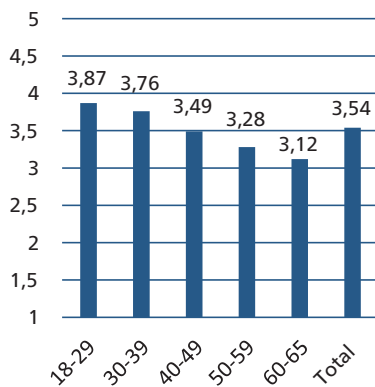
Në këtë set të pyetjeve me interes ishin qëndrimet e përgjithshme për arsimimin ku në shkallë prej 1-aspak nuk pajtohem deri në 5-pajtohem plotësisht, të anketuarat duhej ta përcaktonin nivelin e tyre personal të pajtueshmërisë.

Pajtueshmëri më të madhe kishte për qëndrimin „arsimimi i gruas është i rëndësishëm për të ardhmen e saj dhe jetë më të mirë“ (4,24). Nuk kishte dallim statistikor në lidhje me vendin e jetesës (fshat/qytet), nivelit arsimorë, strukturës së moshës, përkatësisë etnike, gjendjes materiale të amvisërisë.

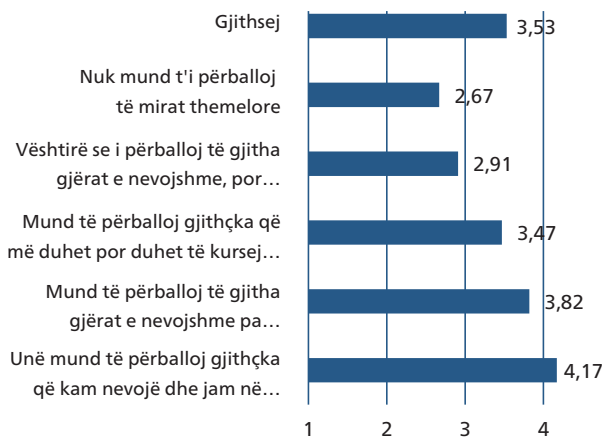
Në lidhje me qëndrimin „kam pasur/kam mundësi adekuate për t’u arsimuar“ (3,54), gratë nga qyteti (3,79) janë më tepër të pajtimit, krahasuar me gratë nga fshati (3,14), gjegjësisht gratë nga qyteti kanë pasur më tepër mundësi për t’u arsimuar. E pritshme, gratë me arsimim të lartë (4,24) kanë pasur më tepër mundësi për arsimim për dallim nga gratë me arsim të mesëm (3,35) dhe fillor (2,36). Poashtu, gratë të cilat kanë pasur gjendje më të mirë materiale në familje, janë deklaruar se kanë pasur mundësi adekuate për studim. Siç përkeqësohet gjendja materiale-financiare e familjes, ashtu edhe ulen mundësitë për arsimim. Pozitive është që grupmosha më e re, prej 18 deri 29 vjeçare (3,87), është deklaruar se ka pasur mundësi më të mëdha për arsimim. Me rritjen e moshës, në mënyrë reciproke ulet pajtueshmëria për mundësit për arsimimin që e kanë pasur. Ashtu, më pak mundësi për arsimim kanë deklaruar se kanë pasur gratë nga grupmosha 60-65 vjeçare (3,12). Gratë shqiptare (3,24) kanë deklaruar se kanë pasur më pak mundësi për arsimim për dallim nga gratë maqedonase (3,66) dhe të tjerat (3,55).

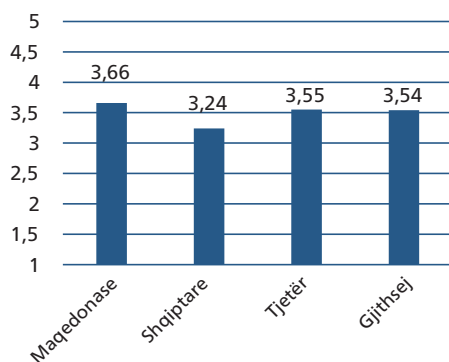
Kam (kam pasur) mundësi adekuate që të arsimohem

Kam (kam pasur) mundësi adekuate që të arsimohem

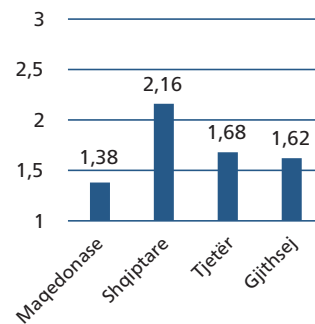

Kam (kam pasur) mundësi adekuate që të arsimohem

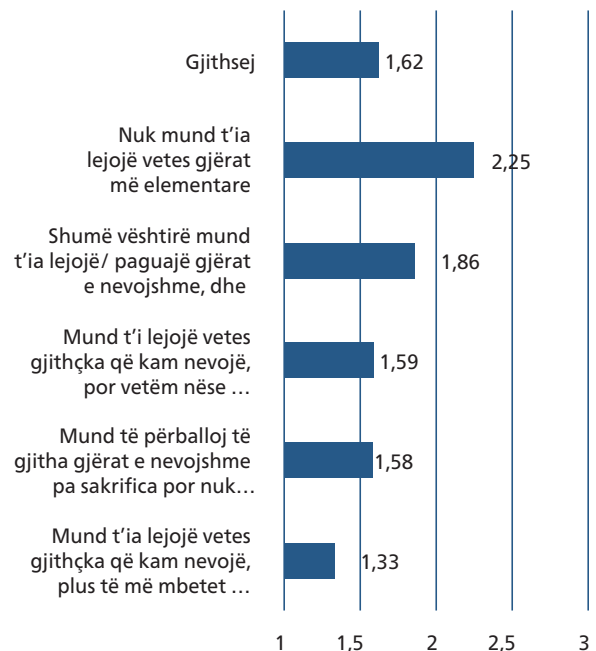

shqiptaret ($m=2,16$) janë më shumë të pajtimit në lidhje me këtë qëndrim, për dallim nga të tjerat ($m=1,68$) dhe maqedonaset ($m=1,38$). Në lidhje me vendin e jetesës, gratë nga fshati ($m=1,93$) janë më shumë të pajtimit me këtë qëndrim, për dallim nga gratë nga qyteti ($m=1,43$). Në lidhje me grupin arsimor, më pak pajtohen me këtë qëndrim gratë me shkallë të lartë të arsimit ($m=1,38$), si ulet shkalla e arsimit ashtu edhe rritet pajtimi me këtë qëndrim, të mesme ($m=1,58$), fillore ($m=2,25$). Si përkeqësohet gjendja materiale-financiare në familje ashtu edhe rritet pajtimi se studimi është më i rëndësishëm për burrat se sa për gratë.

Studimi është më i rëndësishëm për burrat sesa për gratë

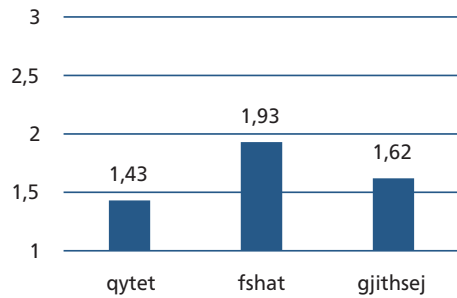

Studimi është më i rëndësishëm për burrat sesa për gratë

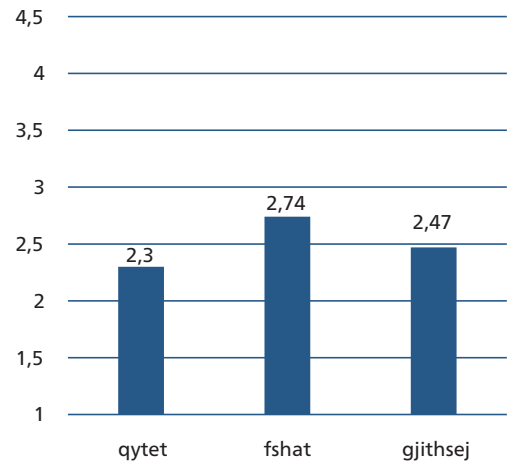

Në lidhje me qëndrimin: „Studimi është më i rëndësishëm për burrat sesa për gratë“ ($m=1,62$), përgjigjet pozicionohen në pjesën e poshtme të shkallës për jopajtueshmëri. Megjithatë detektohen disa dallime statistikore, edhe atë në lidhje me përkatësinë etnike:

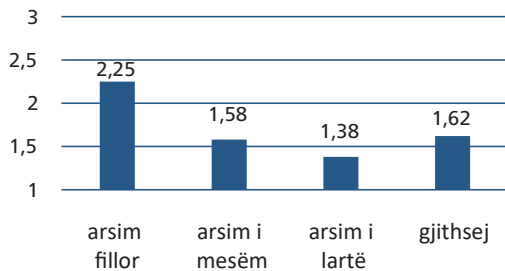
Studimi është më i rëndësishëm për burrat sesa për gratë

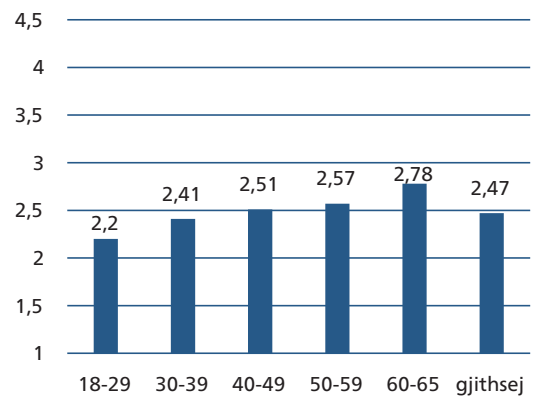
Gratë duhet të zgjedhin të arsimohen në profesione të cilat do t'ua lehtësojnë përkujdesin për fëmijët dhe shtëpinë

Studimi është më i rëndësishëm për burrat sesa për gratë

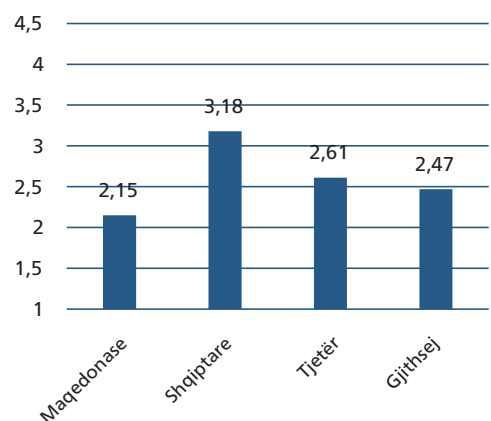

Gratë duhet të zgjedhin të arsimohen në profesione të cilat do t'ua lehtësojnë përkujdesin për shtëpinë dhe fëmijët

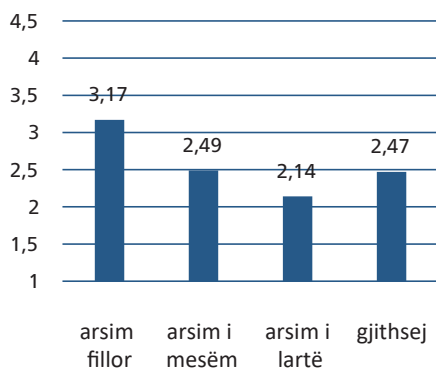

Në lidhje me qëndrimin se „gratë duhet të zgjedhin të arsimohen në profesione të cilat do t'ua lehtësojnë përkujdesjen për shtëpinë dhe fëmijët” (m=2,47), përgjigjet pozicionohen në pjesën e shkallës për mospajtu-eshmëri. Janë detektuar disa dallime statistikore edhe atë në lidhje me përkatësinë etnike: shqiptaret (m=3,18) janë më tepër të pajtimit me këtë qëndrim, për dallim nga të tjerat (m=2,61) dhe maqedonaset (m=2,15). Në lidhje me vendin e jetesës, gratë nga fshati (m=2,74) janë më tepër të pajtimit me këtë qëndrim për dallim nga gratë nga qyteti (m=2,30). Në lidhje me grupin arsimor, më pak janë të pajtimit me këtë qëndrim gratë me arsim të lartë (m=2,14), si ulet shkalla e arsimimit rritet edhe pajtimi për këtë qëndrim, e mesme (m=2,49), fillore (m=3,17). Si përkeqësohet gjendja materiale-financiare e familjes ashtu edhe rritet pajtimi se gratë duhet të zgjedhin të arsimohen në profesione të cilat do t'ua lehtësojnë përkujdesjen për shtëpinë dhe fëmijët.

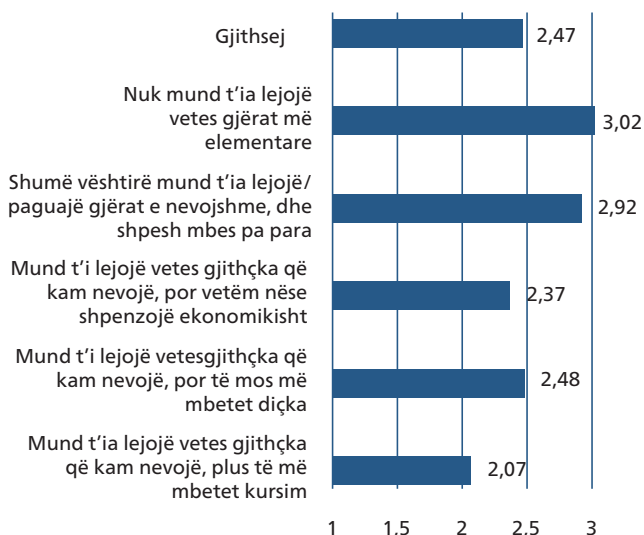
Gratë duhet të zgjedhin të arsimohen në profesione të cilat do t'ua lehtësojnë përkujdesjen për shtëpinë dhe fëmijët

Gratë duhet të zgjedhin të arsimohen në profesione të cilat do t'ua lehtësojnë përkujdesjen për shtëpinë dhe fëmijët

Gratë duhet të zgjedhin të arsimohen në profesione të cilat do t'ua lehtësojnë përkujdesjen për shtëpinë dhe fëmijët

5.9. ÇFARË MËSON SISTEMI ARSIMOR PËR ROLIN E GRUAS?

Shoqëria e cila kultivon barazi mes grave dhe burrave, e rrit vlerën e grave dhe rolin e tyre në shoqëri, e përmirëson tërë arritjen si të grave ashtu edhe të shoqërisë në përgjithësi. Agjenda për arsimim 2030 të UNESCO-së njihet se barazia gjinore kërkon një qasje që „garanton se vajzat dhe djemtë, gratë dhe burrat jo vetëm që duhet të kenë qasje deri tek ciklet arsimore, por edhe gjatë arsimimit duhet të përkrahjet dhe përfordhet barazia mes gjinive“ (UNESCO, Strategjia/arsimi 2030).

„Në shkollë të mesme kishim një seminar pikërisht për barazinë gjinore, të cilin ende e mbajë mend ngase shumë më ka pas pëlqyer... Për fakt të keq ka pasur shumë pak ligjërata të tilla“ (A.M. qytet, 26 vjeç).

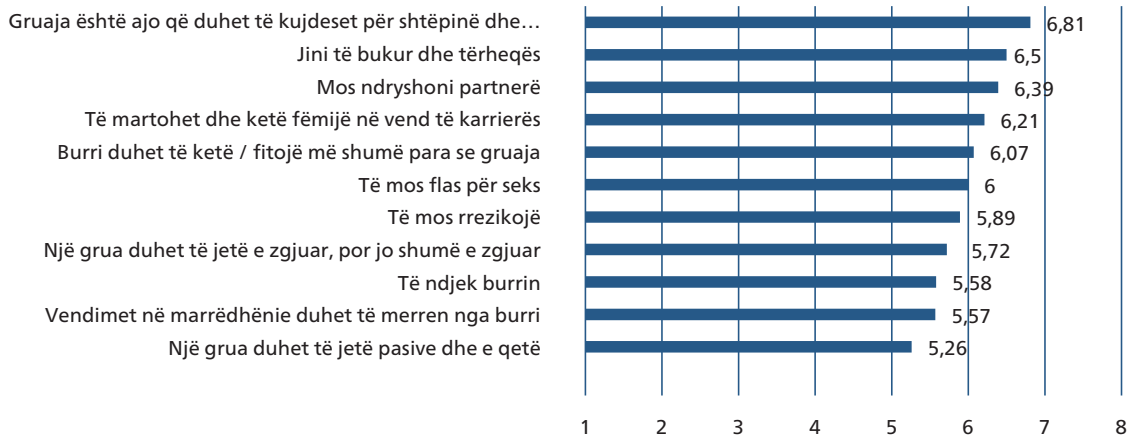
„Në të gjithë nivelet e arsimimit tim nuk kishte diskriminim gjinor. Ndoshta të tillë e kishim gjeneratën, nxënësit dhe studentët vlerësoheshin sipas punës dhe kapacitetit. Çdokush mund të përzgjidhte profesion që i përshtatet“ (L.O. qytet, 56 vjeçare, me shkollim të lartë).

„Ndryshe, si shembull për atë se sa vlerësohet dhe vallonizohet ajo që një grua e flet, mund të përmend përvojë personale ku gjatë mbajtjes së një trajnimi për barazi gjinore në një qytet në brendësinë, me përfaqësues të institucioneve lokale dhe nxënës, pas mbarimit të trajnimit, njëri nga nxënësit mu afrua dhe më tha: „tërë këtë që e thua është e saktë (kam folur edhe për rolet gjinore dhe shfaqjen e tyre në procesin e socializimit), por të kishte të paktën një burrë (trajnuar) afër teje, të konfirmonte, do të merrnin më seriozisht“ (D.V. 37, me arsim të lartë).

„Ka raste të shumta ku meshkujt i mësojnë, që nga fëmijëria, në disa vlera tradicionale të prapambetura, se mashkulli është koka e familjes dhe kjo ndikon në fëmijët meshkuj të sillen në mënyrë të dhunshme dhe nënçmuese ndaj fëmijëve vajza“ (K.Sh., 26 vjeçare).

Pikërisht për këtë u krijuan disa qëndrime nëpërmjet të cilave insistohej që të shihet se cilat janë karakteristikat dominante për gratë të cilat sistemi arsimor në vend i kultivon, ose si edukohen nxënësit/studentët në institucionet arsimore për raportin ndaj grave në përgjithësi. Të anketuarat është dashur të përgjigjen për një nga tre kategoritë e dhëna: 1-aspak nuk është dominuese, 2-mesatarisht dominuese, 3-shumë dominuese. Në vazhdim do të paraqiten 11 pohime sipas përfaqësimit në sistemin arsimor, prej më dominuesit deri tek më pak dominuesi. Aty ku janë treguar dallime të dukshme statistikore, do të shpjegohen në mënyrë shtesë me kryqëzimin e variabillave.

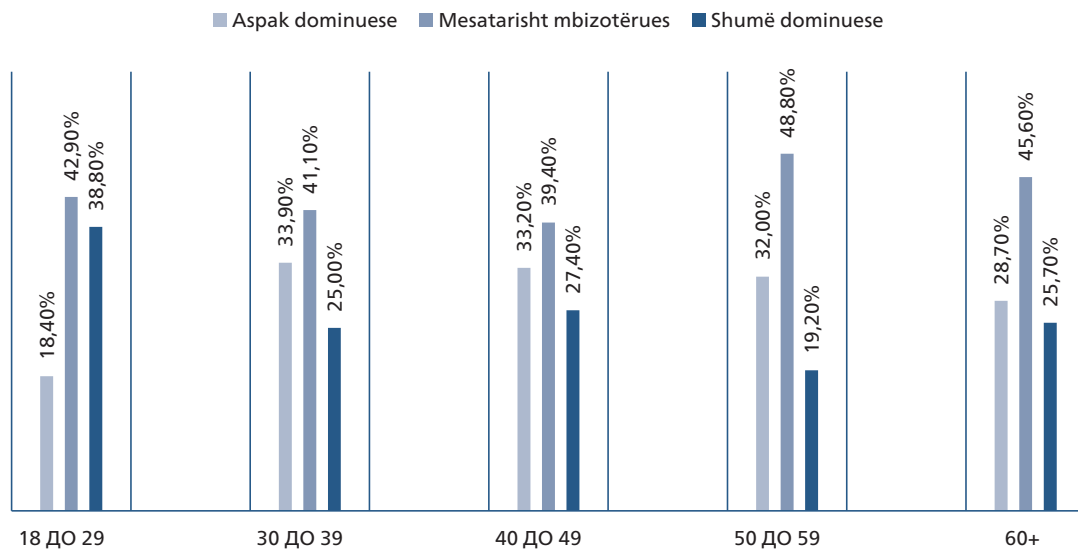
**Çfarë mëson sistemi arsimor për rolin e gruas
Friedman Mean Rank**

- Si qëndrim më dominues i cili protektohet në sistemin tonë arsimor është „gruaja është ajo e cila duhet të kujdeset për shtëpinë dhe fëmijët” (29,8 % shumë dominuese, 44,1 % mesatarisht dominuese);
- Në vendin e dytë është „je e bukur dhe atraktive” (27,7 % shumë dominuese, 43,4 % mesatarisht dominuese). U

tregua dallim i rëndësishëm sa i përket grupmoshës (p<0,005). Si më dominuese se forcohet ky qëndrim në sistemin arsimor është deklaruar grupmosha prej 18 deri 29 vjeçare (38,8 %), ndërsa ky qëndrim më pak ka qenë i përfaqësuar tek gratë të cilët janë të moshës 50-59 vjeçare (19,2 %);

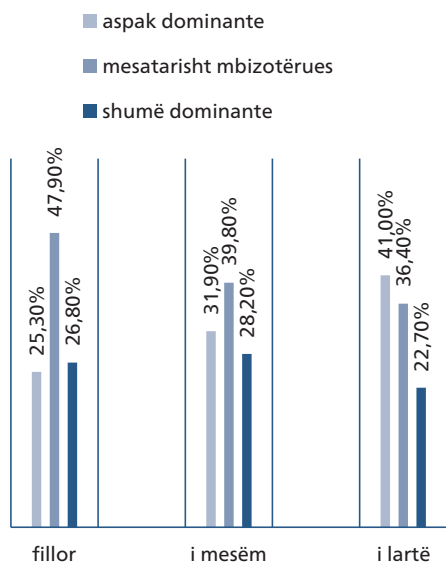
Bëhu e bukur dhe atraktive, sipas grupmoshës

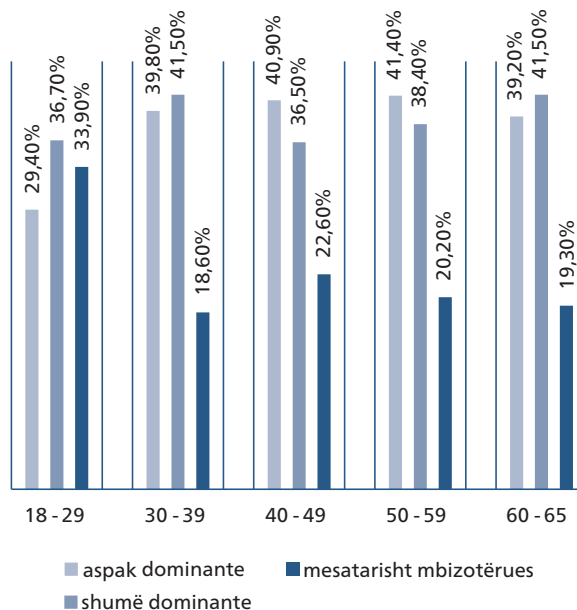
- Në vend të tretë është „mos ndrysho partnerin” (28,3 % është shumë dominuese, 38,1 % mesatarisht dominuese);
- Në vend të katërt „martohu dhe ke fëmijë në vend të karrierës” (25,7 % shumë dominuese, 39,9 % mesatarisht dominuese);
- Në vend të pestë sipas dominimit është „burri duhet të ketë/fitojë më shumë se gruaja” (20 % shumë dominuese, 45,8 % janë përgjigjur me mesatarisht dominuese).

U tregua dallim statistikor (p<0,005) e përgjigjeve në lidhje me përkatësinë etnike dhe arsimimin. Gratë shqiptare (25,2 %) u deklaruan se qëndrimi i tillë ka qenë dominues gjatë arsimit të tyre, më shumë sesa tjerat (18,9 %) dhe gratë maqedonase (18 %). Grupmosha arsimore, me shkollim të mesëm (28,2 %) dhe shkollim fillor (26,8 %) u deklaruan për përfaqësim më të madh për këtë qëndrim, krahasuar me ata me shkollim të lartë (22,7 %).

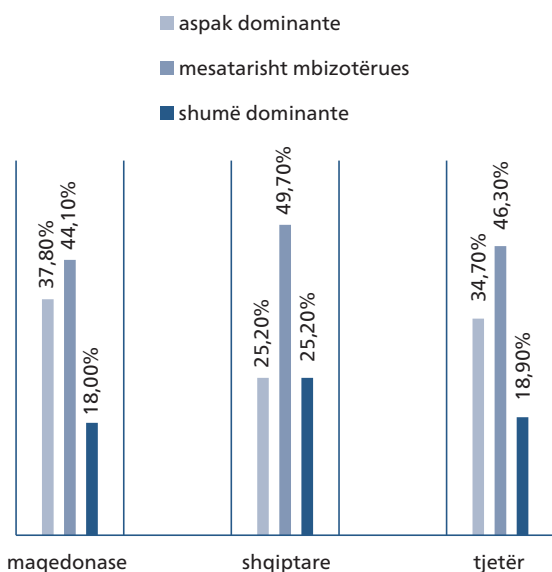
Burri duhet të ketë/fitojë më shumë para se gruaja, sipas grupeve arsimore

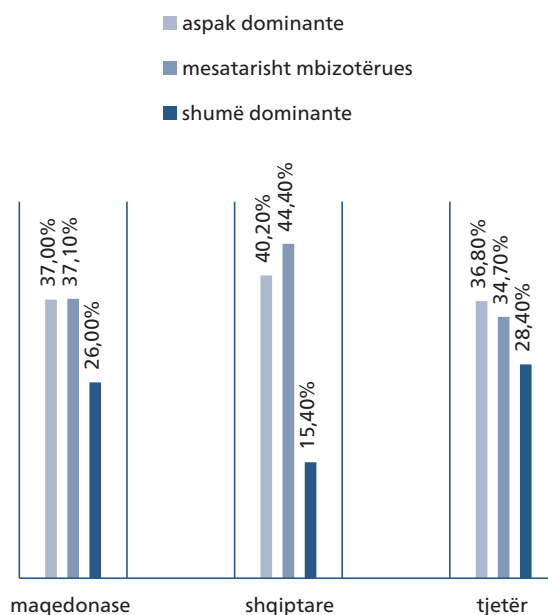
"Mos flit për seks", sipas grupmoshave

Burri duhet të ketë/fitojë më shumë para se gruaja, sipas përkatësisë etnike

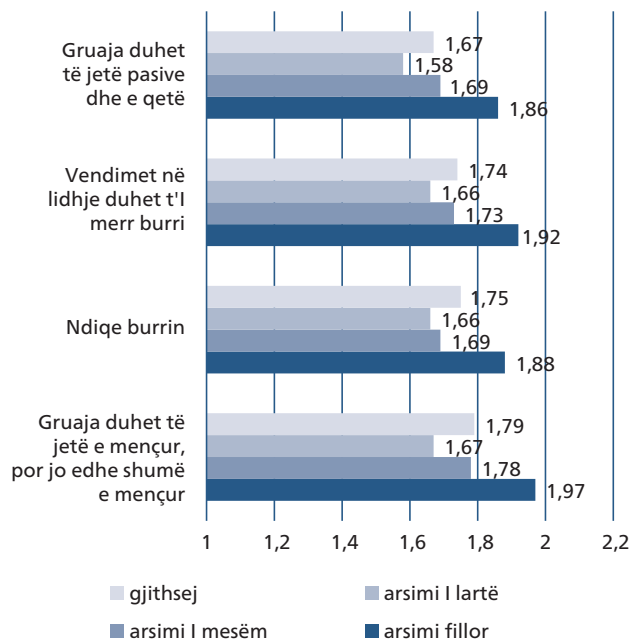
"Mos flit për seks", sipas përkatësisë etnike

- Në vend të gjashtë është „mos flit për seks” (23,3 % shumë dominuese, 38,9 % mesatarisht dominuese). Ka dallim në përgjigjet sipas moshës dhe përkatësisë etnike. Te pjesëtarët e bashkësive tjera etnike (28,4 %) dhe tek maqedonaset (26 %), ka qenë më dominues qëndrimi „mos flit për seks” në arsimimin e tyre, sesa tek shqiptaret (15,4 %). Në grupmoshën prej 18 deri 29 vjeçare (33,9 %) është më dominuese „mos flit për seks” në procesin arsimor për dallim nga grupmoshat tjera ku dominimi për këtë qëndrim është rreth 20%.

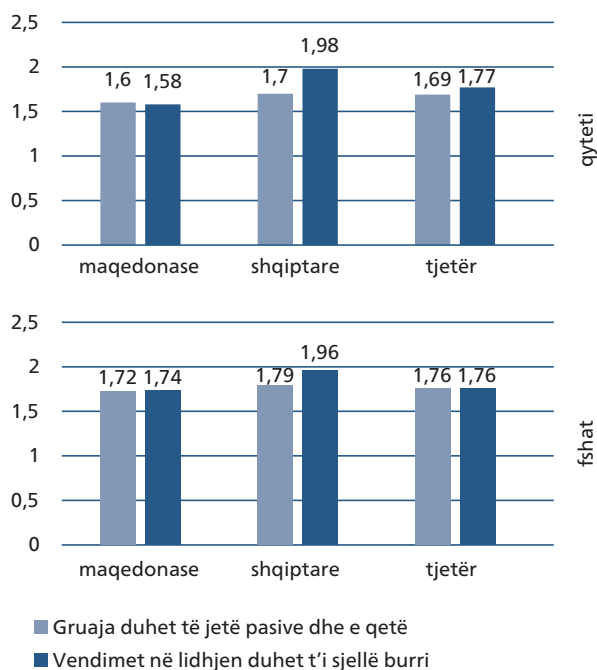
- Në vend të shtatë sipas dominimit është „mos ndërmerr rrezik” (17,5 % shumë dominues, 46,5 % mesatarisht dominues)
- Në vend të tetë është „gruaja duhet të jetë e mençur por jo edhe shumë e mençur” (18,2 % shumë dominues, 42,55 % mesatarisht dominues), u paraqit dallim në lidhje me arsimimin, ato me arsimim fillor (m=1,86) janë përcaktuar se ky qëndrim ka qenë më dominues për dallim nga ata me shkollim të mesëm (m=1,69) dhe të lartë (m=1,58).

Dallime sipas arsimit

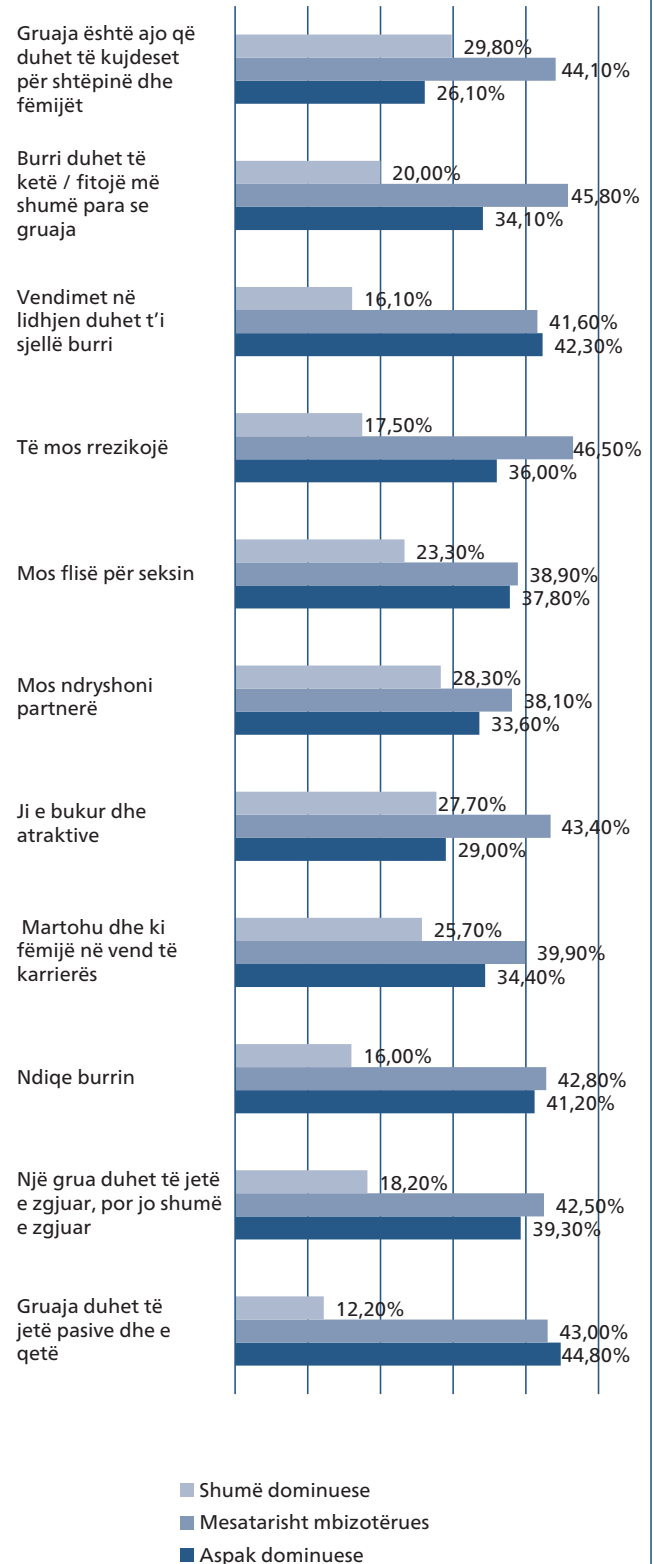
- E nëntë: „ndiqe burrin“ (16 % shumë dominues, 42,8 % mesatarisht dominues). Tek ata me shkollë fillore është më dominuese (m=1,88)
- E dhjetë: „vendimet në lidhjen duhet t'i sjellë burri“ (16,1 % shumë dominues, 41,6 % mesatarisht dominues). Te ata me shkollim fillorë është më dominues (m=1,92), shqiptaret janë shprehur se ka qenë më dominuese në arsimimin e tyre, edhe atë më shumë te ata në fshat sesa në qytet.

„Gruaja duhet të jetë pasive dhe e qetë“ „vendimet në lidhjen duhet t'i sjellë burri“, sipas përkatësisë etnike dhe vendit të jetesës

- E njëmbëdhjetë: „gruaja duhet të jetë pasive dhe e qetë“ (12,2 % shumë dominuese, 43 % mesatarisht dominuese). Shqiptaret janë deklaruar se ka qenë më dominuese në arsimimin e tyre, edhe atë më shumë te ato në fshat sesa në qytet.

Çfarë mëson sistemi arsimor për rolin e gruas

5.10. PËRFUNDIME

- Gratë e punësuar, në përgjithësi, paraqesin qëndrime pozitive ndaj organizacionit ku punojnë dhe mesatarisht janë të kënaqura nga rroga. Por megjithatë, edhe në këtë hulumtim u konfirmua pozita e pafavorshme për dallim nga burrat, dhe diskriminimi në bazë të gjinisë, s'është e perceptuar nga ana e grave. Me parashtrimin e pyetjeve më konkrete u zbulua se pothuajse dy të tretatave të grave u ka ndodhur që të përfitojnë më pak se burrat, dhe njëkohësisht të jenë të trajtuara si jokompetente për shkak se janë gra;
- Gjysmës nga gratë e punësuar u ka ndodhur që të marrin përkrahje më të vogël nga menaxherët për dallim nga kolegët meshkuj të cilët janë në pozicionin e njëjtë të punës, poashtu kanë qenë edhe në situatë ku obligimet më të rëndësishme të punës u janë dhënë kolegëve nga gjinia e kundërt;
- Një e treta nga gratë e punësuar i kanë përjetuar këtë përvoja: nuk jam avancuar për shkak se jam grua; për shkak pushimit të lehonisë; nuk jam pranuar në punë për shkak se jam grua; nuk kam pasur mundësi për trajnime/ arsimim për shkak se jam grua; jam përjashtuar për shkak se jam grua; ndjehem e izoluar në vendin e punës për shkak se jam grua. Një e pesta e grave kanë deklaruar se kanë „përjetuar shqetësim seksual nga ana e një të punësuarit/e“. Posaçërisht, diskriminimit i nënshtrohen gratë më arsimim fillorë dhe të mesëm, nga mjediset rurale dhe me status të keq financiar dhe material në familje;
- Gratë tregojnë besim të ulët në organizatat/institucionet prej ku mund të kërkojnë ndihmë në situata kur do të ishin të diskriminuara;
- Se fenomeni „plafoni i qelqit“ është prezent dhe i shoqëruar me shkallë të thyera për avancim, flasin edhe të dhënat për atë se përse gratë nuk dëshirojnë të avancojnë në pozita menaxhuese. Si arsye e cila është e ranguar më lartë do ta kishim veçuar „nuk do të kishin marrë përkrahje nga menaxhmenti më i lartë“, flet për faktin se menaxhmenti në vendin tonë ende është një klub meshkujsh. Se gruaja është ajo e cila kryesisht është përgjegjëse për shtëpinë dhe familjen, dhe se e tërë barra është mbi supet e saja, tregon arsyeja e dytë: „nuk jam e sigurt se do të balancoj në mes obligimeve familjare dhe punës“. Pasiguria për shkak të frikës nga mospasja, si dhe stresi janë arsyt tjera të theksuara;
- Në lidhje me karrierën, të anketuarat tregojnë nivel të ultë të proaktivitetit. Gjysma kanë theksuar se janë të gatshme të bëjnë edukim shtesë, ndërsa plan për zhvillim personal në karrierë në 5 vitet e ardhshme kanë vetëm 19 %, gatishmëri për të sakrifikuar vetëm 28 %;
- Poashtu kemi vërejtur edhe nivel të ulët të proaktivitetit në lidhje me aktivitetet që i ndërmarrin gratë e papunësuar për të gjetur punë, gjegjësisht cilat burime i shfrytëzojnë për të gjetur punë. Gjysma nga to shfrytëzojnë internet për të kërkuar punë; një e treta interesohen për firmat punëdhënëse relevante për punësimin e tyre; bisedojnë me njerëz të cilët janë të

suksesshëm në fushën e cila u intereson; interesohen tek agjenci për mundësitë për punësim, vetëm 22,8 % dërgojnë rregullisht CV në organizatat që ju interesojnë për të punuar;

- Nga nëntë mundësi të ofruara, në bazë të rangimit, tre janë më të rëndësishme për të gjetur punë në vend. Në vend të parë janë përcaktuar për „lidhje me njerëz të cilët janë në pushtet“, në vend të dytë „njohësi (miq, familjarë), në vend të tretë „kompetenca“;
- Duke e marrë parasysh përqindjen e ulët (16,7 %) të grave të cilët do të kishin vendosur për të hapur biznesin e tyre personal, na interesonte mendimi i tyre për barrierat. Si barrierë më të madhe e kanë theksuar „mospasjen e përvojës personale dhe njohjes së tregut“, në vend të dytë pason „mospasja e njohurive personale, kapaciteteve dhe aftësive për të udhëhequr një biznes personal“, në vend të tretë është „mospasja e përvojës personale për të udhëhequr biznesin tim“;
- Në lidhje me arsimimin, gratë kanë qëndrim pozitiv, pajtueshmëri më të madhe kishte për qëndrimin „arsimimi i gruas është i rëndësishëm për të ardhmen e saj dhe jetë më të mirë“;
- Sistemi arsimor në lidhje me rolin e gruas në shoqëri zakonisht sforcon stereotipe. Edukimi i tillë më tepër prezent është tek vendbanimet rurale, te shqiptaret dhe në arsimimin fillor dhe të mesëm. Më të përfaqësuara janë „gruaja është ajo e cila duhet të kujdeset për shtëpinë dhe familjen“, „je e bukur dhe atraktive“, „mos i ndërro partnerët“, „martoju dhe ke fëmijë përballë karrierës“, „burri duhet të fitojë më shumë se gruaja“.

5.11. REKOMANDIME

- Është e nevojshme nxitja e sjelljes proaktive e gruas në të gjitha fushat: arsim, kërkim të punës, vetëpunësim, avancim në punë. Sjellja proaktive nënkupton sjellje me vetiniciativë e cila tenton ta zgjidhë problemin para se ai të paraqitet, dhe përfshinë veprim dhe plan, dhe jo vetëm reagim. Nxitja e sjelljes proaktive kërkon krijimin e kushteve në të cilat do të stimulohet veprimi me vetiniciativë nga mosha më e vogël, e drejtuar kah parandalimi i situatave problematike, si dhe planifikim dhe veprim me kohë.
- Janë të nevojshme programe/projekte për informimin dhe trajnimin si për gratë ashtu edhe për informimin dhe trajnimin e palëve të tanguara (punëdhënësit, odat ekonomike, sindikatet), akoma në më shumë fusha: njohjen e diskriminimit dhe inicimin e barazisë në mes gjinive në organizatat e punës, menaxhimi i karrierës në përgjithësi, dhe më konkretisht, për nxitjen e grave për tu avancuar në pozicione menaxhuese.
- Rezultatet nga ky hulumtim treguan se gratë nuk e perceptojnë diskriminimin në ambientin e punës, ndërsa janë të nënshtroara ndaj tij, posaçërisht gratë me shkollë të mesme dhe filllore, në fakt gratë në pozitat e ulëta të punës, dhe zakonisht nga vendbanimet rurale. Të njëjtat nuk dinë se kujt duhet t'i drejtohen në rast të ndonjë diskriminimi. Për këtë shkak është e nevojshme fushatë

edukative për ngritjen e vetëdijes për njohjen dhe parandalimin e diskriminimit. Ato fushata duhet të jenë të dedikuara për opinionin e gjërë dhe për të gjithë (jo vetëm për gratë) dhe të jenë të shënjestruara drejt identifikimit të llojeve të ndryshme të steroetipeve gjinore, paragjykimeve dhe diskriminimit në organizatat e punës, promovimin e barazisë gjinore në të njëjtat, me qëllim mundësimin e mbrojtjes së gruas nga diskriminimi dhe nxitja e grave për të marrë pozita menaxhuese dhe sigurimin e menaxhimit të karrierës me senzitivitet gjinorë;

- Futja e kuotave 30% për gratë në bordet drejtuese, me qëllim që të rritet pjesëmarrja e grave në proceset e vendimmarrjes;
- Informimi dhe edukimi duhet të jetë i shoqëruar me krijimin e mekanizmave për ndihmë të cilët do të mundësojnë këshillim me kohë dhe ndihmë juridike pa pagesë. Mekanizmat për këshillim të hershëm, përkrahja dhe ndihma juridike pa pagesë duhet të krijohen dhe përforcohen në sektorin joqeveritar, sindikatet dhe Komisionin për Pengim dhe Mbrojtje nga Diskriminimi.
- Këto mekanizma për përkrahje duhet të marrin mbështetje edhe në ligjet, ku në mënyrë precize duhet të definohet dhe theksohet se është e ndaluar dhe e dënueshme: ndërprerja e punësimit gjatë shtatzënisë, lindjes dhe prindërimit pa dallim se çfarë është marrëveshja për punë; vendosja e dënimeve më të mëdha për punëdhënësit të cilët diskriminojnë dhe shkelin të drejtat e punëtorëve; po ashtu edhe vendosjen e pushimit të paguar nga puna për shkak përkujdesjes të hershme për fëmijët, për të dy prindërit; rregullimi i orarit fleksibil të punës, punë nga shtëpia ose me kohë të shkurtuar për shkak përkujdesjes për fëmijët e vegjël;
- Për Ministrinë e Punës dhe Politikës Sociale e sipërpërmendura duhet të jetë përcaktim strategjik. Njëkohësisht duhet ta promovojë rëndësinë e rolit të Komisionit për Pengimin dhe Mbrojtje nga Diskriminimi, puna e së cilës duhet të jetë në lidhje të ngushtë me Sindikatat dhe sektorin joqeveritar dhe inspektorët për punë, institucionet arsimore;
- Për shkak se Komisioni për Pengimin dhe Mbrojtje nga Diskriminimi është trup i cili është formuar pak më parë, është me prioritet që të përforcohen kapacitetet organizuese të së njëjtës: pajisje/resurse, njerëz, mundësi dhe njohuri, që të mund të sigurojnë sukses organizativ dhe qëndrueshmëri.
- Proaktiviteti tek gratë duhet të nxitet edhe në procesin e kërkimit të punës dhe në procesin e vetëpunësimit. Në rradhë të parë kjo do të thotë arsimim adekuat dhe të specializuar i cili do t'ju mundësojë grave kualifikime formale dhe joformale si dhe ekspertizë;
- Ka nevojë për krijimin e programeve të ndryshme joformale për zhvillim të karrierës që duhet të fillojnë që nga fillimi i procesit të arsimimit, kërkesës për punësim dhe në procesin e punës. Këto programe duhet t'i marrin parasysh të gjitha specifikat e grupeve të ndryshme të grave, me çka do të krijonin kushte për sa më shumë gra

me arsimim të ndryshëm dhe përvojë për avancimin në karrierë.

- Për përcaktimin e nevojave dhe përmbajtjeve për programet tilla/trajnime është i nevojshëm bashkëpunim i ngushtë dhe përpjekje të përbashkëta të entiteve të ndryshme të cilët janë të involvuar në këtë proces: vetë organizatave, nëpërmjet menaxhmentit të resurseve njerëzore dhe menaxherëve/pronarëve, sindikatet, posaçërisht odat ekonomike, OJQ, agjencitë për punësim, institucionet arsimore, Ministrisë për punë dhe politikë sociale;
- Është i nevojshëm avancimi i qasjes, kualitetit dhe kuantitetit të arsimimit joformal, posaçërisht për gratë. Pasurimin e ofertës me tema/fusha të cilat do t'i ndihmojnë aftësitë për punësim dhe vetëpunësim dhe do të ulin mundësitë për përjashtimin social të grave;
- Hapje të linjave financiare për gratë, për iniciimin e bizneseve personale;
- Vendosjen e programeve mentorike për gratë afariste;
- Vendosjen e programeve për mobilitet ndërkombëtarë për arsimim dhe praktikë, të dedikuara për gratë të cilat janë të interesuara të fillojnë ose kanë biznes të vogël;
- Arsimimi kualitativ në vazhdimësi duhet të përmirësojë rezultatet nga mësimi dhe për këtë shkak duhet të ketë kuadër arsimor i cili do të duhet të rekrutohet në mënyrë adekuate, të jetë mirë i aftësuar, i kualifikuar dhe motivuar të nxisë kreativitet, njohuri dhe aftësi fillestarë (shkrim-lexim, matematike, aftësi analitike dhe kognitive) dhe i cili do të ofroj qasje pedagogjike që do të zhvillojë vlera dhe qëndrime për një jetë të shëndoshë dhe të përmbushur, jodiskriminim dhe përkrahje për barazi gjinore, si dhe përmbajtje për shëndet seksual dhe reprodutiv. Rezultatet nga ky hulumtim tregojnë se duhet të punohet në avancimin e jodiskriminimit dhe barazisë gjinore në sistemin arsimor i cili duhet të jetë përcaktim strategjik i Ministrisë së Arsimit në pajtueshmëri me politikën e Ministrisë për Punë dhe Politikë Sociale, e udhëhequr nga Byroja për Zhvillimin e Arsimit dhe Këshillin për Arsim Profesional në bashkëpunim me komunat dhe e përkrahur nga këshillat e shkollave dhe e realizuar nëpër shkolla. Qëllimi është që në institucionet arsimore të krijohet ambient miqësorë nga i cili do të kenë dobi të gjithë nxënësit, pa dallim gjinisë, përkatësisë etnike, prejardhjes sociale, mënyrës së jetesës, religjionit, vlerave. Për këtë shkak programet shkollore duhet si objektiv ta vendosin ndërtimin e ambientit i cili do të karakterizohet me besim të ndërsjellë, pranim të njeri tjetrit dhe respekt;
- Është e nevojshme edukim shtesë i mësimdhënësve, posaçërisht i atyre në shkollat fillore dhe të mesme, për mënyrën se si do ta promovojnë barazinë gjinore dhe rolin e gruas në shoqëri, si dhe përmbajtjet që do të përfshijnë shëndet seksual dhe reprodutiv. Mësimdhënësit, para se gjithash, duhet të trajnohen për dijeni se çfarë është barazia gjinore, të përdorin qasje të ndryshme për parandalim dhe të dinë të zgjidhin në mënyrë demokratike dhe proaktive rastet e diskriminimit;

- Shqyrtimin e librave me qëllim që ato të lirohen nga diskriminimi gjinor;
- Shqyrtimin e programeve arsimore në të cilat do të mund të futen rezultatet nga mësimi drejtuar nga njohjet, reduktimit të diskriminimit në përgjithsi, dhe avancimin e barazisë gjinore;
- Krijimin e projekteve shkollore (jashtë-kurikullore) në bashkëpunim me bashkësinë për ngritjen e vetëdijes për barazinë gjinore;
- Zhvillimin e kodeksit për ndjeshmëri gjinore dhe siguri nëpër institucionet arsimore;
- Në të gjitha shkallët e arsimit formal dhe joformal janë të nevojshme përmbajtje të cilat do ta promovojnë barazinë gjinore dhe do të rrëzojnë stereotipat dhe paragjykimet, do të kenë programe për dhënien e këshillave për karrierë dhe udhëzime të cilat do të jenë gjini-senzitive dhe në mënyrë të barabartë do të avancojnë njohurit për sipërmarrje, dhe do të nxisin përpjekjet sipërmarrëse për gratë dhe burrat.

6

POLITIKA DHE PARTICIPIMI

Duke e pasur parasysh së statusi i grave në shoqëritë bashkëkohore vlerësohet si një nga indikatorët kyç për qeverisje dhe udhëheqje të mirë, dhe në përgjithësi, si kusht i demokracisë liberale (Dahlerup 1978; Dahlerup & Leyenaar 2013; UNDP 2000), trendet botërore dhe nacionale për hulumtim, gjithnjë e më shumë sofistkohen në drejtim të sigurimit të të dhënave relevante për kyçjen e barabartë të grave në jetën shoqërore-politike. Pikërisht në këtë drejtim, edhe ky hulumtim një pjesë të kësaj çështje ia ka kushtuar kësaj teme: politika dhe participimi, e cila konfirmoi disa klasterë të çështjeve të ndërlidhura, edhe atë për perceptimin e situatave aktuale me barazinë e gruas, interesin për politikë dhe participimin politik, demokracinë, ideologjinë, vlerat dhe pritshmëritë.

Parë në përgjithësi, Republika e Maqedonisë së Veriut është vend i cili shënon avancim në sigurimin e barazisë gjinore dhe mirëqenies, por megjithatë, në vendin tonë ekziston hapësirë e dukshme për përmirësim, dhe këtë e konfirmuan rezultatet nga ky hulumtim që është i adresuar në konkluzat dhe në rekomandimet nga kjo analizë. Por, me rëndësi është të theksohet se konteksti politik nacional, në kushte në të cilat është realizuar ky hulumtim, e ka marrë parasysh faktin se demokracia në Maqedoni është relativisht e re dhe e jokonsoliduar, si dhe faktin se në vitet e kaluara politika maqedonase është përballur me episodin e regresit demokratik, ku vendi ishte emëruar si shtet i okupuar, regjim hibrid dhe demokraci liberale ose populizëm autoritar (FH Report 2015; 2016) që në masë të madhe kontribuuan drejt theksimit të problemeve që i kanë tranzicionet me kulturën politike (Klicperova-Baker 1999; Bernik, 2000, Pendarovski, 2015, 2016) dhe posaçërisht mungesën e kulturës participative, përfshirë edhe mungesën e participimit të grave në politikë. Në mënyrë shtesë, në rastin maqedonas reflektohet edhe trendi global për rritje të mosbesimit ndaj politikës (Edelmans Trust Barometer 2020).

Në përgjithësi është i njohur fakti se për nevojën e participimit politik të grave, vendet duhet të kujdesen në vazhdimësi dhe se participimi politik nuk shteret vetëm me të drejtën e votës aktive dhe pasive, por rekomandohet që të realizohet në të gjitha nivelet (si ndikim gjatë sjelljes të vendimeve publike, aktivizimit politik, pjesëmarrjes në politikat si pale e tanguar etj.). Madje, nga kjo varet edhe avancimi demokratik në shoqëritë bashkëkohore. Kështu, në veprimet e fundit zgjedhore (2020), u venerua se vetëm një opsjon ideologjik, pikërisht socialdemokratët, për herë të parë e promovuan edhe konceptin e barazisë gjinore nëpërmjet Platformës 50/50³, përderisa koalicioni aktual udhëheqës qeveritar, po aderon drejt përpjekjeve për barazi gjinore, barazi dhe jodiskriminim, që padyshim është e lidhur me strategjinë nacionale për barazi gjinore dhe për mbrojtje nga diskriminimi.

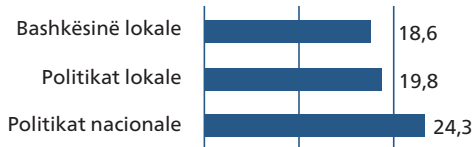
6.1. PERCEPTIMET PËR GJENDJEN AKTUALE ME BARAZINË GJINORE

Perceptimi i të anketuarave për situatën aktuale në vend në lidhje me barazinë e gruas, vlerësimin e tyre për kapacitetet e politikaneve aktuale, si dhe shkallën e besimit ndaj politikës dhe politikaneve, tregojnë se në RMV gratë dhe çështjet të cilat ato i tangojnë nuk kanë reflektim të duhur në jetën politike dhe se nuk janë mjaftueshëm të informuara në lidhje me çështjet të cilat ato i prekin. Gjegjësisht, përvoja dominuese e përfaqësimit të interesave të tyre në politikë referon në faktin se në përqindje të vogël ato i njohin interesat e tyre të përfaqësuar në politikë, d.m.th. vetëm 6 % mendojnë

3 Për më shumë shih në MKD.MK "Zaev në zgjedhjet e ardhshme në listat do të ketë 50 % gra", mund të klikohet këtu <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/zaev-na-slednite-izborni-listi-sdsm-kje-ima-50-otsto-zheni> akses më 30.06.2020

se interesat e tyre në masë të madhe reflektojnë në politikë, në nivel të politikës nacionale, gjegjësisht vetëm 5 % në nivel të politikës lokale ose të njësisë lokale.

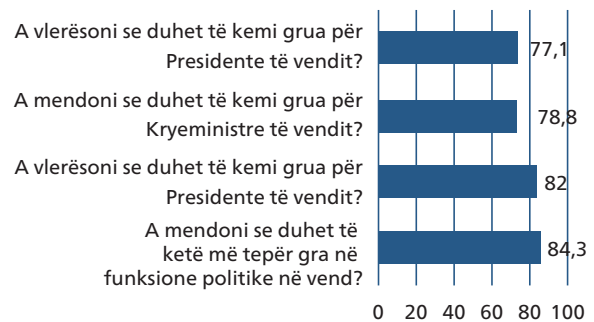
Sipas Jush, sa janë mirë të përfaqësuara interesat e grave (të dhëna në %)

Të anketuarat, që është interesante, nuk njohin relacion në mes zhvillimit demokratik dhe demokratizimit të sistemit politik nëpërmjet përforcimit të pjesëmarrjes së grave në politikë. Në rritjen e nivelit të pjesëmarrjes së grave në politikë, është kuriozitet se ato njohin më tepër ndikim në zhvillimin e shtetit, por në drejtim të rëndit dhe rregullës (51,5 % kanë shprehur pajtueshmëri të plotë me qëndrimin), e cila, në fakt, përkon me gjetjen e pranisë së pikëpamjeve autokratike tek ato, pranë kësaj merret parasysh përkrahja prej 44 % e të anketuarave të cilat kanë shprehur pajtueshmëri me qëndrimin se pjesëmarrja e shtuar e grave në politikë do të kontribuojë për drejtësi më të madhe në shoqëri. Perceptimin se gratë në politikë janë më të guximshme se burrat, e kanë 39 % nga të anketuarave, njëjtë si perceptimin te 37 % sipas të cilit politikanet janë më të zellshme nga politikanët, dhe se për 35% politikanet janë më të ndershme se politikanët. Këto gjetje tregojnë se vetëdija për rëndësinë e tyre për pjesëmarrje në politikë është në nivel të ulët, por më indikativ është konstatimi i cili sugjeron se përforcimi i pjesëmarrjes së grave do të sjell rend dhe rregull. Rendi dhe rregulla, tek gratë njihen si vlera të dëshiruara dhe në mënyrë implicite lidhen me drejtësinë.

Numri më i madh i të anketuarave, më saktësisht 84 % mendojnë se në funksione politike duhet të ketë më shumë gra, ku 82 % mendojnë se duhet të ketë më tepër kryetare të komunave, 79 % se RMV duhet të ketë Kryeministre, ndërsa 77 % - Presidente. Megjithatë, edhe pse ka përkrahje të madhe për rritjen e pjesëmarrjes të grave në politikë, këto numra është mirë të interpretohen në dritën e konstatimeve të mëparshme (lidhjen që e bëjnë në mes pjesëmarrjes në politikë dhe sigurimit të rendit dhe rregullit dhe drejtësisë, në vend të mundësisë për demokratizim). Në këtë linjë janë edhe rezultatet për kuptimin e demokracisë në përgjithësi, e cila tek popullata femërore është diskutabile.

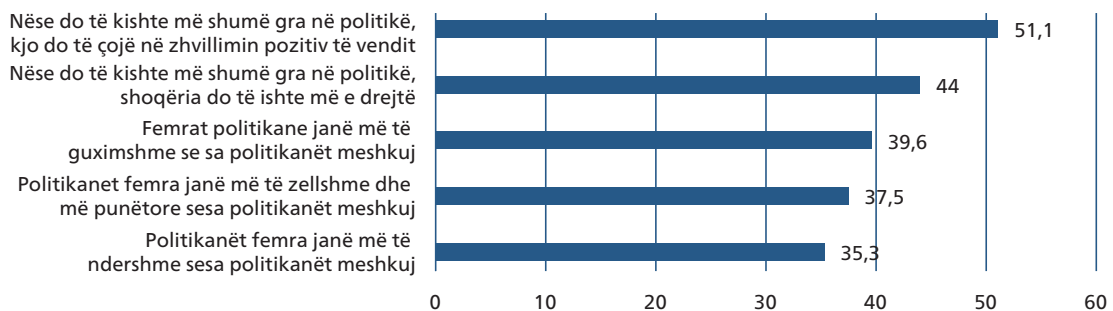
Qëndrime për gratë në funksione politike përqindje e të anketuarave që janë përgjigjur "PO"

Në mënyrë shtesë, në lidhje me këtë pyetje, gjatë kontrollit se cilat qëndrime dhe gjendje të anketuarave mund të paraqiten si determinante të qëndrimit „nëse duhet të ketë më tepër gra në funksione politike në vend“, këto qëndrime dhe gjendje u treguan si (statistikisht) të parëndësishme: a vlerësoni se duhet të kemi grua për Presidente në shtet; nëse do të kishim pasur më tepër gra në politikë shoqëria do të ishte më e drejtë; politikanet janë më të zellshme dhe më të zojat se politikanët; politikanet janë më të ndershme se politikanët, mosha e të anketuarave dhe shkalle e (mbarimit) të arsimit të tyre. Një interpretim tjetër i këtij rezultati është se përpos ekzistimit të korrelacionit në mes përgjigjeve të këtyre pyetjeve, ata nuk ndikojnë mbi qëndrimin se duhet të ketë më tepër gra në politikë. Shkurt, të anketuarat tregojnë më tepër konsistencë në qëndrimet kur bëhet fjalë për çështje politike në Maqedoninë e

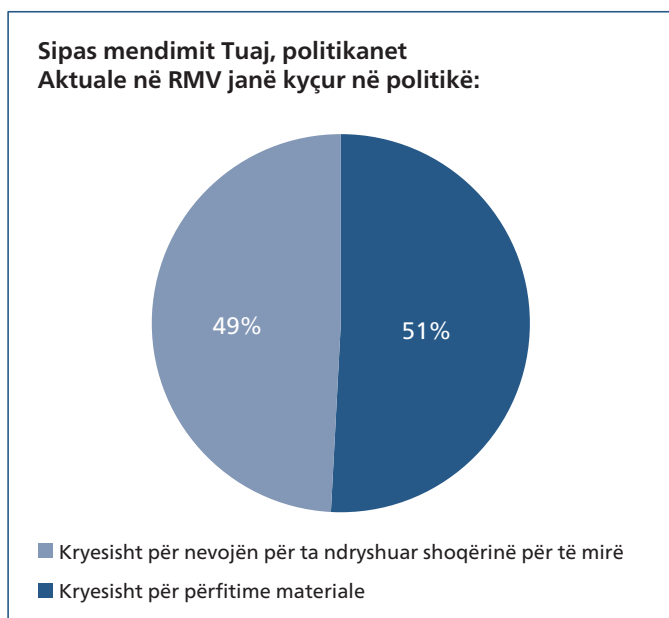
Si i vlerësoni kapacitetet politike të grave politikanëve në krahasim me politikanët burra?

përqindje kumulative e të anketuarve të cilët janë përgjigjur "pajtohem" dhe

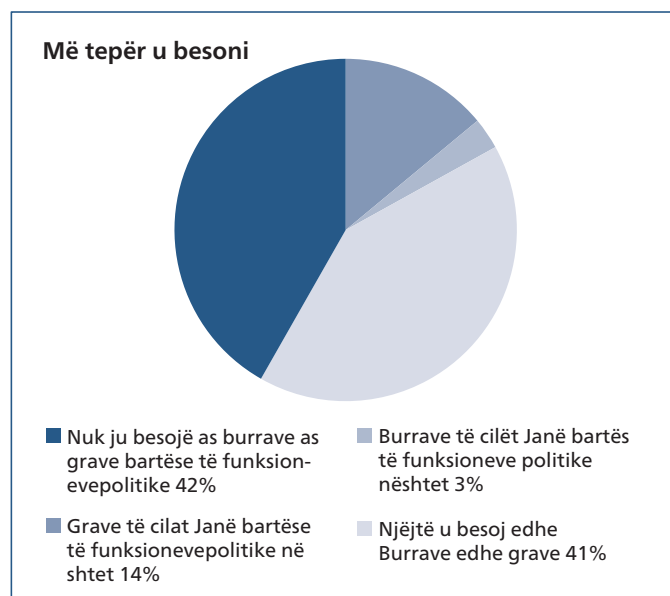
Veriut, janë më të interesuara ose e vlerësojnë si të rëndësishme funksionin e kryeministrit (dhe jo të presidentit të shtetit), dhe vlerësojnë se gratë janë më të guximshëm se burrat në politikë (edhe pse nuk është plotësisht e qartë se përse e mendojnë këtë).

Të anketuarat pothuajse kanë përshtypje të barazuar në lidhje me arsyet për shkak të cilave politikanet aktuale janë kyçur në politikë, 51 % mendojnë se politikanet aktuale janë kyçur në politikë për shkak përfitimeve personale materiale, ndërsa 49 % mendojnë se motivi është nevoja për të ndryshuar shoqëria në të mirë. Kjo përqindje prej 49 % mund të sugjerojë se në vend ka ende hapësirë për mobilizim të grave që të marrin pjesë në politikë në rast kur në një aktivitet të tillë ato do të kishin njohur qëllim i cili është i lidhur me ndërtimin e një shoqërie më të drejtë. Por, kjo duhet të jetë lëndë e një analize më të thellë. Nga ana tjetër, gjetja e 51 % përputhet me frymën e trendëve botërore të cilët sugjerojnë në përgjithësi shkallë të lartë të mosbesimit ndaj politikës (Edelmans Trust Barometer, 2020).

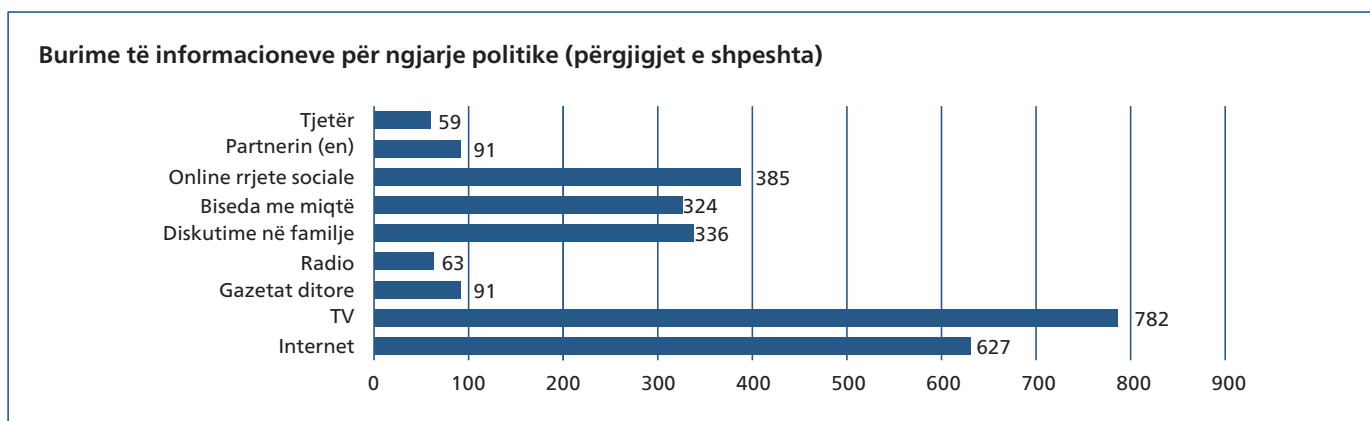

Me fjalë tjera, shkalla e mosbesimit në politikë, në përgjithësi, është e lartë, ndërsa më specifike, të anketuarat njësojë nuk kanë besim as në burrat e as në gratë bartëse të funksioneve politike, d.m.th. 42%. prej tyre janë identifikuar këtë qëndrim. Njësoj, 41 % janë përgjigjur se njësojë u besojnë edhe burrave edhe grave politikanë. Megjithatë, 14 % janë ato që më tepër u besojnë grave në politikë, për dallim nga 5 % të cilat më tepër u besojnë burrave. Rritja

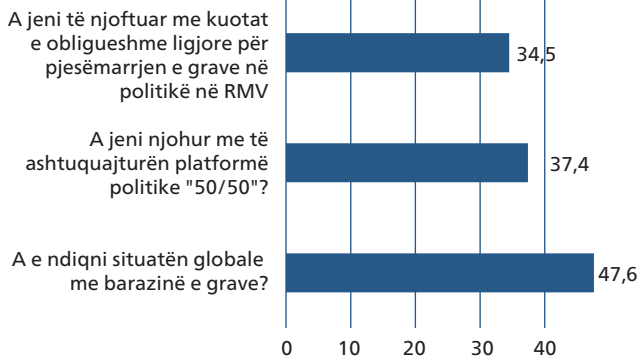
e nivelit të mosbesimit në politikë është trend global në epokën e pas-politikës, ndërsa arsyet për këtë ndryshojnë: nga largimi prej politikës, shkallës së emancipimit, profilizimit psikologjik, burimeve dhe mënyrave të informimit, edukimit medial dhe nënshtrimit ndaj lajmeve të rreme, por edhe përvojave të demokracisë, etj. Specifike për demokracinë e pakonsoliduar maqedonase, përpos arsyeve të theksuara, dëshirojmë ta cekim edhe episodin e regresit demokratik të vendit dhe populizmit autoritarë, i cili pa dyshim ka sjellë për përshtypjen e rritjes së mosbesimit ndaj politikës në RMV.

Në lidhje me informimin për ngjarjet politike, të anketuarat më tepër janë të orientuara kah mediumi tradicional - televizioni, ndërsa më pas kah interneti dhe rrjetet sociale. Kjo e dhënë vetvetiu nuk tregon asgjë, por në kontekst të përgjigjeve lidhur me pyetjen e ardhshme prej ku del se gratë, në numër më të madh, nuk kanë njohuri për Platformën 50/50 dhe kuotat e obligueshme ligjore, duket se ndryshimet drastike në mënyrat e informimit që janë aktuale ditëve të sotshme, nënshtrimi ndaj lajmeve të rreme, mungesa e edukimit mediatic, dhe në përgjithësi, sfidat aktuale lidhur me sferën mediatike ndoshta nuk po kanë sukses në komunikimin e fushatave për rëndësinë e barazisë gjinore dhe përforcimin e tyre politik, gjegjësisht nuk i jepet rëndësi të mjaftueshëm „pyetjeve të grave“. Roli i medieve në adresimin e barazisë dhe gruas dhe bërja e fushatave për këtë pyetje, duhet të hulumtohet në mënyrë shtesë.

Ndjekja/njohja me gjendjen e barazive të grave (% e të anketuarve të cilët janë përgjigjur me PO)

Me fjalë të tjera, njohuritë me gjendjen e barazisë së grave nga ana e të anketuarave nuk është në nivelin e dëshiruar, gjegjësisht 65 % nga të anketuarave nuk janë të njoftuara me faktin se ekzistojnë kuota ligjore në RMV për pjesëmarrje të grave në politikë, ku 63 % nga ato nuk janë të njohura as me Platformën 50/50, ndërsa 52 % nuk e ndjekin as gjendjen globale me barazinë e grave.

Mosnjohja e indukuar, as me mundësitë elementare për pjesëmarrje në politikë (kuotat ligjore "50/50") ndoshta është edhe një nga arsyet më dominuese për mungesë të participimit politik tek popullata e gjinisë femërore - gjë që është edhe sfida më e rëndësishme e detektuar e cila doli nga ky hulumtim, për të cilën në seksionin e ardhshëm do të ketë një ekzaminim të detajuar.

Njëjtë sikurse edhe konstatimet e prezantuara më lartë, edhe hulumtimi kualitativ vuri në dukje se gratë dhe interesat e tyre nuk janë mjaftueshëm të përfaqësuara në politikë.

„Vlerësojë se gratë nuk janë të përfaqësuara sa duhet në politikë. Janë prezente, por jo mjaftueshëm. Ndërsa në momentin kur do të arrijnë në ndonjë pozicion të caktuar, mbizotërojnë interesat personale dhe jo kolektive. Por, nuk është kjo problem vetëm i grave, por edhe i burrave në politikë, gjegjësisht problem në tërë shoqërinë” (B.S. 43, Shkup, maqedonase).

„Unë aspak nuk jam e kënaqur, ato duken si kukulla të udhëzuara që dikush i drejton dhe menaxhon, dhe për këtë shkak gratë në vendin tonë janë vetëm fotografi dhe asgjë tjetër” (R.C. 35, f.Çegranë, shqiptare)

„Sinçerisht edhe nuk ka shumë gra politike në funksione të larta, mendoj se ato ende janë nën ndikim të burrave që udhëheqin me strukturat partiake, por edhe në vendet e punës...” (T.V. 26, Shkup, rome).

„Nuk jam mjaftueshëm e informuar që të jap koment, në përgjithësi nuk jam e kënaqur nga askush në atë fushë” (A.M. 30, Shkup, maqedonase)

„Gjendja momentale edhe nuk lejojnë ndonjë angazhim më të madh, por vlerësoj se ka nevojë për komunikim më të madh me gratë nga të gjitha profilet që të theksohet nevoja për angazhimin e çdo individi, me këtë të motivohen edhe gratë tjera” (D.S. 36, Shkup, shqiptare).

„Ka muaj që nuk ndjek televizion, ndërsa nga më parë kam përshtypje se gratë po shkrihen në vetitë e burrave gjatë avancimit në punë dhe sikurse po i humbin vlerat etike të grave, dhe ecin para, pa mëshirë, me kryelartësi dhe pa pardon. Për derisa bashkarishtë nuk i respektojmë sukseset „për femër”, mendoj se nuk do të ketë hapësirë për sukses. Përfunduar këtu disa gra për të cilat kam shumë respekt dhe i admirojë, ato janë shembull për gra në çdo aspekt” (E.S. 45, Kavadar, maqedonase).

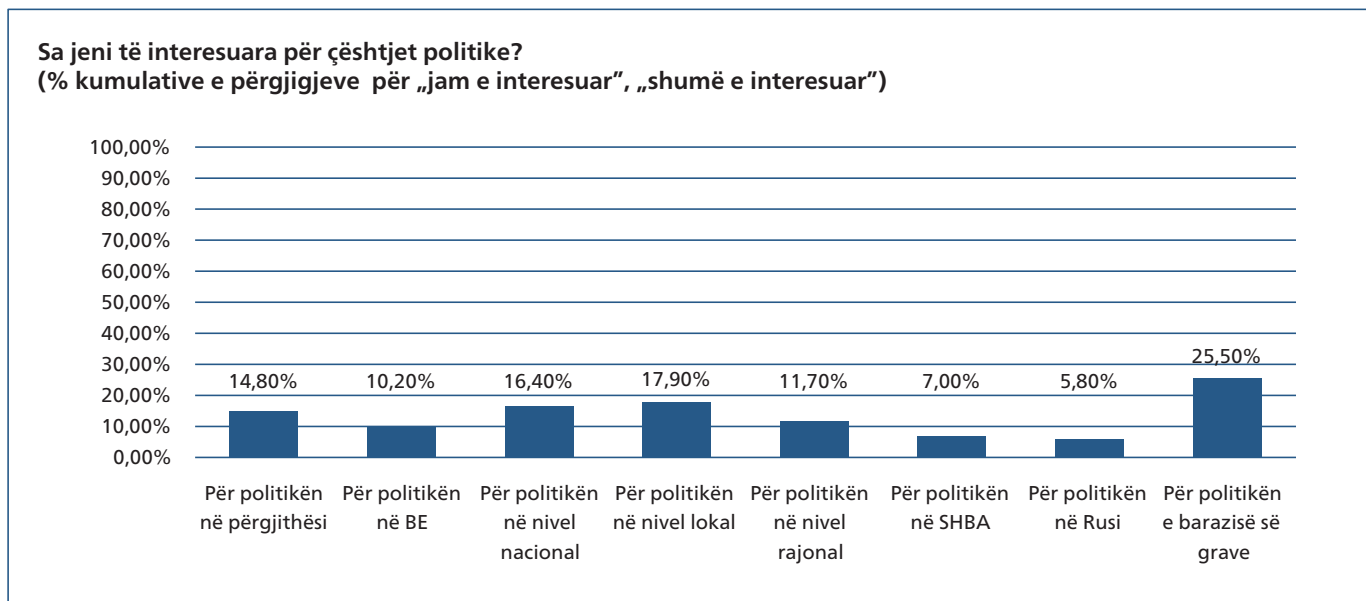
„Disa gra politike me sukses po e kryejnë detyrën e tyre, duke vlerësuar se kjo ka të bëjë me përkushtimin dhe mundin që e japin, me qëllim që ta dëshmojnë barazinë me burrat”.

6.2. INTERESI PËR POLITIKË DHE PARTICIPIMI POLITIK

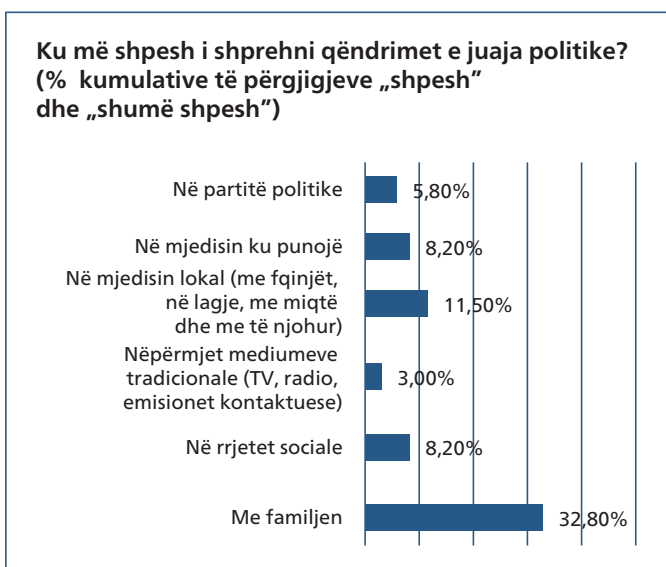
Studimi shfaq të dhëna shqetësuese në lidhje me (mos)interesimin e përgjithshëm dhe (mos)pjesëmarrjen e grave në politikë. Ekziston një tregues i qartë dhe i padyshimtë se gratë nuk janë mjaftueshëm të interesuara për politikë në përgjithësi. Në përqindje, megjithatë, më të interesuara janë për politikën për barazi të grave (25,5 %), dhe më pas për politikën e nivelit lokal (17,9 %), dhe në nivelin nacional (16,4 %), e pastaj pason interesi për politikën në nivelin rajonal. Më i vogël është interesi për politikën në BE, Rusi dhe SHBA. Këto të dhëna janë interesante në aspekt

të vlerësimit të përgjegjshmërisë qytetare, përfshirjes dhe virtutit qytetarë (civic virtue), dhe në masë të madhe përputhen me mosbesimin e detektuar ndaj politikës dhe mosinformimin. Është e dukshme se këto dukuri janë në korrelacion, posaçërisht duke e pasur parasysh faktin për demokracinë të pakonsoliduar në vend dhe recidivizmi autoritar - si në nivelin e vlerave ashtu edhe në nivelin politik. Siç theksuam edhe më lartë për lidhjen që e bëjnë të anketuarat në mes pjesëmarrjes së grave në politikë me sigurimin e rendit dhe rregullit, dhe nëse këtu shtojmë edhe konkluzat nga vlerësimi dhe kuptimi i demokracisë si të tillë (që në detaje është e treguar më poshtë në analizë), është e dukshme prania e qëndrimeve të jokonsoliduara për demokracinë në vend, e cila në fakt është përshkak

përvojës së shkurtë demokratike, por edhe të përvojës lidhur me episodin autoritarë-populist.

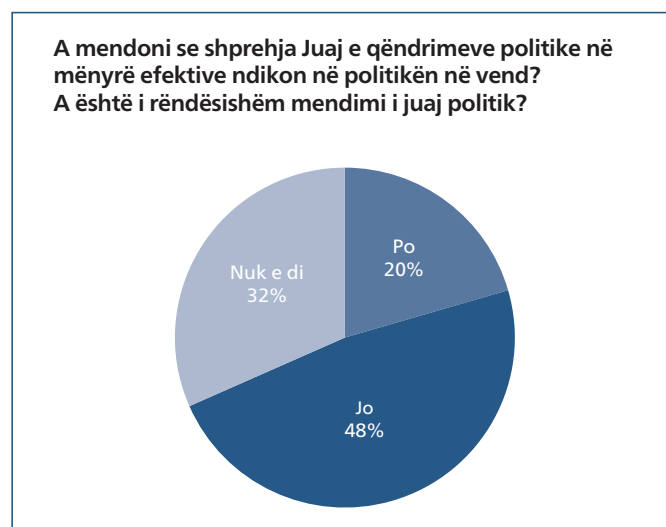

Interesim më të madh për aspektet e përmendura, si dhe për të gjitha aspektet tjera të vëzhguara lidhur me politikën, tregojnë të anketuarat me shkollim të lartë ($r > 0.25$, $p < 0.01$). Të anketuarat të cilat mendojnë se kanë të ardhura (më) të mëdha, gjegjësisht të ardhura të cilat i kënaqin nevojat, kanë tendencë të jenë më të interesuara për politikë, për politikë të nivelit nacional, për politikën në SHBA dhe për politikën për barazinë e grave. Në mënyrë shtesë, mosinteresimi për tema politike konfirmohet edhe me të dhënat në lidhje me diskutimin e temave politike dhe shprehjen e qëndrimeve politike. Domethënë, gratë në Maqedoninë e Veriut në përqindje të madhe janë deklaruar se asnjëherë nuk shprehin qëndrime politike. Ato të cilat janë deklaruar se shprehin qëndrime politike, më shpesh e bëjnë këtë në kuadër të familjes, dhe më rrallë në partinë ose në mediat tradicionale.

Mosinteresimi i tillë me siguri ka të bëjë edhe me faktin që vetëm 20 % të grave në vend vlerësojnë se shprehja e qëndrimit të tyre politik mund të ketë efekt në politikën

e vendit. Kjo e dhënë shpjen në perceptimin se mendimi politik dhe qëndrimet e individit konsiderohen si të parëndësishme në krijimin dhe marrjen e vendimeve.

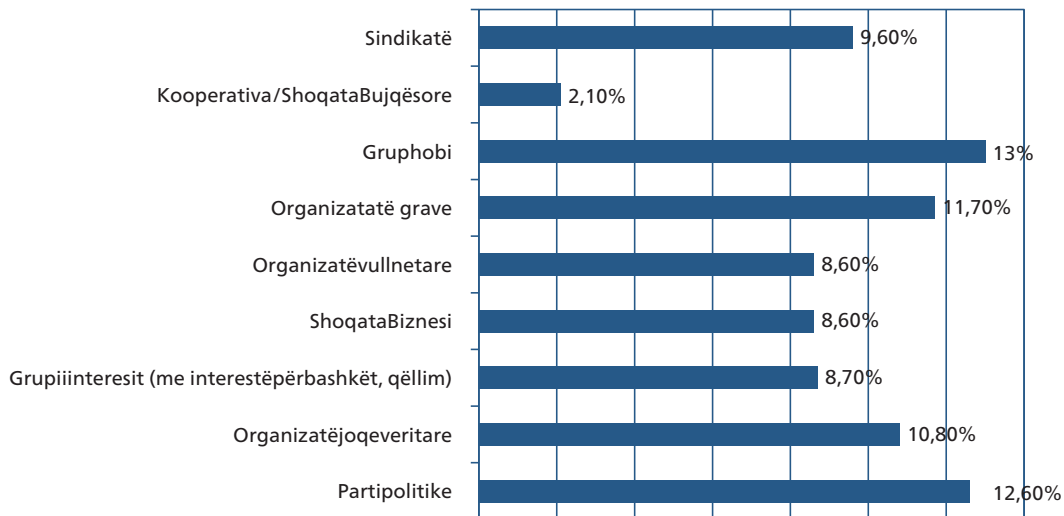

Mosinteresimi qytetarë, edhe atë në një mjedis më të gjerë shoqëror, konfirmohet edhe me konkluzat se gratë nuk tregojnë interes për pjesëmarrje në grupe shoqërore-politike, gjegjësisht s'kanë prirje për anëtarësim. Megjithatë, është interesant fakti se edhe përkundër shkallës së ulët të anëtarësimit, krahasuar me grupe tjera, në përqindje gratë janë më prezentë në partitë politike, në hobi-grupet dhe organizatat e grave, edhe atë: 13 % nga të anketuarave kanë raportuar anëtarësim në parti dhe hobi-grupe, ndërsa 12 % në organizata të grave, për dallim nga pjesëmarrja në organizata joqeveritare, korporata bujqësore, organizata vullnetare, sindikate dhe grupe interesi - e cila është me përqindje më të ulët. Arsyet për këtë mospërfshirje sociale, sigurisht, është mungesa e kulturës politike participative, duke e pasur parasysh mos-pjekurinë e demokracisë në vend, por gjithashtu tregon se ende është prezent roli tradicional

i gruas i cili nuk ka numër të konsiderueshëm të aktiviteve jashtë shtëpisë. Sa për rikujtim, stimulimi dhe fushata e rolit tradicional të grave në vitet e kaluara, të

cilën e ka shijuar vendi, ishte një nga regreset më të dukshme të promovuar nga pushteti i atëhershëm.

Anëtarësimi në organizata

Gratë në RMV tregojnë nivel jashtëzakonisht të ulët të motivimit për participim politik, pranë kësaj, vet perceptimi në lidhje me të sugjeron se 47 % „aspak 'nuk lodhen' me politikë“, gjegjësisht 28 % shumë rrallë janë aktive. Vetëm 5 % tregojnë nivel të lartë pjesëmarrjeje, gjegjësisht 20 % janë me vetperceptim modest të pjesëmarrjes. Kualifikimi „nuk lodhen me politikë“ me siguri është rezultat i kombinimit me mungesën e kulturës pjesëmarrëse të rinisë në politikë tek demokracitë e reja; ndjenjën për tjetërsim nga politika e kuptuar si trend global, por njëkohësisht, specifike për rastin maqedonas është se ai tjetërsim duhet të interpretohet edhe në dritën e përvojave autoritare dhe si shfaqje e frikës, etiketimit dhe diskriminimit politik, perceptimi se politika është punë e pandershme etj.

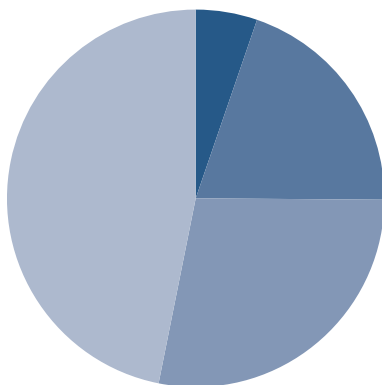
Ndryshe, në nivel të mostrës, edhe pse statistikiisht i rëndësishëm, modeli nuk ka ndonjë vlerë të madhe shpjeguese. Vet shkalla e arsimimit të mbaruar tregohet si determinuese për nivelin e vetëperceptimit politik të anketuarat, edhe atë, sa më e lart është shkalla e arsimit të mbaruar (për 1 shkallë) aq më tepër rritet niveli i vetëperceptimit tek 24 % e të anketuarave.

Mosha dhe gjendja financiare nuk u treguan si përcaktues të rëndësishëm për nivelin e vetëperceptimit të anketuarat.

Vendi i jetesës dhe përkatësia etnike nuk kanë ndikim mbi perceptimin e tillë ($p < 0,05$).

Te të anketuarat të cilat janë deklaruar me nivel më të lartë të vetëperceptimit politik, është vërejtur tendencë e rëndësishme që të jenë më të interesuara për çështje të përgjithshme politike (për politikën në nivel nacional/lokal, për politikën në nivel rajonal, për politikën në SHBA, për politikën në Rusi); më shpesh ta shprehin mendimin e tyre politik (në familje, në rrjetet sociale, në mediat tradicionale, në bashkësinë lokale, mjedisin e punës, në parti); vlerësojnë se shprehja e qëndrimeve politike mund të ketë ndikim mbi politikën në vend; të marrin pjesë në organizata ku mund të shprehin mendimin e tyre politik (në parti politike, në organizatë joqeveritare, organizatë të grave); të ndjekin gjendjet globale me barazinë e gjinore; janë të njohur me Platformën 50/50; dhe kanë njohuri për kuotat e obligueshme ligjore për pjesëmarrjen e grave në politikën e RMV. Megjithatë edhe përkundër tendencave në mënyrën e deklarimit, përcaktimi ndaj qëndrimeve konkrete për çështjet, nuk mund ta shpjegojë nivelin e vetëperceptimit politik. Vetëm një pjesë të qëndrimeve mund të vlerësohen si shpjeguese: qëndrimet ndaj interesimit të përgjithshëm për çështje politike, qëndrimet për interesin ndaj politikës nacionale/lokale, për politikën në SHBA, deklarimi i mendimeve politike në rrjetet sociale dhe në ambientet lokale, anëtarësimi në parti politike,

Cili është niveli i perceptimit Tuaj politik (vetperceptimi)?

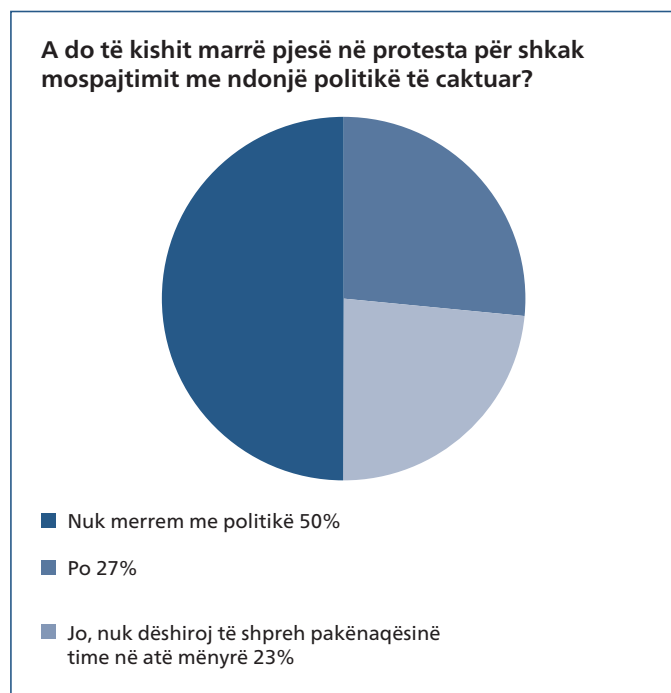

- E lartë (e shfrytëzojë çdo mundësi të jem politikisht aktiv) 5%
- E matur (jam aktive vetëm kur më duhet) 20%
- E ultë (vetëm ndonjëherë/ose shumë rrallë) 28%
- Aspak nuk lodhem me çështje politike 47%

interesi në ndjekjen e gjendjes globale me barazinë e gruas dhe njohja me kuotat ligjore obligative për pjesëmarrjen e gruas në politikën në RMV. Por, edhe me këto variabla shpjeguese, modeli e shpjegon nivelin e vetëpërceptimit vetëm me 56 %.

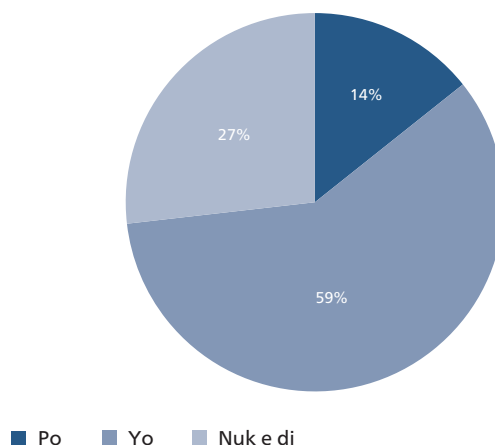
Mund të nxirret konkluzë se, gratë të cilat janë aktive në politikë (janë anëtare në parti politike) kanë nivel më të lartë të vetëpërceptimit politik - por nuk është e përjashtuar mundësia e endogjenitetit mes këtyre variabla-ve - gjegjësisht, niveli më i lartë i vetëpërceptimit është motivim për gruan që të anëtarësohet në parti politike. Ky raport mund të kontrollohet me ndonjë studim longitudinal.

Në lidhje me çështjen për pjesëmarrje në ndonjë protestë eventuale, si një nga mundësitë për të shprehur mospajtim me politikën, përsëri është treguar një shkallë e ulët për nevojën për participim politik, edhe atë 50 % përsëri do të konfirmojnë se *nuk lodhen me politikë*, ndërsa 23 % pohojnë se *nuk dëshirojnë ta shprehin pakënaqësinë në protestë*. Vetëm 27 % nga të anketuarat kanë treguar se nuk kanë problem për ta shprehur pakënaqësinë e tyre politike në mënyrë të tillë. Ose, siç ishte sugjeruar më parë, mospërfillja dhe mosparticipimi janë një linjë sfiduese dhe dominuese që buron nga ky hulumtim.

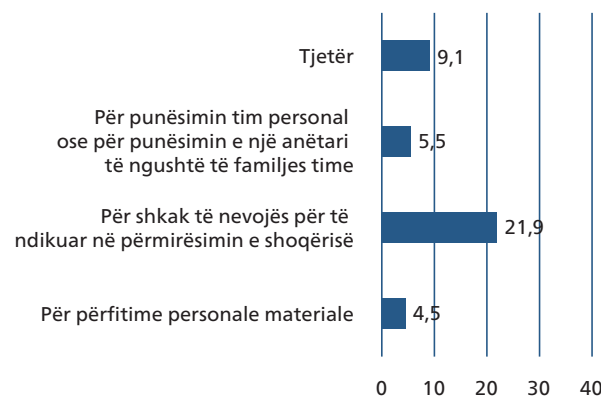

Ngjashëm, iniciativa për pjesëmarrje në parti politike poashtu është e ulët, vetëm 14 % nga të anketuarat kanë konfirmuar se do të ishin kyçur në parti politike, përballë 59 % të cilat nuk do ta kishin bërë këtë. Prej atyre që do të ishin anëtarësuar (21 %) këtë do ta kishin bërë për shkak nevojës për të ndikuar në përmirësimin e gjendjes në shoqëri, për dallim prej 5,5 % të cilat do ta kishin bërë për punësim, d.m.th. 4,5 % për shkak sigurimit të të mirave materiale. Këtu mund të vërejmë se megjithatë egziston një hapësirë për motivim participativ ndaj atyre që ende besojnë se shoqëria mund të përmirësohet.

A do të ishit bërë anëtarë e partisë politike?

Nëse anëtarësohem në parti politike këtë do ta bëj për: (shprehur në%)

Për mundësitë e ndryshme për shprehje të mendimit politik ose angazhimit shoqëror-politik, të anketuarat përsëri tregojnë shkallë të ulët të aktivitetit. Përkatesisht, 62 % asnjëherë nuk kanë nënshkruar ndonjë listë për kërkesa politike ose peticion online, e as nuk e kanë ndërmend t'a bëjnë; ngjashëm, 64 % nuk kanë marrë pjesë dhe nuk e kanë ndërmend të marrin pjesë në demonstrata ose protesta për të shprehur mendimin e tyre politik, ndërsa 59 % nuk tregojnë interes për pjesëmarrje në aktivitet lidhur me organizata vullnetare ose qytetare. Megjithatë vërehet se refuzimi më i madh është për aktivitete lidhur me parti politike, d.m.th. 72 % nga të anketuarat nuk kanë asnjë interes për to. 66 % nuk kanë praktikuar bojkot të blerjes të produkteve të caktuara për shkak arsyeve politike ose ekologjike dhe 66 % nuk e kanë këtë ndërmend. E lartë është përqindja, pra 71 % e atyre që nuk kanë tentuar, dhe nuk dëshirojnë të tentojnë për aktivitetet politik online ose në rrjete sociale. Sipas këtyre të dhënave, kur i interpretojmë arsyet për mospjesëmarrjen (janë të theksuara më lartë) duket se (mos)përvoja demokratike dhe kultura politike në masë të madhe ka ndikuar për gjendjen e tillë.

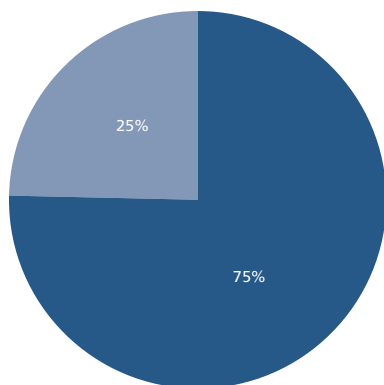
Shprehja e mendimit politik ose angazhimit shoqëro-politik (shprehur në %)

Edhe pse interesi për politikë dhe participimin politik të grave në vend është në nivel shumë të ulët, dhe problematizimi i modelit zgjedhor shpesh është temë, megjithatë gratë në RMV në një përqindje të lartë votojnë në zgjedhje. Në zgjedhjet e fundit kanë votuar 75 % nga të anketuarave, ndërsa 25 % nuk e kanë shfrytëzuar të drejtën e tyre për të votuar.

nga partitë. Përsëri, te pjesa më e madhe e të anketuarave (60 %) të cilat nuk e kanë shfrytëzuar të drejtën për të votuar, arsyeja është mosinteresimi për politikë, ndërsa te 27 % bëhet fjalë për mosbesim ndaj partive, gjegjësisht vlerësojnë se asnjë nga opsionet politike nuk do t'i plotësojë premtimet. Vetëm 10 % vlerësojnë se vota e tyre është e parëndësishme, dhe se nuk do të ndryshojë asgjë.

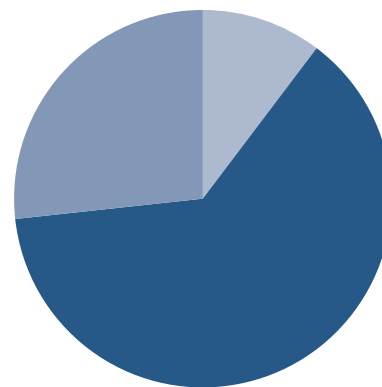
A keni votuar në zgjedhjet e fundit?

■ Po ■ Jo

Kontradikta e tillë në qëndrime, posaçërisht është interesante kur merret parasysh se përqindja më e madhe e të anketuarave (60 %) të cilat e shfrytëzojnë të drejtën për votë, këtë e bëjnë sipas bindjes personale. Edhe pse është e njohur se partitë politike në vend shikohen si garantues për punësim dhe agjentë utilitarë, megjithatë vetëm 11 % janë përgjigjur se votojnë në mënyrë që do t'u sigurojë përfitim personal, si punësim dhe të ngjashëm. Kjo e dhënë tregon se popullata femërore nuk voton në zgjedhjet në pritje të një dobie, të premtuar

Arsye përse nuk e keni shfrytëzuar të drejtën e votës

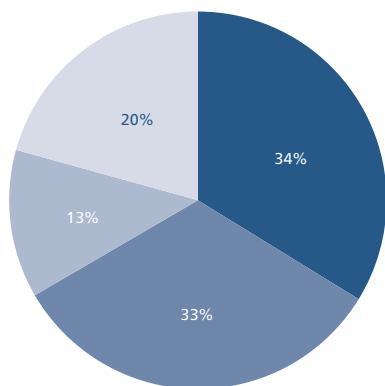

■ Nuk Interesohe për politikë 63%
 ■ Nuk dëshirojë Të votojë për shkak se asnjë ofertë politike nuk plotëson kërkesat e mia 27%
 ■ Kam ndjenjën se votime është e pa dobishme dhe nuk do të ndryshojë asgjë 10%

Në të drejtën e votës njohin një instrument shumë të rëndësishëm për ndikim politik vetëm 34 % e të anketuarave në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Po aq vlerësojnë se kjo është një procedurë formale. Në

të drejtën e votës 20 % shohin mundësi minimale për shfaqje të qëndrimit politik, ndërsa për 13 %, e drejta elementare qytetare në një shoqëri demokratike, paraqet një gjë të parëndësishme.

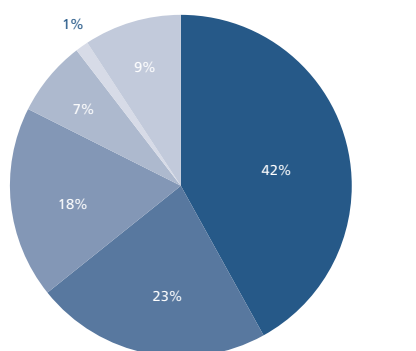
Si shihni në të drejtën e votës?

- Si instrument jashtëzakonisht i Rëndësishëm për ndikimin politik
- Si procedure formale
- Si gjë e parëndësishme
- Si mundësi minimale për të Shprehur qëndrim politik

Në pyetjen, nëse do të kishit pranuar funksion politik, 65 % e grave janë përgjigjur negativisht, gjegjësisht se aspak ose me siguri nuk do të kishin pranuar asnjë funksion. Me kënaqësi do të kishin pranuar funksion politik vetëm 7 %, derisa 18 % kanë dilemë, dhe 1% janë përgjigjur se tani më janë në funksion të tillë.

A do të kishit pranuar funksion politik?

- Aspak, jo
- Me siguri jo
- Ndoshta
- Me kënaqësi
- Jam në pozitë të tillë
- Nuk e di

Shkalla e arsimit është determinantë e rëndësishme e vendosshmërisë së të anketuarave të pranojnë funksion politik (janë trajtuar të anketuarat të cilët janë përgjigjur „plotësisht“ pajtohem). Edhe atë, të anketuarat me nivel më të lartë të arsimit janë 20 % të gatshme të pranojnë funksion politik, ndërsa te moshaniket raporti është negativ, gjegjësisht në kundër proporcion, me rritjen e moshës, për çdo vit, të anketuarat janë për 2 % më pak të gatshme të pranojnë funksion politik.

Numri dominues i përgjigjeve në pjesën kualitative të hulumtimit poashtu i sugjeron të njëjtat konkluzë për mosparticipim dhe mungesë të interesit për politikë.

„Nuk jam politikisht aktive, sepse nuk shoh kualitet në asnjë parti politike, nuk besoj në asnjë ideologji politike, mendojë se bëhet fjalë vetëm për interes dhe nuk dëshirojë të jem pjesë e një grupi ku kriteri i vetëm për avancim është librezia partiake. Dhe po, nuk dua padrejtësi, ndërsa në politikë ka shumë“ (G.T. 44, Ohër, maqedonase).

„Jo, nuk dua të jem e ngjyrosur politikisht dhe sinqerisht nuk shoh ndonjë beneficion nga ajo“ (T.B. 26, Shkup, rome).

„Jo, nuk i dua partitë e as mënyrën e punës së tyre. Ata janë grupe të njerëzve që e kanë të rëndësishme mirëqenien personale, e jo të mirën e të gjithëve“ (L.O. 30, Shkup, serbe).

„Jo, ngase nuk besojë se mund të ndryshojë diçka“ (A.M. 30, Shkup, maqedonase).

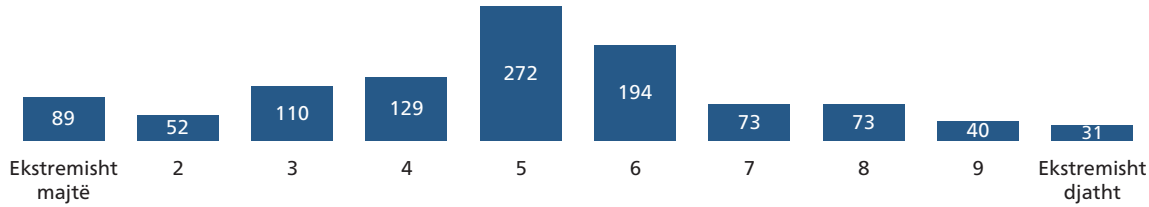
„Nuk jam ngase nuk dua të jem e etiketuar dhe nuk i arsyetoj veprimet e të gjithëve kundër njëri tjetrit“ (I.J. 53, Delçevë, maqedonase).

„Jo, shkakut se jam politikisht e papërcaktuar“ (K.Sh. Shtip, maqedonase).

6.3. DEMOKRACIA, IDEOLOGJIA DHE VLERAT

Në spektrin ideologjik, të anketuarat në mënyrë dominante janë vetëpozicionuar në qendër (m=5,01).

Kur njerëzit flasin për bindjet e tyre politike, kryesisht flasin se janë të orientuar kah e majta ose e djathta. Në përgjithësi, ku do ti kishit vendosur pikëpamjet tuaja në shkallë prej 1 deri në 10? (frekuenca e përgjigjeve)

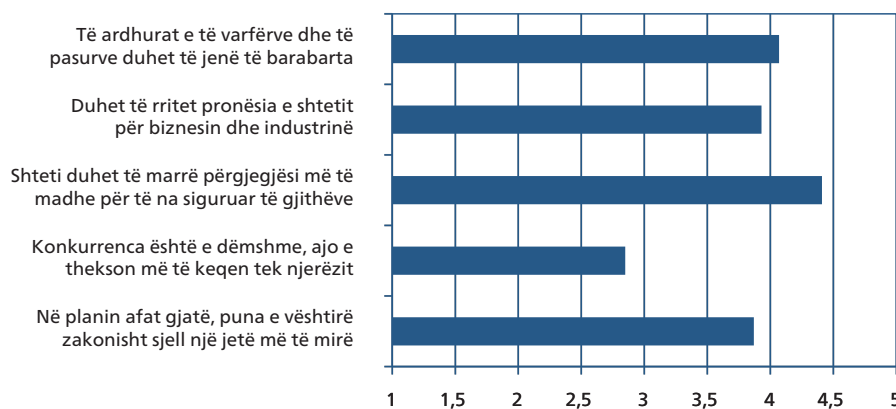

Por edhe përkundër vetëidentifikimit në qendër, humlumi zbulon përkrahje dominante për politikën e majta. Në këtë drejtim, me vlerë të mesme të lartë prej m=4,41 të anketuarat pajtohen me qëndrimin se *shteti duhet të ndërmerret më tepër përgjegjësi që të na sigurojë të gjithëve*; përsëri, me vlerë të mesme të lartë prej m=4,97 janë deklaruar se *të ardhurat e të varfërve dhe të pasurve duhet të jenë më të barazuara*; me vlerë të

mesme prej m=3,93 janë të pajtimit se *duhet të rritet pronësia shtetërore e biznesit dhe industrisë*; me vlerë të mesme prej m=3,87 vlerësojnë se *në afat të gjatë, puna e mundimshme sjell jetë më të mirë*; nga ana tjetër, vlera mesatare është më e vogël (dhe në intervalin negativ të aksit) për qëndrimin se *konkurrenca është e dëmshme dhe se kjo e thekson më të keqen tek njerëzit* (m=2,85).

Pozicionet ideologjike

(1-plotësisht nuk pajtohem; 5- pajtohem plotësisht)

Në përgjithësi, kënaqësia nga gjendja e demokracisë në vend nuk është në nivel të lakmueshëm, por megjithatë nuk është edhe shumë e ulët, përkatësisht 39 % japin vlerësim të tillë për gjendjen e demokracisë, ose më detalisht, 21 % shprehin *pakënaqësi të madhe*, ndërsa 4 % *kënaqësi të madhe*. Kjo e dhënë është mirë të interpretohet në kontekst të kuptimit të përgjithshëm të demokracisë të shënuar më parë, dhe posaçërisht në kuptim të përkrahjes së vlerave demokratike. Ose, me fjalë të tjera, të dhënat të cilat kanë të bëjnë me përkrahjen e vlerave demokratike, dhe kuptimit të politikës, tregojnë se numri më i madh (63 %) nga të anketuarave vlerësojnë se demokracia është formë e mirë e pushtetjes, por njëkohësisht kontrainskruojnë me disa qëndrime autoritare të cilat mund të vërehen tek 54 % nga të anketuarave të cilat

identifikohen plotësisht me qëndrimet se nën rrethana të caktuara, diktatura është formë më e mirë e udhëheqjes nga demokracia dhe se vendit i nevojitet një parti e fortë (46 %). Në linjë të njëjtë janë, dhe nuk është e ulët përqindja prej 34 % e të anketuarave, të cilat në tërësi e përkrahin qëndrimin se është i nevojshëm lider i cili do ta udhëheq shtetin me dorë të hekurt. Në lidhje me përkrahjen e një lideres, e jo liderit, për ta udhëhequr vendin në drejtim të duhur, ajo është e regjistruar te 39 % e të anketuarave. Si shtesë, është më i madh numri i atyre me përshtypjen se politikanët nuk kujdesen për mendimin e grave, dhe këtë e kanë konfirmuar 61 %. Poashtu, 44 % vlerësojnë se detyrë e çdo qytetari në shoqëri demokratike është të votojë, dhe se opozita politike është e nevojshme për demokraci të shëndoshë (41 %).

Është e lartë përqindja e qëndrimeve pacifiste, përkatësisht 68 % të cilët kanë shprehur jopajtueshmëri me qëndrimin se në çdo shoqëri ka konflikte të cilët mund të zgjidhen vetëm me dhunë. Vetëm 21 % mund të njohin lidhje në mes pjesëmarrjes së grave në politikë dhe demokracisë. Është e vogël përqindja e atyre që vlerësojnë se kanë njohuri për politikën, vetëm 18 %. Qëndrimet autoritare dhe vlerat etatiste në vend, të rikujtojmë, u përforcuan pas historisë më të re maqedonase, kur vendi u cilësua si regjim hibrid dhe i robëruar. Ato qëndrime, siç ishte treguar më lartë, janë në kontradiktë me përkrahjen e deklaruar për demokraci dhe përkrahjen

për shtetin e fuqishëm dhe dorën e hekurt.

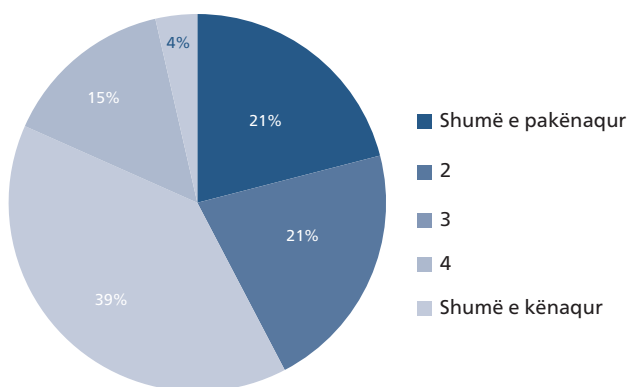
Sipas testimeve joparametrike dhe krahasimit me vlerat e mesme, ka dallime të rëndësishme statistikore në qëndrimet për vlerat demokratike dhe autoritare ($p < 0.05$) sipas përkatësisë etnike të të anketuarave, ku tek maqedonaset vërehen vlera më të larta (të pajtimit) në krahasim me qëndrimet për vlerat demokratike të shqiptarët. Janë evidentuar dallime edhe në kategorinë „të tjerët” por nuk mund të nxirren konkluzat konkrete, sepse këtë kategori të grupuar, e përbëjnë bashkësitë etnike me përqindje më të vogël të përfaqësimit në mostrën (serbe, boshnjake, rome, turke, vlllehe, etj).

Në lidhje me perceptimin se demokracia është formë e mirë e qeverisjes, të anketuarat me shkollim fillor dhe të mesëm, vlerësojnë se në përgjithësi është formë e mirë e qeverisjes, ndërsa të anketuarat me arsimim të lartë janë më të rezervuara për këtë qëndrim edhe pse e cilësojnë si formë pozitive të qeverisjes.

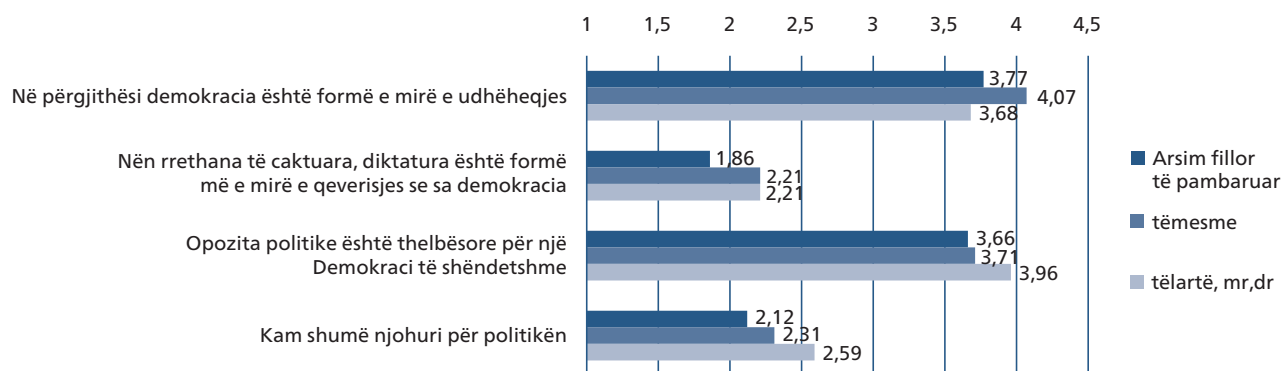
Të anketuarat me shkollim të mesëm dhe të lartë janë më të prira të arsyetojnë diktaturën nën kushte të caktuara dhe shumica prej tyre mendojnë se opozita politike është e shëndoshë për pozitën.

Po ashtu, shkalla e arsimimit ka ndikim mbi njohjen e politikës, gjegjësisht të anketuarat me arsim të lartë në pjesën më të madhe janë përgjigjur se dinë shumë për politikën (në lidhje me të anketuarat me arsimim të pambaruar dhe me arsimim të mesëm).

Sa jeni të kënaqur me gjendjen e demokracisë në vend?

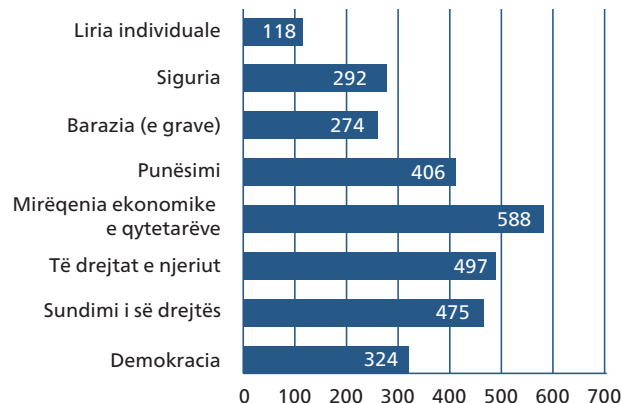

Vlerat demokratike dhe autoritare kryqëzuar sipas shkallës së arsimimit

Sipas hulumtimit, tre vlerat më të rëndësishme për gratë në një shoqëri, në mënyrë dominuese janë: mirëqenia ekonomike, të drejtat e njeriut dhe sundimi i së drejtës. Derisa, liria individuale nuk cilësohet si e rëndësishme. Kjo gjithashtu tregon se përvoja me mosliberalizmin e ka marrë tatimin e vet, meqë vlera më pak e dëshiruar është liria individuale. Kështu, kuptimi i demokracisë në variantin e saj reduktiv, gjegjësisht pa atributet liberale është edhe një nga arsytet për mungesë të participimit.

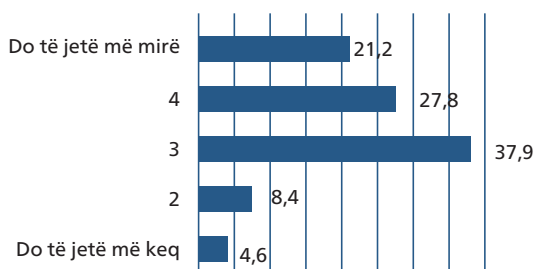
Sipas Jush cilat janë TRE vlerat më të rëndësishme në një shoqëri (përgjigjet më frekvente)

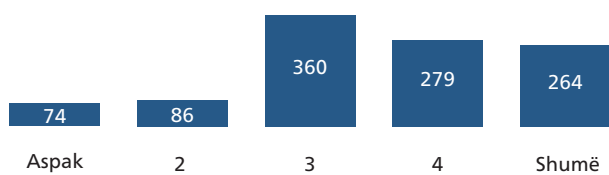
6.4. PRITSHMËRITË E ARDHSHME

Për atë se si do të zhvillohet gjendja e grave në 10 vitet e ardhshme, 21 % vlerësojnë se dukshëm do të përmirësohen dhe 28 % do të përmirësohet, për dallim prej 4,6 % të cilët mendojnë se do të jetë shumë më keq, gjegjësisht 8.7 % e keqe. Kjo tregon për një optimizëm relativisht të butë për të ardhmen. Njëjtë sikurse edhe optimizmi i butë në lidhje me përmirësimin e pozitës së gruas me anëtarësimin e RMV-së në NATO dhe BE. Ose, 25 % vlerësojnë se shumë do të përmirësohet pozita e gruas me integrimet Euroatlantike të RMV, ndërsa 26 % se do të përmirësohet, për dallim nga ato të cilat nuk shohin mundësi për përmirësim të pozitës së grave në këtë kontekst, të cilët janë në përqindje më të vogël - 7 %, ose në përgjithësi nuk shohin trend të tillë eventual - 8 %. Këto konstatime duhet të merren me rezervë, për shkak se në ndërkohë RMV u ballafaqua edhe me një bllokadë për anëtarësim, dhe prej këtu pritjet janë se do të rritet euroskepticizmi në vend.

Sipas Jush, si do të zhvillohet pozita e grave në vend, në 10 vitet e ardhshme? (shprehur në %)

Pozita e grave në vend do të përmirësohet me anëtarësimin në NATO dhe BE (frekuenca e përgjigjeve)

6.5. PËRFUNDIME

- Përjetimi i përgjithshëm i grave është se pjesëmarrja e tyre në politikë është e pamjaftueshme, ose se nuk janë mjaftueshëm të përfaqësuar në asnjë nivel (nacional, lokal ose bashkësi lokale), por, njëkohësisht tregohet, në mënyrë kontradiktore, nivel i lartë i mungesës së interesit për politikë dhe për participim;
- Studimi, në fakt, tregoi të dhëna shqetësuese në lidhje me (mos)interesimin e grave për politikë në një nivel më të përgjithshëm (nacional, lokal, regjional, internacional), më specifikisht e identifikuar me qëndrimin „nuk lodhem me politikë“. Ngjashëm (mos)informimi për politikë që në mënyrë direkte e tangojnë gjendjen për

barazinë e gruas (shumica nuk i njeh mundësitë ligjore për kuotat e detyrueshme, e as me Platformën 50/50) dhe përqindja e madhe e përgjigjeve të cilat identifikohen me qëndrimin se *nuk lodhen me politikë* e konfirmon të njëjtën. Për më tepër, interesi për aktivitetet tjera shoqërore të grave, tek popullata e anketuar, është shumë i ulët (është i ulët anëtarësimi në grupe tjera shoqërore jashtë shtëpisë);

- Gratë në RMV, e reflektojnë trendin global për rritje të mosbesimit në politikë dhe te ato vërehet një mospërfillje për politikë në përgjithësi, ku mosbesimi është pothuajse i njëjtë si për femrat bartëse të funksioneve publike ashtu edhe për meshkujt funksionarë;
- Posaqërisht indikativ është rezultati lidhur me vetëperceptimin ideologjik të grave, të cilët vetëreferojnë pozicionim dominant ideologjik në *qendër*, ndërsa kundërintikojnë përkrahje për vlerat të cilat i përkasin spektrit politik të ideologjisë së majtë;
- Të kundërintikuara janë edhe rezultatet e vetëperceptimit në lidhje me përkrahjen e demokracisë, dhe në përgjithësi, kuptimin e demokracisë si të tillë, kur rezultatet nga njëra anë tregojnë përkrahje më të madhe deklarative për të, por përkrahin qëndrime autoritare nëpërmjet konfirmimit të nevojës për shtet të fortë, lider dhe parti, si dhe perceptimin se rritja e pjesëmarrjes së grave në politikë do të kontribuojë për më tepër rend dhe rregull. Kjo do të thotë se gratë nuk mund të gjejnë lidhje racionale mes zhvillimit të demokracisë dhe përforsimit të rolit të grave në jetën politiko-shoqërore, përkundrazi, përforsimin e pjesëmarrjes së grave në politikë e lidhin me rendin dhe rregullin, ndërsa këtë me drejtësinë. Për detaje më të sofistikuar të këtij qëndrimi nevojiten hulumtime të thelluara.
- Gratë tregojnë shkallë të lartë të shfrytëzimit të drejtës së tyre për të votuar dhe një optimizëm të butë në lidhje me barazinë gjinore në 10 vitet e ardhshme, dhe në kontekst të pritshmërive të ardhshme lidhur me integrimin euroatlantik të vendit. Por kjo duhet të merret me rezervë, shkak për pritshmërive reale për rritje të euroskepticizmit pas vetos së fundit drejtuar kah RMV në lidhje me fillimin e bisedimeve me BE.

Fare shkurt, niveli i ulët i participimit politik, mosinteresimi në përgjithësi, mosnjohja dhe mosinformimi për politikë dhe për „çështjet e grave dhe barazisë“, si dhe qëndrimet e kontraindikuara në lidhje me demokracinë dhe profilizimin ideologjik, patjetër se janë rezultat i kombinimit të shumë faktorëve, prej të cilëve më i dukshëm është fakti se demokracia maqedonase ende është e pakonsoliduar, dhe në kushte të tilla ekziston një mungesë e standardeve thelbësore demokratike brenda popullatës, si dhe mungesë e kulturës participative - që në pjesë të madhe mund ta shpjegojë mosparticipimin.

Faktori specifik nacionalo-kontekstual për këtë mosparticipim, gjithashtu është i lidhur me faktin se demokracia e re maqedonase në historinë e afërt politike kishte regres demokratik (2006-2016), pasojat e të cilit si duket, padyshim, e kanë marrë tatimin e vet në aspektin e inkurajimit të qytetarëve të jenë më inkluziv, përfshirë edhe gratë si aktore aktive në progresin demokratik,

posaçërisht që logjika e populizmit konservativ autoritarë në masë të madhe ka stimuluar rolin tradicional të gruas dhe ka destimuluar rolin e saj në sferën politike. Çështja që mbetet të hetohet në mënyrë shtesë, çfarë është perceptimi i burrave në RMV në drejtim të pyetjeve të adresuara.

6.6. REKOMANDIME

- Partitë politike duhet të përfshijnë më shumë gra në pozicione drejtuese me qëllim që ta rrisin besimin e grave në politikë, dhe në të njëjtën kohë, t'i motivojnë ato që të përfshihen aktivisht në procesin politik;
- Ngritja e vetëdijes tek bartësit e vendimeve për përfitimet nga kyqja e grave në proceset e sjelljes të vendimeve;
- shoqëria civile dhe mediat të inicojnë fushata për mbështetje të grave dhe përfshirjen e tyre aktive dhe të qëndrueshme në debate dhe lëvizje politike, me qëllim përfshirjen e tyre në proceset e vendimarrjes;
- Qeveria të vazhdojë me stimulime sistematike për pjesëmarrje më të madhe të grave në të gjitha nivelet e qeverisjes;
- Të përforcohet edukimi mediatik tek gratë;
- Institucionet dhe organizatat ndërkombëtare të sigurojnë mbështetje më të madhe financiare dhe t'i kushtojnë më tepër vëmendje organizatave të grave të cilat angazhohen për ngritjen e vetëdijes dhe stimulimin e grave për përfshirje më aktive në proceset e vendimarrjes;
- Vetëqeverisja lokale duhet të bashkëpunojë në mënyrë aktive me organizatat lokale të grave me qëllim rritjen e pjesëmarrjes të grave dhe t'i bëjë politikat lokale më gjithëpërfshirëse dhe të ndjeshme ndaj gjinisë;
- Rrjetëzim më të madh internacional dhe rajonal të organizatave të grave, si në sektorin civil ashtu edhe në sektorin e partive politike;
- Organizatat e grave brenda partive politike duhet të jenë më aktive dhe prezente, po edhe të dukshme në luftën për barazi gjinore me cak që të njihen si një partner i besueshëm në mesin e grave.

7

SIGURIA

Roli i gruas në shoqërinë bashkëkohore shkon gjithnjë duke u theksuar akoma në të gjitha segmentet e jetesës. Një nga to janë mbrojtja dhe siguria. Roli aktiv i grave në krijimin dhe realizimin e politikës së sigurisë në shtet, është një nga aspektet i cila çon drejt realizimit të politikës të ndërgjegjes gjinore.

Paraqitja e globalizimit, digjitalizimit si dhe problemet demografike me të cilat ballafaqohet bota në shekullin 21 kanë ndikim të madh në drejtim të zgjerimit të hulumtimeve mbi sigurinë. Këto ndryshime në raportet ndërkombëtare çojnë drejtë ridefinimit dhe zgjerimit të konceptit të sigurisë me konceptet e sigurisë individuale, kolektive, sociale, ekonomike, ndërkombëtare, digjitale etj. Për këto arsye, shtetet bashkëkohore ndjekin drejtimin e sintetizimit të politikave nga fushat e ndryshme të jetës shoqërore dhe shtetërore, në drejtim të sigurimit (social, ekonomik, politik, ekologjik, shëndetësorë, dhe të tjerë) të qytetarëve të tyre.

Konkretisht, në kontekstin e grupit të synuar të këtij hulumtimi, në nivel vjetor publikohen të dhëna për *indeksin e paqes dhe sigurisë së grave për vitin 2019-2020*, i cili jep qasje në modelet dhe avancimin e mirëqenies të rolit të grave për tërë botën (WPS Index Report 2019/20)⁴. Në Raportin e fundit, nga ky rangim i indeksuar, janë analizuar 167 shtete në botë, në mesin e tyre edhe Republika e Maqedonisë së Veriut, e cila gjendet në vendin e 37 në rangimin e përgjithshëm të kësaj liste⁵ (WPS Index Report 2019/20).

Në mënyrë konsekuente, RMV është vend i cili shënon progres në drejtim të sigurimit të barazisë gjinore dhe mirëqenies, por megjithatë në vend ekziston hapësirë e konsiderueshme për përmirësim.

Studimi "Mirëqenia dhe siguria e grave" e realizuar në vitin 2019 nga ana e misionit të OSBE-së në Shkup, detekton shpërndarje të gjërë të dhunës mbi gratë në shtet. Posaçërisht e shpërndarë, sipas Studimit, është dhuna psikike mbi gratë nga ana e partnerëve të tyre intim, duke pasur parasysh se 44 % prej të anketuarave kanë deklaruar se kanë qenë viktimë e dhunës së tillë. Në lidhje me shqetësimin seksual, madje 30 % prej të anketuarave kanë deklaruar se pas moshës 15-vjeçare kanë qenë viktimë edhe të këtij lloji të dhunës. Më tej, sipas të gjetjeve nga i njëjti Studim, 14 % nga gratë e anketuara në kuadër të hulumtimit, kanë deklaruar se pas mbushjes të 15 vjetëve, kanë përjetuar ndonjë formë të dhunës fizike ose seksuale nga ana e partnerit apo nga ndonjë person tjetër.⁶

Republika e Maqedonisë së Veriut në vitin 2011 e ka nënshkruar Konventën e Stambollit në Këshillin e Evropës për parandalimin dhe luftën kundër dhunës mbi gratë dhe dhunës shtëpiake, por ratifikimi i saj u bë shtat vite më vonë, në vitin 2018. Me këtë vendi ka demonstruar vullnet politik që të përballet me dhunën mbi gratë. Që të përmbushen dispozitat të parashikuara me Konventën, u imponua nevoja për harmonizimin e legjislacionit vendas me përpjekjet e Konventës. Në këtë drejtim është sjellë edhe Ligji për parandalimin dhe mbrojtje nga diskriminimi, i cili me përfshirjen e bazave për orientim seksual dhe identitet gjinor, e zgjeron mbrojtjen nga diskriminimi ndaj këtij grupi të qytetarëve. Si organ përgjegjës, i cili përkujdeset për zbatimin e dispozitave të Konventës, është emëruar Ministria

4 Indeksi është strukturuar në tre dimensione bazë të inkluzivitetit dhe mirëqenies së grave (ekonomike, sociale, politike); drejtësi (ligje formale dhe diskriminim joformal); dhe siguri (në nivel të familjes, në bashkësi dhe në nivel social). Këto janë të përcaktuara sipas 11 indikatorëve, të cilat grumbullohen në nivel nacional që të krijohet rangim global të 167 vendeve.

5 <https://giwps.georgetown.edu/the-index/>

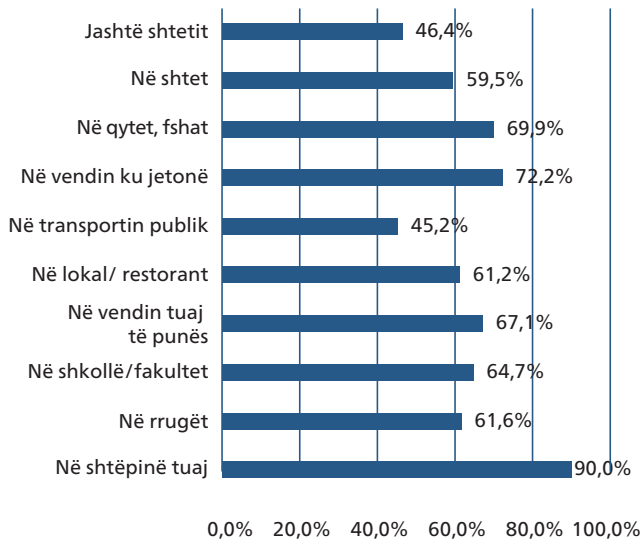
6 https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/424409_0.pdf

për punë dhe politikë sociale. Qeveria e Maqedonisë së Veriut në mënyrë shtesë e ka miratuar Planin nacional-aksionar për zbatimin e Konventës së Stambollit, ku në qendër janë vendur aktivitete për ndryshimin e legjislacionit me qëllim, zbatimit të standardeve të Konventës në praktikë.⁷ Raporti i fundit i Këshillit Evropian për përparimin e Maqedonisë së Veriut, thekson se janë të nevojshme mjete financiare për implementim efikas të politikave të parashikuara me planin aksionar.⁸

Në aspekt të ndjenjës për siguri, sipas rezultatit kumulativ nga përgjigjet „sigurt“ dhe „shumë sigurt“, gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut më të sigurta ndjehen në shtëpinë e tyre, ndërsa ndaj rrezikut për sigurinë, vlerësojnë se janë të ekspozuara në transportin publik dhe jashtë vendit. Gjatë kësaj, nuk ka dallim të rëndësishëm statistikor ($p > 0.05$) në përgjigjet mes të anketuarave nga përkatësia etnike maqedonase dhe shqiptare.

Sa ndiheni të sigurt?

(„të sigurt“ dhe „shumë të sigurt“)

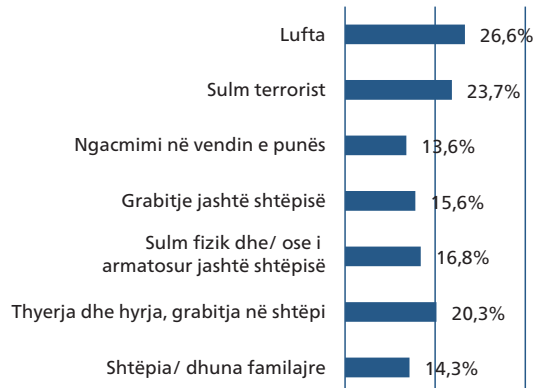

Ekziston korrelacion i rëndësishëm ($p < 0,01$) (por i dobët) në mes përgjigjeve të anketuarave sa ndjehen të sigurta në përgjithësi, në vend dhe jashtë vendit, me gjendjen e tyre financiare. Të anketuarat të cilat vlerësojnë se të ardhurat ua sigurojnë të gjitha nevojat kanë tendencë të ndjehen më sigurt në shtet dhe jashtë shtetit.

Kërcënimi më i madh i perceptuar i sigurisë për gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut, sipas të anketuarave, paraqesin lufta dhe sulmet terroriste, dhe menjëherë më pas vijon grabitja në shtëpi. Në masë më të vogël vlerësojnë se janë të ekspozuara në kërcënim të sigurisë në vendin e punës dhe në shtëpi.

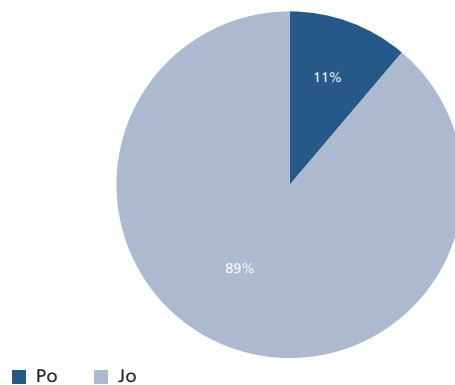
Cilat nga këto situata i ndjeni si kërcënim potencial/ rrezik për sigurinë tuje dhe në çfarë mase...?

(% kumulative për „shumë“, „në një masë të madhe“)

Qëndrimet për kërcënime të sigurisë dukshëm dallojnë te personat të cilat kanë qenë dëshmitarë të konfliktit të armatosur, gjegjësisht të dhënat treguan lidhje të mes dëshmisë të konfliktit të armatosur me perceptimin për luftën si kërcënim më të madh për sigurinë. Edhe pse Republika e Maqedonisë së Veriut u pavarësua pa luftë, megjithatë në vitin 2001 në pjesën veriore dhe perëndimore ka ndodhur një konflikt i armatosur etnik. Si rezultat i kësaj, 11 % nga gratë treguan se kanë qenë dëshmitarë të konfliktit të armatosur dhe pothuajse të gjithë nga të anketuarat kanë kaluar një periudhë të tensionuar gjatë kohëzgjatjes së konfliktit. Kjo paraqitje është më e theksuar te gratë nga bashkësitë më të vogla etnike në vend, të moshës mbi 50 vjeçare.

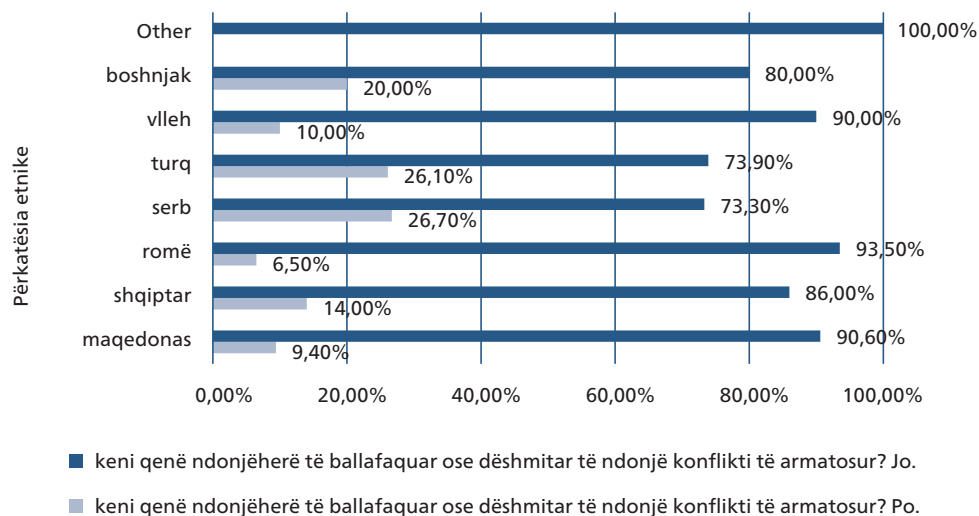
A jeni ballafaquar ose keni qenë dëshmitarë të konfliktit të armatosur?

7 https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-sprecuvanje-i-borba-protiv-nasilst-voto-vrz-zen.nsp

8 <https://www.sep.gov.mk/post/?id=5657#.X9ZJd9hKg2ë>

A keni qenë ndonjëherë të ballafaquar ose dëshmitar të ndonjë konflikti të armatosur?

Përgjigjet, në pyetjen e hapur, *Çfarë paraqet sipas jush rreziku më i madh për sigurinë e grave në RMV?* në kuadër të intervistave me përfaqësuese jo tipike të grupit target, theksojnë se prezenca e dhunës bazuar sipas gjinisë, është kërcënimi më i madh për popullatën e grave, para se gjithash në rrethin familjarë, dhe më pas edhe në vendin e punës. Kjo e dhënë është në drejtim

të njëjtë me rezultatet e hulumtimit të përmendur më parë të OSBE nga vitit 2019, sipas të cilit 44 % nga të anketuarave kanë qenë viktimë e dhunës psikike nga partneri, ndërsa 30 % kanë përjetuar shqetësim seksual. Po ashtu sipas të dhënave të Organizatës Botërore të Shëndetësisë, çdo grua e tretë në botë, gjatë jetës ka qenë dëshmitarë e dhunës fizike ose seksuale.⁹

„Sipas meje, kërcënimi më i madh për sigurinë e grave, duke më përfshirë edhe mua, është dhuna e bazuar në gjini e cila mund të paraqitet në çdo formë (fizike, psikike, ekonomike, seksuale, etj.) nga ana e personave të njohur (partner ose anëtarë tjerë të familjes) ose të panjohur“ (D.B. 37, Shkup, serbe).

„Ngacmimi seksual“ (E.S. 29, Shtip, maqedonase).

„Kërcënimi më i madh, para se gjithash, për shëndetin mental të grave janë burrat e tyre, të paktën në mjedisin tonë. Me siguri ka përjashtime, por nga ajo që shoh janë të rrallë. Gruaja edhe nëse është financiarisht e siguruar, edhe pse shumica nuk janë, është e varur nga burri dhe vendimet e tij“ (L.O. 56).

„Si njeri kam frikë nga korona, vërshime, tërmete... katastrofa natyrore. Ndoshta si grua kam frikë të mos sulmohem në rrugë nga ndonjë person nën ndikimin e drogave që të më plaçkitë ose të tentojë të më përdhunojë... Por gjithsesi, kjo është përvoja ime personale. Njoh gra të cilat durojnë dhunë familjare, gjithsesi se kam frikë nga kjo, ka gra të cilët kanë frikë nga pronarët që të mos e humbin punën“ (B.S. 43, Shkup, maqedonase).

„Kërcënimi më i madh është mbi integritetin personal“ (M.I. 36, Shkup, shqiptare).

„Problemi aktual i cili gjatë zhvillimit është dashur të zhduket, por për fat të keq ekziston ende dhe me siguri do të ekzistojë deri sa kështu edukohen gjeneratat e ardhshme, për trashëgiminë e prindërve duhet të jetë vetëm djali, gjegjësisht fëmija mashkull, dhe parashtrohet pyetja ku do të shkonte gruaja nëse vjen deri tek divorci në martesë. Kështu, shumë gra durojnë dhunë, si fizike ashtu edhe psikike, pikërisht për faktin se nuk kanë ku të shkojnë“ (K.Sh. 26, Shtip, maqedonase).

9 <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/violence-against-women>

Përpjekja për barazi gjinore nuk është vetëm përpjekje për inkurajim ekonomik, politik dhe social të grave, por edhe përpjekje për mbarëvajtje dhe parandalim të konflikteve.

Në 20 vitet e fundit, Këshilli për siguri i Kombeve të Bashkuara ka miratuar 10 rezoluta në kuadër të Agjendës për gratë dhe sigurinë / Women, Peace and Security Agenda (WPS Agenda)¹⁰ mes të cilave edhe Rezoluta 1325, me të cilën afirmohet roli i grave në fushën e mbrojtjes dhe sigurisë, e cila ka luajtur rol të rëndësishëm në mënyrën me të cilën bashkësia ndërkombëtare qaset në parandalimin dhe zgjidhjen e konflikteve, e promovon barazinë gjinore dhe përfundimin e grave si faktor për paqe dhe siguri ndërkombëtare.

Republika e Maqedonisë së Veriut ka ratifikuar Rezolutën 1325 të Kombeve të Bashkuara, ndërsa perspektiva gjinore është e integruar në dokumentet strategjike të Ministrisë së mbrojtjes dhe Armatës. Promovimi i barazisë gjinore është pjesë përbërëse edhe e Ligjit të ri për mbrojtje dhe Ligjit për shërbim ushtarak, në fillim të viti 2020. Me Programin e punës, të Ministrisë së mbrojtjes për vitin 2020, ka filluar procesi i përpunimit të Planit Nacional Aksionar për Rezolutën 1325 (2020-2025) si dhe përcjelljen dhe raportimin për implementimin e saj¹¹. Raporti i fundit i Komisionit Evropian nga tetori 2020 e thekson nevojën për sjelljen dhe miratimin e planit të tillë aksionar¹².

Përfaqësimi i grave në misionet paqeruajtëse, por edhe përfaqësimi i tyre dhe roli në bisedimet dhe miratimin e vendimeve të rëndësishme, nga sjellja e Rezolutës shënon rritje të dukshme, por duhet ende të punohet në këtë fushë. Në Armatën e RMV-së, shënohet përparim evident në vitet¹³ e fundit, por ende ekziston diskriminim i padukshëm i grave, ndërsa në linjat e betejës, në fillim të karrierës, shumë më rëndë pranohen.

Në vitet e fundit vërehet edhe rritje e grave në Armatë, edhe pse përfaqësimi i grave është në nivele dukshëm më të ulëta sesa të burrave.

Krahasuar me vitin 2018, shënohet një rritje e grave oficere, shprehur në përqindje kjo rritje është 1,40 %. Rritja e numrit të grave në pozitat e larta, është në fokusin e Ministrisë dhe të Armatës. Në vitin 2019, numri i grave në gradën e kolonelit është rritur për tre herë.

10 <https://www.peacewomen.org/security-council/WPS-in-SC-Council>

11 <http://www.mod.gov.mk/wp-content/uploads/2020/01/Godisen-plan-za-rabotata-na-MO-za-2020-god..pdf>

12 <https://www.sep.gov.mk/post/?id=5657#.X9ZJd9hKg2w>

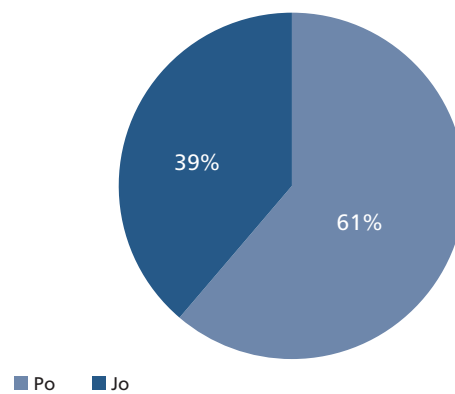
13 <http://www.mod.gov.mk/wp-content/uploads/2020/04/Godisen-izvestaj-za-napredokot-na-ednakvite-moznosti.pdf>

Principi i inkorporuar i mundësive të njëjta dhe perspektivë gjinore në ligjet, aktet nënligjore, dokumentet strategjike, programet dhe nënprogramet e Ministrisë së mbrojtjes. Janë realizuar aktivitete në përputhje me Planin vjetor për punë i grupit punues për implementimin e perspektivës gjinore në Ministrinë e mbrojtjes, vendosjen e strukturës gjinore në Ministrinë e mbrojtjes dhe Armatës. Udhëheqja e të dhënave të ndara sipas gjinisë për të punësuarit sipas kategorisë, përfundim të kapaciteteve të personelit në Ministri dhe Armatë në fushën e barazisë gjinore dhe mbrojtjes, nga të gjitha format e shqetësimit, Zbatimi i buxhetimit të përgjegjshëm gjinor për programin e zgjedhur - Akademia Ushtarake (2018-2020), rritjet e mjeteve financiare për këtë program në buxhetin e Ministrisë, Vendosje të mekanizmave për mbrojtje nga shqetësimi në vendin e punës në Ministrinë e Mbrojtjes dhe Armatën e Republikës së Maqedonisë së Veriut.

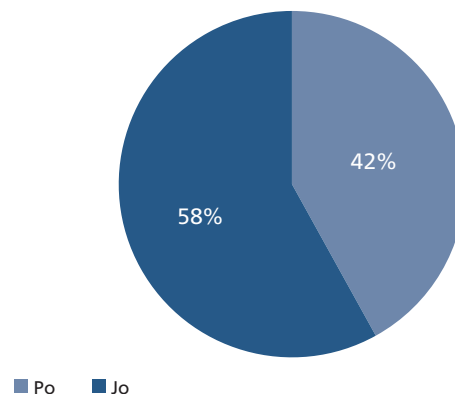
Me faktin që është e nevojshme përfaqësim më i madh i grave në Armatë, pajtohet edhe pjesa më e madhe e të anketuarave (61 %).

Por edhe përkundër faktit sipas të cilit shumica nga të anketuarave vlerësojnë se nevojitet përfaqësim më i madh i grave në Armatë, megjithatë përqindje më e vogël vlerësojnë se do të ndiheshin më të sigurt nëse pikërisht gratë janë të vendosura në pozicione kyçe lidhur me sigurinë në vend. Kjo e dhënë tregon se ndjenja e sigurisë e të anketuarave dhe pritjet nga politikat e sigurisë në vend, nuk janë të kushtëzuara me përfaqësimin gjinor të grave, që mund të jetë përshkak mosinformimit për rolin dhe kontributin e gruas në zgjidhjen e konflikteve dhe të proceseve paqësore në kontekste të ndryshme shoqërore.

A duhet të ketë përfaqësim më të madh të grave në Armatë?

A do të ndiheshit më të sigurt nëse gratë janë të vendosura në pozicionet kyçe lidhur me sigurinë e shtetit?

7.1. PËRFUNDIME

Nga rezultatet e fituara mund të kokludohet:

- Gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut ndjehen më të sigurta në shtëpi dhe në vendin e punës, ndërsa ndjenja për siguri më pak është prezente në transportin publik dhe jashtë vendit, edhe pse të dhënat nga studimet tjera të cilët janë të theksuara në këtë hulumtim tregojnë për përqindje të lartë të rasteve të dhunës familjare, psikike dhe fizike, para se gjithash në shtëpi dhe nga ana e partnerit;
- Lufta dhe sulmet terroriste janë perceptuar si kërcënime më të mëdha. Perceptimet e tilla janë të mbështetura me të dhënat e Organizatës Botërore të Shëndetësisë të cilat tregojnë për faktin se në kohë të krizave, si katastrofa natyrore dhe luftëra, rritet rreziku për dhunë të bazuar në gjini¹⁴. Kjo ka të bëjë edhe në kohë të koronavirusit;
- Pjesa më e madhe e të anketuarave (61 %) vlerësojnë se në Armatë duhet të ketë përfaqësim më të madh të grave, edhe pse, në përqindje të njejtë, nuk vlerësojnë se caktimi i tyre në pozita lidhur me sigurinë e vendit mund të ketë ndikim direkt në ndjenjën për siguri.

7.2. REKOMANDIME

- Është i nevojshëm debat më i gjërë në opinion për ndikimin e kontributit të grave në zgjidhjen e konflikteve dhe të proceseve paqeruajtëse në kontekste të ndryshme shoqërore;
- Është e nevojshme të vazhdohet me tendencën e rritjes së pjesëmarrjes të grave në Armatë dhe në misionet paqeruajtëse nëpërmjet promovimit të shembujve të grave të suksesshme në pozitat e larta të Armatës (oficere, nënkolonele);
- Janë të nevojshme harmonizime me rregullat ligjore me Konventën e Stambollit, posaçërisht në pjesën e Kodit Penal;
- Është e nevojshme ndjekje aktive e zbatimit të Planit Nacional Aksionar për zbatimin e Konventës së Stambollit, dhe hapjen e mundësive nga ana e institucioneve kompetente për përfshirje më të madhe në sektorin joqeveritar;
- Nëpërmjet përfshirjes më të madhe në krijimin dhe ndjekjen e planeve aksionare dhe nëpërmjet takimeve të rregullta dhe përkrahje me përfaqësues qeveritar dhe bartës të vendimeve, të inkurajohen aktivistet dhe aktivistët nga sektori joqeveritar (organizata të cilat i përfaqësojnë të drejtat e grave) të punojnë në tema të sigurisë.

14 <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/violence-against-women>

8

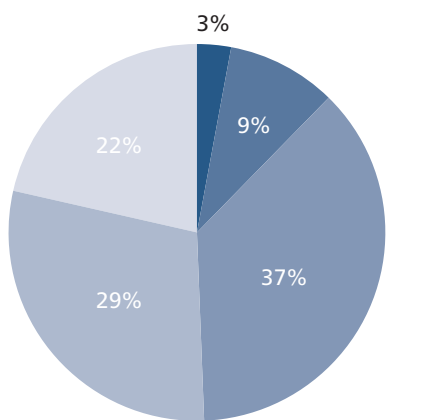
SHËNDETI I GRUAS

Në vitin 1948 OBSH e ka definuar shëndetin si „gjendje e mirëqenies së plotë fizike, mentale dhe sociale“ dhe jo vetëm si mungesë e ndonjë sëmundjeje ose dobësie“. Shëndeti është koncept pozitiv i cili i thekson resurset sociale dhe personale si dhe kapacitetet fizike. Shëndeti vlerësohet si resurs në jetën e përditshme, dhe jo qëllim për të jetuar.

Ky Studim për shëndetin e grave më së tepërmi fokusohet në më shumë përcaktues të shëndetit fizik, mental dhe social si dhe mirëqenien e gruas.

Gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut (RMV) kanë mendim të lartë për shëndetin personal. Diçka më shumë se 50 % (50,6 %) mendojnë se shëndetin e kanë shumë të mirë ose të shkëlqyeshëm.

Marrë në përgjithësi, si do ta kishit vlerësuar shëndetin tuaj?

■ Jo mirë ■ Pranueshëm ■ Pranueshëm
■ Shumë mirë ■ Shumë mirë

Përqindja më e lartë e grave të cilët ankohen në shëndet të dobët janë të moshës 60-65 vjeçare (8,2 %) ndërsa përqindja më e lartë e grave të cilat janë shumë të kënaqura nga shëndeti janë të grupmoshës 18-29 (38,0 %) dhe 30-39 vjeçare (25,8%). Dallimi në përgjigjen e kësaj çështjeje mes grupmoshave, statistikisht është e rëndësishme ($\chi^2= 171.13, p< .001$).

Marrë në përgjithësi, si do ta vlerësonit shëndetin personal? Kryqëzimi sipas moshës

	18-29	30-39	40-49	50-59	60-65
Dobët	1,6 %	1,7 %	1,0 %	3,4 %	8,2 %
Pranueshëm	6,5 %	3,4 %	10,1 %	17,7 %	11,1 %
Mirë	22,4 %	31,8 %	38,0 %	40,9 %	59,6 %
Shumë mirë	31,4 %	37,3 %	31,2 %	28,1 %	13,5 %
Shkëlqyeshëm	38,0 %	25,8 %	19,7 %	9,9 %	7,6 %

Gratë maqedonase janë më pak të kënaqura nga shëndeti i tyre, ndërsa në mesin e grave shqiptare, madje 57,4 % janë shprehur se kanë shëndet shumë të mirë ose të shkëlqyeshëm. Në nivel etnik, ky dallim në përgjigjet statistikisht është i rëndësishëm. ($\chi^2= 20.06, p= .01$).

Marrë në përgjithësi, si do ta kishit vlerësuar shëndetin personal? Kryqëzimi sipas përkatësisë etnike

	Maqedonase	Shqiptare	Tjetër	Gjithsej
Dobët	2,2 %	4,9 %	2,1 %	2,9 %
Pranueshëm	10,3 %	8,4 %	6,3 %	9,4 %
Mirë	39,6 %	29,4 %	42,1 %	37,1 %
Shumë mirë	28,7 %	32,2 %	23,2 %	29,2 %
Shkëlqyeshëm	19,2 %	25,2 %	26,3 %	21,4 %

Kryqëzimi i përgjigjeve tregon se shqiptaret e reja (18-29) janë më tepër të kënaqura nga shëndeti i tyre (madje 81,8 % vlerësojnë se e kanë shëndet shumë të mirë ose të shkëlqyeshëm) për dallim nga përqindja të maqedonaset (66,4 %) ose ata nga nacionalitetet e tjera (66,2 %). I njëjtë është raporti edhe tek grupmosha më e vjetër (60-69). Gjegjësishtë, gratë më të vjetra shqiptare janë më të kënaqura për shëndetin e tyre (29,1 % ndjehen shumë mirë ose shkëlqyeshëm) nga maqedonaset në moshë (17,8 %). Zbulimi i hershëm i sëmundjeve malinje është me rëndësi të veçantë për shëndetin e gruas. Gjatë kësaj, informimi i drejtë është prioriteti më i lartë. Në një nga hulumtimet e rralla për shkallën e vetëdijes të grave për rreziqet shëndetësore, madje 54,7 % nga të anketuarave nuk kanë ditur të theksojnë asnjë sëmundje seksualisht të transmetueshme. Njohuri më të lartë ka treguar grupi i maqedonaseve të moshës 30-35 vjeçare, dhe me arsimim të lartë. (Shopova, 2017).

Në hulumtimin tonë madje 30,2 % nga të anketuarave kanë deklaruar se nuk janë të informuara me procedurat për zbulim të hershëm të sëmundjeve malinje. Statistikisht shumë më e lartë është përqindja e grave maqedonase të cilat janë të informuara për këto procedura (80,1 %), për dallim nga gratë shqiptare (vetëm 46,2 %) dhe gratë nga përkatësitë e tjera etnike. (67,4%) ($x^2=110.18, p<.001$).

A jeni të informuar për procedurat për zbulim të hershëm të sëmundjeve malinje tek gratë?
Kryqëzimi sipas përkatësisë etnike

	Maqedonase	Shqiptare	Tjetër	Gjithsej
Po	80,1 %	46,2 %	67,4 %	69,8 %
Jo	19,9 %	53,8 %	32,6 %	30,2 %

Njohuri më të dobëta kanë të anketuarat në moshë më të re (vetëm 62,9 % i kanë informatat e nevojshme) ($x^2=18.44, p<.001$).

A jeni të informuar për procedurat për zbulim të hershëm të sëmundjeve malinje tek gratë?
Kryqëzimi sipas moshës

	18-29	30-39	40-49	50-59	60-65
Po	62,9 %	74,6 %	78,4 %	69,0 %	63,7 %
Jo	37,1 %	25,4 %	21,6 %	31,0 %	36,3 %

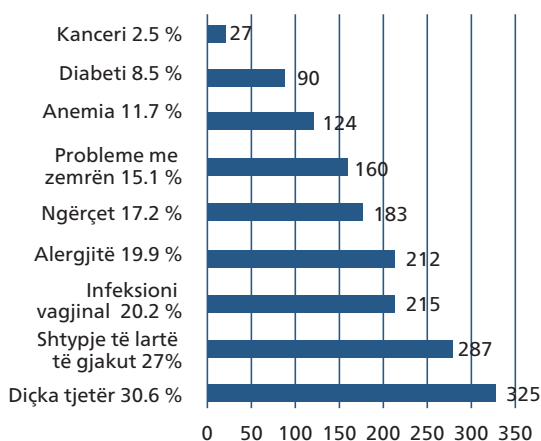
Gjatë kryqëzimit me përkatësi etnike fitohen rezultate akoma më dëshpëruese të shqiptaret e reja, vetëm 30,9 % nga të anketuarave kanë njohuri për procedurat për zbulim të hershëm të sëmundjeve malinje (në krahasim me 72,2 % tek maqedonaset e reja dhe 71,9 % të përkatësitë e tjera etnike). Pothuajse në të gjitha grupmoshat, dallimi në informimin mes përkatësive të grupeve të ndryshme etnike, statistikisht është e rëndësishme. ($x^2=18.56-31.01, p<.001$).

Sëmundjet kardiovaskulare dhe enëve të gjakut edhe më tej janë pjesa kryesore e ngarkesës me sëmundje tek gratë, duke përfaqësuar mbi 50 % nga kjo ngarkesë dhe arsye për humbje të mbi 7 100 vite jetë të shëndoshë të gratë në Republikën e Maqedonisë së Veriut (RMV), që është njëjtë sikurse në shtetin fqinjë Serbia, ndërsa ndjeshëm shumë më e lartë sesa në Slloveni, që gjithashtu, ndër të tjerat, flet edhe për mosekzistimin ose efikasitetin e pamjaftueshëm të programeve shëndetësore-publike për mbrojtje nga sëmundjet jongjithëse.

Pranë kësaj, rrezik-faktorët më të shpeshtë për paraqitjen e sëmundjeve kardiovaskulare janë të lidhura me stilin e jetesës dhe sjelljen, siç janë: përdorimi i duhanit, mosaktiviteti fizik, ushqimi i joshëndoshë dhe përdorimi i tepërt i alkoolit, që sjellin deri te katër ndryshime të rëndësishme metabolike/fiziologjike - shtypje të lartë të gjakut, mbipeshë, rritje të nivelit të sheqerit në gjak dhe kolesterolit të ngritur. Numër i konsiderueshëm i rasteve të vdekjes i atribuohet pirjes së cigareve, gjegjësisht duhanit, gjë që rrit rrezikun e vdekjes nga sëmundjet koronare të zezës dhe sëmundjeve cerebrovaskulare. Ndërsa, për 2-3 herë rreziku rritet me moshën dhe është më i madh te gratë se sa te burrat. Kështu, në RMV në vitin 2018 shkalla e vdekshmërisë nga sëmundje e sistemit të qarkullimit të gjakut ka qenë 512,1 në 100.000 banorë, edhe e njëjta ka qenë më e lartë te gratë se sa te burrat, kurse arsyet më të shpeshta për vdekje kanë qenë sëmundjet ishemike të zezës, goditja në tru, dhe më pas neoplazmat malinje (IPSh, 2018).

Nga numri i përgjithshëm i të anketuarave në këtë hulumtim, 27 % përballen me shtypje të lartë të gjakut, 15,1 % kanë probleme me zezën ndërsa tek 8,5 % është regjistruar sëmundja e diabetit. Nga sëmundjet e tjera kronike, duhet përmendur edhe përqindjen e lartë me infeksione vagjinale (te 20,2 %) dhe alergjitë (tek 19,9 %).

Sëmundje kronike tek gratë (përgjigjet e shpeshta)

Është regjistruar dallim i rëndësishëm statistikor në paraqitjen e shtypjes së lartë të gjakut ndërmjet moshave të ndryshme ($\chi^2=261.66$, $p < .001$), ku 65,5 % janë gra të moshës mbi 60 vjeçare, dhe 43.3 % të anketuarave në moshë prej 50-59 vjet, kanë paraqitur se kanë shtypje të lartë të gjakut. Ngjashëm është edhe situata me paraqitjen e diabetit i cili, sipas statistikës, më shpesh paraqitet te grupi më i moshuar i të anketuarave (te 24,0 % e grave të moshës mbi 60 vjeç). Në këtë moshë paraqiten edhe probleme me zemrën, kështu përqindja e grave që kanë probleme të tilla statistikisht ($\chi^2=107.61$, $p < .001$) dukshëm fillon të rritet nga mosha mbi 40 vjeçare.

A keni pasur ose keni ndonjë nga këto sëmundje kronike?
Kryqëzimi sipas moshës së të anketuarave të cilat kanë pohuar

	18-29	30-39	40-49	50-59	60-65
Shtypje të lartë të gjakut	2,4 %	11,0 %	26,4 %	43,3 %	65,5 %
Diabeti	1,6 %	3,8 %	6,2 %	11,3 %	24,0 %
Probleme me zemrën	4,1 %	5,1 %	15,9 %	21,2 %	36,3 %
Ngërçet	15,1 %	15,7 %	17,8 %	19,7 %	18,7 %
Infeksion vaginal	23,3 %	23,7 %	24,0 %	15,8 %	11,7 %
Anemi	11,8 %	9,7 %	12,0 %	13,8 %	11,1 %
Kancer	0,0 %	2,1 %	3,4 %	3,9 %	4,1 %
Alergji	22,0 %	16,5 %	22,6 %	20,7 %	17,5 %
Të tjerë	23,7 %	21,6 %	32,2 %	38,9 %	40,9 %

Gratë shqiptare kanë përqindjen më të ulët të të anketuarave me probleme të zemrës (11,9 % nga të anketuarat). Me analizën e të dhënave për sëmundje dhe shkaqe për vdekshmëri tek gratë është vërejtur se shëndeti fizik më shpesh është i kërcënuar në periudhën e hershme të jetesës, depresioni dhe stresi në periudhën e gruas së moshuar, ndërsa probleme me dhimbjet në kurriz, sëmundja ishemike e zemrës dhe kanceri janë më të zakonshme në moshën e vjetër (WHO, 2016).

Çrregullimet me ankthin janë çrregullimi mental më i zakonshëm dhe më i përhapur në ShBA. Rreth 264 milionë njerëz në tërë botën kanë çrregullime ankthi. Gratë pothuajse kanë për dy herë më tepër mundësi nga burrat të kenë të disgnosfitikuar çrregullim të ankthit gjatë jetës së tyre. Në vitin 2016, për shembull, prevalenca e çdo çrregullimi ankthi ishte më e lartë tek gratë (23.4 %) sesa tek burrat (14,3%) (NIHM, 2017).

Relativisht është e ulët është përqindja e të anketuarave në studimin tonë të cilat kanë paraqitur se janë kuruar nga depresioni (9,7 %) dhe ankthi (6,7 % nga numri i

përgjithshëm i të anketuarave), pa dallime të rëndësishme statistikore në përgjigjet ndërmjet grupeve të ndryshme etnike, dhe te grupmoshat e ndryshme. Grupmosha prej 40-49 vjeçare ka përqindje më të madhe të përgjigjeve konfirmuese (13,5 % te depresioni dhe 10,6 % te ankthi).

8.1. KËNAQËSIA NGA SHËRBIMET SHËNDETËSORE

Mjekët amë janë shtylla themelore e mbrojtjes primare shëndetësore dhe efikasiteti i tyre dhe komunikimi i vazhdueshëm me pacientët ka ndikim të jashtëzakonshëm jo vetëm në shëndetin fizik dhe mental të qytetarëve, por edhe mbi funksionimin e tërë sistemit shëndetësor.

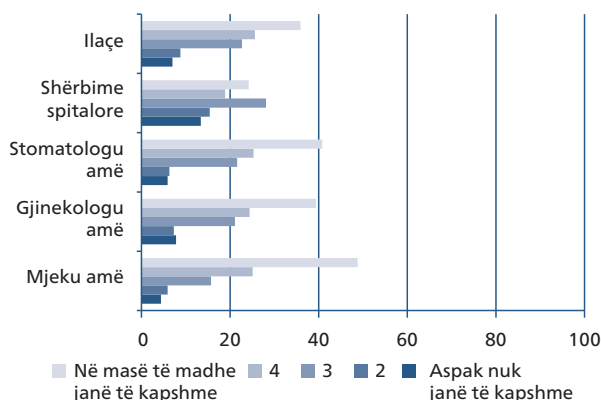
Nga numri i përgjithshëm i të anketuarave në Studimin, numri më i madh janë të kënaqur nga shërbimet e tre mjekëve amë (mjekësisë së përgjithshme, gjinekologut, stomatologut). Nga ato 67.3 % janë të kënaqura ose shumë të kënaqura nga mjeku amë i mjekësisë së përgjithshme, ndërsa 61,9 % nga shërbimet e stomatologut amë.

Nëçfarë mase jeni të kënaqur nga kualiteti i shërbimeve shëndetësore në vendi tuaj të jetesës? Kryqëzim sipas përkatësisë etnike të të anketuarave të cilat janë të kënaqura nga shërbimet

	Maqedonase	Shqiptare	Tjetër	Gjithsej
Nga mjeku amë	68,4 %	66,8 %	62,1 %	67,3 %
Nga gjinekologu amë	58,4 %	57,4 %	51,6 %	57,4 %
Nga stomatologu amë	61,3 %	64,4 %	58,9 %	61,9 %
Nga shërbimet spitalore	31,1 %	44,4 %	30,5 %	34,6 %

Akoma më e madhe është përqindja e të anketuarave të cilat vlerësojnë se shërbimet e mjekëve amë i kanë lehtë të disponueshme (në mënyrë kumulative 73,9 %). Diç më e madhe është përqindja e të anketuarave të cilat janë të pakënaqura ose pjesërisht të kënaqura nga kualiteti dhe disponueshmëria e shërbimeve të gjinekologut amë (15,1 %).

A janë lehtë të kapshme shërbimet shëndetësore (përfshirë edhe qasje tek barërat) në vendin tuaj? (%)

Gratë shqiptare janë më të pakënaqura nga disponueshmëria e shërbimeve të mjekut amë (vetëm 53.6 % kanë shprehur kënaqësi). Të ngjashme janë edhe vlerësimet për shërbimet e gjinekologut amë, pa ndonjë dallim të rëndësishëm statistikor ndërmjet grupeve të ndryshme etnike edhe pse pjesëtarët e bashkësive të tjera etnike në përqindje më të madhe (20 %) e kanë shprehur pakënaqësinë e tyre nga shërbimet e gjinekologut amë. Shqetëson përqindja e lartë (20 % prej maqedonaseve, 30,9 % shqiptare dhe 18 % nga bashkësitë e tjera etnike) e të anketuarave nga mosha më e ulët (18-29) të cilat janë të pakënaqura ose pjesërisht të kënaqura nga shërbimet që i marrin nga gjinekologu amë. Pikërisht në këtë moshë të pacienteve, roli këshillues dhe edukativ i gjinekologut është me një peshë të lartë në formimin e njohurive fillestare të stileve jetësore seksuale dhe mbrojtjes, si dhe parandalimit nga sëmundjet seksuale gjitëse dhe malinje.

Pakënaqësi më të madhe të anketuarat shprehin ndaj kualitetit të shërbimeve nëpër spitale. Pikërisht, një përqindje e lartë e tyre (23,2 %) aspak nuk janë të kënaqura ose pjesërisht janë të kënaqura nga kualiteti i shërbimeve spitalore, ndërsa 28,7 % nga të anketuarave vlerësojnë se këto shërbime nuk i kanë të disponueshme ose vetëm pjesërisht të disponueshme. Është regjistruar dallim i rëndësishëm statistikor ($\chi^2=31.049$, $p < .001$) në vlerësimet për kualitetin e shërbimeve spitalore të dhëna nga grupet e ndryshme etnike.

Pakënaqësinë më të madhe ose kënaqësi të pjesshme kanë shprehur gratë maqedonase (37,9 %).

„Në përgjithësi, jam e pakënaqur nga sistemi i jonë shëndetësor dhe spitalet shtetërore, posaçërisht ndaj grave. Në vend si shtatzënë, në çdo fazë të shtatzënisë time, e ndjeva veten si të sëmurë” (A.M, 30, Shkup, maqedonase).

„Në përgjithësi jam e kënaqur nga shërbimet shëndetësore të shëndetësisë primare dhe të spitaleve shtetërore, por për shërbimet specialistike mendoj se ndonjëherë shërbime më të mira mund të merren në spitalet private. Si shembull pozitiv mund ta ndajë përvojën me lindjen e parë në spital privat, ndërsa si përvojë negative lindjen e dytë në klinikë shtetërore. Në lidhje me shembullin pozitiv, tepër e kënaqur kam qenë nga higjiena, sjellja e personelit dhe klimën e përgjithëshme në spital” (DV, 37, Shkup, serbe).

„Ka raste kur jam e kënaqur - kur ka respekt ndaj grave dhe dëgjohet me kujdes - por këto sjellje pozitive më shumë i hasim në institucionet private sesa në ato publike, por ka raste edhe kur mungon respekti, posaçërisht në spitalet tona” (RC, 35, f. Çegranë/Gostivar, shqiptare).

„Deri tani nuk kam pasur përvojë me mjeken e përghithëshme amë, për dhënie të këshillave, për ndryshim të stilit të jetesës dhe mbrojtjes së shëndetit. Në vend të prevencionit, më shpesh janë të fokusuar në terapi dhe kurim. Atë që e vlerësoj si gjinekolog amë është nga klinika private dhe me të mund të konsultohem edhe për aspektet parandaluese të shëndetit tim seksual dhe reprodutiv. Burime kryesore të informacioneve për jetë të shëndoshë dhe preventivë nga sëmundjet i kam nga shkrimet relevante, tekste ose këshilla nga miqtë që kanë ekspertizë adekuate për temën” (D.V. 37, Shkup, serbe).

„Mjekët e mi amë janë gra me etikë. Gra të kuptueshme, të disponueshme. Ndër vite, vizitoj mjekun vetëm kur është e pashmangshme. Burime të informacioneve për jetë të shëndoshë, preventivë nga sëmundjet më janë librat dhe shkëmbimi i përvojave me persona të cilët e kanë prioritet të lartë mënyrën e shëndoshë të jetesës. Viteve të fundit informohem nga interneti, por nuk lexoj gjithçka, bëj selektime (A.T. 45, Kavadar, maqedonase).

8.2. SIGURIA FIZIKE

Përqindje e vogël nga gratë në Studimin tonë kanë deklaruar se ka pasur tentim që të jenë fizikisht të lënduara (13,7 %) ose se kanë frikë nga një gjë e tillë (vetëm 9,5 % nga të anketuarave). Megjithatë, statistikisht është më e lartë ($\chi^2=21.85, p < .001$) përqindja e të anketuarave maqedonase (16 %) dhe grave nga bashkësitë të tjera etnike (madje 21,1 %) të cilat paraqesin tentim për dhunë fizike mbi ta, në krahasim me gratë shqiptare (5,9 %).

Në lidhje me paraqitjen e dhunës fizike, 63 të anketuara (5,9 % nga numri i përgjithshëm) janë përgjigjur se kanë qenë viktimë e dhunës familjare, por vetëm 23,8 % nga ato të njëjtën e kanë denoncuar. Përqindja më e madhe e atyreve që kanë denoncuar se kanë qenë viktimë të dhunës familjare janë pjesëtarë të grupeve të tjera etnike (11,6 %), ndërsa përqindja më e vogël është te gratë shqiptare (4,2 %). Përqindja më e madhe e grave të cilat kanë denoncuar për dhunë familjare i takojnë grupmoshës 40-49 (40 %) dhe 50-59 (28,6 %), kurse përqindja më e vogël është te më të rinjtë (vetëm 8,3 %). Si arsye më e shpeshtë për mosdenoncimin e dhunës është theksuar „dobësia personale që të zgjidhet problemi“ (52,1 %) ose „fika nga përsëritja“ (29,2%).

Injorimi i paraqitjes së dhunës seksuale nuk e ulë seriozitetin e problemit, e as nuk e zbutë dhimbjen e grave dhe vajzave të cilat kanë qenë viktimë. Vlerësohet se 35 % nga gratë në botë kanë përjetuar dhunë fizike ose seksuale nga partneri intim ose dhunë seksuale nga ana e jo-partnerit, në moment të caktuar të jetës (Studimi, 2017). Megjithatë, disa studime nacionale tregojnë se deri në 70 për qind të grave, gjatë jetës kanë përjetuar dhunë fizike ose seksuale nga partneri intim (World Health Organization, 2013). Në nivel nacional ende nuk ekzistojnë shërbime të specializuara për ofrim të ndihmës dhe përkrahjes për viktimat e dhunës seksuale.

Është i vogël numri i të anketuarave në Studimin të cilat kanë deklaruar se kanë qenë viktimë e dhunës seksuale (vetëm 13 nga numri i përgjithshëm, ose 1,2 %). Shumica prej tyre janë maqedonase (11) ndërsa dy janë nga grupet e bashkësive të tjera etnike. Asnjë grua shqiptare nuk u deklarua se ka qenë viktimë e dhunës seksuale. Vetëm tre nga viktimat (ose 23 %) e kanë paraqitur dhunën. Për fat të keq, madje 8 nga viktimat (ose 61,5 %) kanë qenë nga grupi më i ri i të anketuarave (18-29 vjeçare). Nga ato që e kanë denoncuar dhunën të gjitha kanë qenë të moshës 40-49 vjeçare. Arsyeja më e madhe për mosdenoncimin e dhunës ka qenë „dobësia personale që të zgjidhet problemi deri në fund“ (në 80 % të rasteve).

8.3. VARSHMËRITË DHE STILET E JETËSËS

Në këtë studim, 3,7 % e të anketuarave kanë deklaruar se kanë pasur probleme me përdorimin e tepërt të drogave ose alkoolit. Nga ato që kanë përdorur drogë ose alkool, 76,9 % kanë qenë nga nacionaliteti maqedonas. Gjatë kryqëzimit, sipas grupmoshave, përqindja e grave që kanë keqpërdorur drogën ose alkoolin, ka qenë nga grupmosha më e re (18-29), madje 48,7 %, që paraqet dallim i rëndësishëm në krahasim me grupet tjera ($\chi^2=16.12, p = .003$).

Përndryshe në studimin për të rinj në Maqedoninë e Veriut 2018/2019, është bërë kllaster-analizë me qëllim që të bëhet profil social i të rinjve të cilët konsumojnë sasi më të mëdha të alkoolit dhe drogave të lehta, dhe të njëjtin kryesisht e përbëjnë maqedonas, edhe atë përqindje më e madhe e djemve, por edhe të vajzave të anketuara, me arsimim fillor dhe të mesëm, dhe zakonisht ato të cilët jetojnë nëpër mjedise urbane, ndërsa përqindje më e vogël në vendet rurale (Topuzovska Latkoviq M. Dhe bashk. 2019).

Në lidhje me pirjen e duhanit, madje 39,9 % nga të anketuarave në Studimin për shëndetin e grave, kanë deklaruar se kanë konsumuar më tepër se 100 cigare në jetë. Edhe këtu përqindja më e madhe është e grave maqedonase, me përgjigje pozitive (44,3 % nga numri i përgjithshëm i të anketuarave) ($\chi^2=14.77, p = .001$).

A jeni duhanpirës (a keni pirë më shumë se 100 cigare në jetën tuaj?)

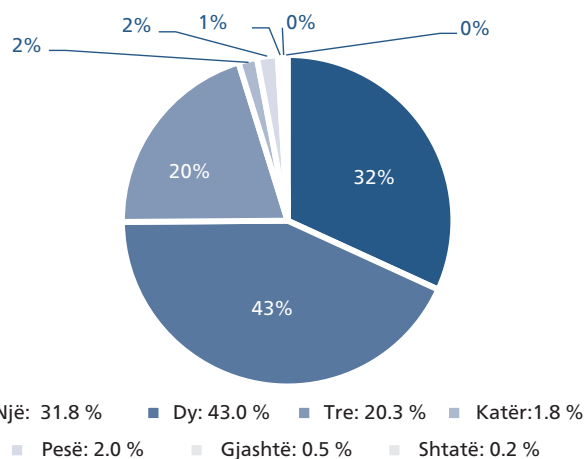
Kryqëzimi sipas përkatësisë etnike

	Maqedonase	Shqiptare	Tjetër	Gjithsej
Yes	44,3 %	31,8 %	33,7 %	40,0 %
No	55,7 %	68,2 %	66,3 %	60,0 %

Shqetëson përqindja e përgjigjeve pozitive te grupet më të reja e të anketuarave nga mosha 18-29 vjeçare (36,3 % nga grupi). Edhe në këtë rast gjetjet nga Studimi për të rinj (2018/2019) e konfirmojnë gjenezën për këtë problem të madh të shëndetit publik. Sipas rezultateve nga ai Studim, 26 % e të rinjve rregullisht, ndërsa 18 % kohë pas kohe, pinë cigare.

Në Studimin tonë, në pyetjen „Çfarë sasi të perimeve dhe pemëve konsumoni gjatë ditës?“ është fituar një përgjigje, nga dy pjata të tilla në ditë, ndërsa 74,9 % kanë deklaruar se konsumojnë 1 deri më 2 pjata, me një gamë të gjerë të pemëve dhe perimeve, e cila në çdo rast është një konsum deficitarë (madje 31,8 % kanë deklaruar se konsumojnë vetëm një pjatë të tillë në ditë).

Sa pjata me perime dhe pemë konsumoni gjatë ditës (%)

E pritshme, përqindja më e madhe e grave të cilat konsumojnë edhe nga tre pjata me pemë dhe perime (28,6 %) janë nga grupmosha 60-65 vjeçare.

Mënyra e ulur (pasive) e jetesës është faktor i rrezikshëm për shëndetin fizik dhe mental, por është edhe faktor i dëshmuar në etiologjinë e sëmundjeve kardiovaskulare. Për këtë shkak Organizata Botërore e Shëndetësisë rekomandon aktivitet fizik të rregullt për të gjitha kategoritë e moshave (18-64 vjeç) më së paku 60 minuta në ditë. Gjitha modifikimet tjera, për fuqinë dhe kohëzgjatjen e aktivitetit varen nga gjinia, mosha, gjendja shëndetësore etj. Në Studimin për të rinjtë i cili është zbatuar në shtetin tonë në vitin 2018-2019, në mostër të popullatës së re, të moshës 14-29 vjeçare, është e konfirmuar se vetëm 50 % nga të rinjtë praktikojnë ndonjë aktivitet fizik, dhe atë zakonisht në mënyrë rekreative.

Në këtë studim, në pyetjen „A praktikoni aktivitet fizik mi-

nimum 20-30 minuta, tre herë në javë”, vetëm 38,1 % e të anketuarave kanë dhënë përgjigje pozitive. Statistikisht i rëndësishëm ($\chi^2=57.59$, $p<.001$) është dallimi në mes të të anketuarave pjesëtare të grupeve të ndryshme etnike. Në këtë pyetje, gratë shqiptare kanë dhënë përqindje më të vogël pozitive (vetëm 19,6 % në krahasim me maqedonaset - 45,5 % dhe pjesëtareve të bashkësive të tjera etnike - 38,1 %). E pritshme, është regjistruar dallim i rëndësishëm ($\chi^2=40.06$, $p<.001$) edhe në përgjigjen në mes grupmoshave të ndryshme, ku më të rinjtë (18-29 vjeçare) kanë përqindje më të madhe të përgjigjeve pozitive (49,8 %). Në pyetjen se cili lloj i aktivitetit fizik praktikohet zakonisht, më të shpeshta janë përgjigjet ecje dhe vrapim, ku, numri më i madh (61,9 % nga numri i përgjithshëm i të anketuarave) e kanë theksuar ecjen (60,2 % nga ata ecin çdo ditë të javës). Vetëm 6,2 % nga të anketuarave vrapojnë çdo ditë, ndërsa 19,3 % një herë në javë.

Cilën nga këto aktivitete e praktikoni dhe sa shpesh?

	Ecje	Vrapim	Biçikletë	Alpinizëm	*Fitnes..	Palestër	Joga	Sporte amatore	Sporte profesionale
Çdo ditë	60,2%	6,2%	11,9%	3,0%	2,7%	2,5%	4,4%	3,0%	2,5%
2-3 herë në javë	19,0%	15,1%	16,8%	1,5%	7,4%	4,0%	3,7%	2,2%	1,2%
1 herë në javë	12,3%	19,3%	15,6%	4,4%	4,9%	3,0%	4,0%	2,0%	1,7%
1 në dy javë	5,4%	7,4%	7,4%	13,1%	4,2%	3,5%	2,7%	2,2%	1,2%
1 herë në muaj	2,2%	12,1%	8,6%	33,8%	5,2%	4,2%	6,9%	4,0%	1,5%
asnjëherë	0,7%	40,0%	39,8%	44,2%	75,6%	83,0%	78,3%	86,7%	91,9%

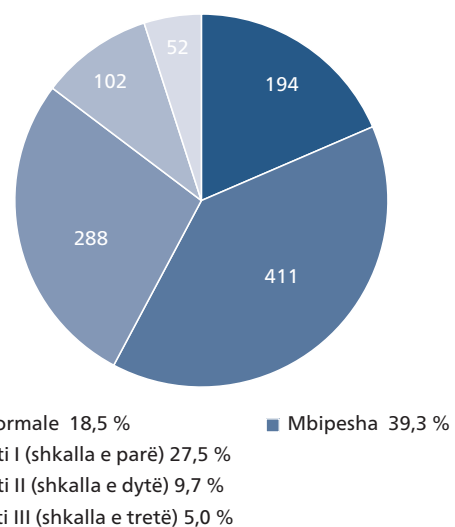
* Fitnes, zumba, pilates, aerobik

Biçikletë për çdo ditë ngasin një përqindje e vogël e grave (4,5 % nga të gjithë). Më të vogla janë përqindjet e grave që praktikojnë aktivitete tjera fizike si fitnes, palestër, alpinizëm ose joga. Gratë shqiptare më shpesh ($\chi^2=39.94$, $p<.001$) vrapojnë nga të tjerat (23,2 % vrapojnë çdo ditë). E pritshme, vrapimi është i rëndësishëm te grupmoshat më të reja në krahasim me më të moshuarat. ($\chi^2=66.26$, $p<.001$). Nga ana tjetër, 21,4 % e grave shqiptare kanë deklaruar se ngasin biçikletë për çdo ditë.

Pesha e shtuar dhe mbipesha janë edhe një rrezik-faktor i rëndësishëm dhe serioz për shumë sëmundje kronike dhe degjenerative, ndërsa në rend të parë për sëmundjet kardiovaskulare. Indeksi i Masës Trupore (IMT) është indikator valid për mbiushqyeshmërinë e organizmit, ndërsa paraqet edhe indikatorë për rreziqet shëndetësore nga ajo gjendje.

Madje 81,5 % nga të anketuarave ose kanë mbiushqyeshmëri të tepërt ose shkallë të ndryshme të mbipeshës. Pran kësaj 39,5 % kanë tepriçë të peshës trupore, 27,5 % kanë shkallë të parë, ndërsa 9,7 % kanë shkallë të dytë të mbipeshës.

Indeksi i masës trupore (frekuencë dhe përqindje)

Indeksi i masës trupore (IMT) kryqëzimi sipas përkatësisë etnike

	Maqedonase			Shqiptare			Tjetër		
	#	%	% nga grupi etnike	#	%	% nga grupi etnik	#	%	% nga grupi etnik
Ushqimi normal	133	68,6	19,7	48	24,7	17,2	13	6,7	13,8
Mbipesha	251	61,1	37,2	125	30,4	44,8	35	8,5	37,2
Mbipesha shkalla e I	195	67,7	28,9	62	21,5	22,2	31	10,8	33,0
Mbipesha shkalla e II	63	61,8	9,3	28	27,5	10,0	11	10,8	11,7
Mbipesha shkalla e III	32	61,5	4,7	16	30,8	5,7	4	7,7	4,3

Është regjistruar dallim i rëndësishëm ndërmjet grupmoshave të ndryshme të të anketuarave ($\chi^2=179.08$, $p<.001$). Rritja e moderuar e mbipeshës është më shumë e zakonshme në grupmoshat e reja (42,6 % te vajzat prej 18-29 vjeçare), ndërsa shkallët më të larta të mbipeshës janë dukuri karakteristike për gratë më moshatare, dhe e njëjta paraqet rrezik të lartë për paraqitje të tensionit të lartë të gjakut, dobësi zemrore dhe sëmundje tjera kronike.

8.4. KUSHTET PËR JETESË, FAKTORËT EKOLOGJIK DHE MIRËQENIA

Gratë në këtë Studim, në mesatare, janë të kënaqura nga kushtet për jetesë në shtëpitë e tyre dhe lagjet. Kënaqësia është më e madhe për kushtet në shtëpi (46,1 % janë shumë të kënaqura) ndërsa diç më pak për lagjet (20,4 % nga të anketuarat janë shumë të kënaqura nga lagja e tyre)

Sa jeni të kënaqur nga kushtet për jetë?

	Kushtet për jetesë në shtëpinë tuaj	Kushtet për jetesë në lagjen/çytetin/fshatin	Kushtet në rrethin tuaj të punës
Aspak	3,5 %	7,9 %	13,4 %
2	3,6 %	9,6 %	7,7 %
3	18,2 %	33,1 %	31,4 %
4	28,7 %	29,0 %	25,8 %
Shumë	46,1 %	20,4 %	21,7 %

dër të bashkësive etnike ekziston dallim i rëndësishëm statistikor në kënaqësinë nga kushtet në shtëpi ($\chi^2=28.65$, $p<.001$), pranë kësaj gratë shqiptare kanë përqindje më të madhe (52,8 %) të të anketuarave të

cilat janë shumë të kënaqura. Dallimet janë të njëjta kur notohen edhe lagjet ($\chi^2=41.416$, $p<.001$). Gratë shqiptare kanë përqindjen më të lartë ndër më të pakënaqurat (10,5 %) por edhe më të lartin e shumë të kënaqura nga kushtet e jetesës në lagje (31,%).

Sa i përket kushteve në vendin e punës në të cilën grua-ja kalon një pjesë të rëndësishme të jetës, është e lartë përqindja e të anketuarave të cilat aspak nuk janë të kënaqura nga kushtet (13,4 %), ndërsa vetëm 21,7 % kanë thënë se janë shumë të kënaqura nga kushtet në vendin e punës.

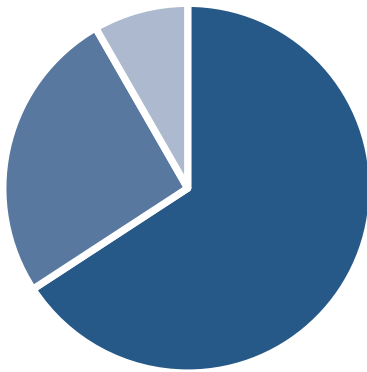
Është regjistruar dallim i rëndësishëm statistikor ($\chi^2=48.236$, $p<.001$) nga kënaqësia në vendin e punës, ku, pakënaqësi më e madhe është prezente te grupet etnike të tjera (te 18,9 %). Përqindje më të lartë të kënaqësisë kanë treguar gratë shqiptare (34,3 % prej tyre janë shumë të kënaqura nga kushtet në vendin e punës).

Sa jeni të kënaqur nga kushtet në vendin tuaj të punës? Kryqëzim sipas përkatësisë etnike

	Maqedonase	Shqiptare	Të tjera
Aspak	12,0 %	14,7 %	18,9 %
2	8,5 %	4,9 %	10,5 %
3	32,7 %	27,3 %	34,7 %
4	29,3 %	18,9 %	21,1 %
Shumë	17,4 %	34,3 %	14,7 %

Ndotja e ajrit është faktori më i rëndësishëm ekologjik për paraqitjen e sëmundjeve, para se gjithash për sistemin e enëve të gjakut dhe kardiovaskulareve, por edhe për rritjen e vdekshmërisë së përgjithshme të popullatës (Dimovska, 2018). Më shumë se gjysma e të anketuarave në Studimin janë të shqetësuara për nivelin e ndotjes së ajrit në vendin ku jetojnë (51,1%).

Përqindja nga të anketuarat nga bashkësitë etnike të cilat kanë konfirmuar se kanë problem me ndotjen e ajrit në lagjen/vendin e jetesës

■ Maqedonase: 65.8 % ■ Shqiptare: 25.9 % ■ Tjetër: 8.3 %

8.5. COVID-19 DHE GRUAJA

Covid-19 është infeksion akut respirator i cili mori përmasa pandemike në botë duke infektuar deri tani (dhjetor 2020) mbi 70 milionë banorë, ndërsa ka shkaktuar vdekjen e 1,7 miliona personave anë e mbarë botës. Përqindja e të infektuarve nga të dyja gjinitë është përafërsisht e njëjtë, por numri më i lartë i rasteve të vdekjes, në pjesën më të madhe të shteteve, regjistrohet te gjinia mashkullore.

Nga gjithsej 196 të anketuara në Studimin të cilat janë testuar për COVID-19, te 39 (3,7 % nga numri i përgjithshëm) është regjistruar rezultat pozitiv. Nuk është vërejtur dallim i rëndësishëm statistikor te grupet e ndryshme etnike apo te grupmoshat e ndryshme. Vetëm 6,7 % prej të anketuarave vlerësojnë se kanë njohuri të dobëta për masat dhe veprimet për mbrojtje dhe parandalim nga përhapja e infeksionit me virusin Kovid, ndërsa më shumë se gjysma e grave (57 %) janë të kënaqura nga njohuritë e tyre për mbrojtje nga kjo sëmundje e rrezikshme. Është regjistruar dallim i rëndësishëm statistikor ($\chi^2=42.75$, $p < .001$) të njohurive në mesin e grupeve të ndryshme etnike, ku përqindja më e madhe e grave të cilat kanë „njohuri shumë të dobëta“ janë shqiptaret (14 %), ndërsa përqindja më e madhe e grave që kanë „njohuri shumë të mira“ për këto masa, ka te maqedonaset (62 %).

Pandemia e frikshme me koronavirusin përpos dëmtimit serioz të shëndetit fizik dhe pasojave me vdekje, ka sjellur deri në prishje të shëndetit mental dhe social dhe ka futur frikë të madhe në mesin e njerëzve. Kështu 24,1 % nga të anketuarave në Studimin vlerësojnë se shumë rëndë do të shmanget infektimi me virusin, në gjendjen e tanishme, ndërsa 61,3 % mendojnë se „as lehtë e as vështirë“ nuk do ta shmangim. Ekziston dallim i rëndësishëm në përgjigjet e grupeve të ndryshme etnike ($\chi^2=18.27$, $p = .001$), ku gratë shqiptare janë më të shqetësuara se shumë vështirë do ta shmangin infektimin (29,4 %).

8.6. PËRFUNDIME

- Kjo analizë për shëndetin e grave fokusohet në më tepër përcaktues të shëndetit fizik, mental dhe social të grave dhe stileve jetësore, të rëndësishme për shëndetin dhe mirëqenien e gruas;
- Analiza e perceptimit personal tregoi se më shumë se 50 % nga të anketuarave në Studimin janë shumë të kënaqura nga shëndeti i tyre, ku parë statistikisht më të kënaqura janë kategoritë e grupmoshave të reja dhe gratë shqiptare, sesa grupet e tjera etnike;
- Shqetëson fakti se madje 30,2 % nga të anketuarave kanë deklaruar se nuk janë të njoftuara me procedurat për zbulim të hershëm të sëmundjeve malinje. Më pak e favorshme është situata te gratë shqiptare dhe grupet e tjera etnike, të cilat në mënyrë të konsiderueshme janë më pak të informuara nga maqedonaset, për procedurat themelore parandaluese. Dhe më në fund, ajo që duhet më së shumti të na shqetësojë, është fakti se numri më i madh i atyre që nuk janë të informuara janë të rinjtë (18-29 vjeç);
- Sëmundjet e zemrës dhe enëve të gjakut, dhe posaçërisht shtypja e gjakut edhe më tej dominojnë sa i përket ngarkesës me sëmundje te gratë në RMV. Nga numri i përgjithshëm i të anketuarave në këtë hulumtim 27,0 % kanë deklaruar se kanë shtypje të lartë të gjakut, 15,1 % kanë probleme me zemrën, ndërsa te 8,5 % është regjistruar sëmundja e diabetit;
- Nga numri i përgjithshëm i të anketuarave në studimin, numri më i madh i të anketuarave (mbi 60 %) janë të kënaqura nga shërbimet e tre mjekëve amë. Për tu shënuar është përqindja e lartë e të anketuarave shqiptare (30,9 %) dhe grave nga bashkësitë e tjera etnike (18 %), edhe atë tek grupmosha më e re (18-29 vjeç), të cilat janë të pakënaqura nga disponueshmëria e shërbimeve të gjinekologut amë;
- Pakënaqësi më të madhe të anketuarat kanë shprehur ndaj kualitetit të shërbimeve nëpër spitalet. Përkatësisht, përqindje e lartë (23,2 %) janë të pakënaqura ose janë vetëm pjesërisht të kënaqura nga shërbimet spitalore;
- Përqindje e vogël e grave në Studimin tonë deklarojnë se ka pasur tentim për ti lënduar fizikisht ose se kanë frikë nga një gjë të tillë. Megjithatë statistikisht është e lartë përqindja e të anketuarave maqedonase, ose grave të tjera nga grupet e ndryshme etnike, të cilat denoncojnë tentim për sulm fizik mbi ta;
- Edhe më e vogël është përqindja (5,9 % nga numri i përgjithshëm) e atyre që janë përgjigjur se kanë qenë viktimë e dhunës familjare, ndërsa vetëm 23,8 % prej tyre e kanë denoncuar atë. Përqindja më e madhe e atyre që kanë deklaruar se kanë qenë viktimë e dhunës familjare janë pjesëtarë të grupeve të tjera etnike;
- Nga gjithsej 13 gra të cilat kanë denoncuar se kanë qenë viktimë e dhunës seksuale vetëm tre (23,1 %) të njëjtën e kanë paraqitur, pranë së cilës arsyeja më e shpeshtë për mosdenoncim është „ndjenja e dobësisë për të zgjidhur problemin deri në fund“;

- Për derisa, është i vogël numri i të anketuarave të cilat konsumojnë alkool dhe drogë, edhe atë më shumë të maqedonaset, në lidhje me pirjen e duhanit, madje 40 % nga të anketuarave në Studim, kanë deklaruar se kanë pirë më shumë se 100 cigare në jetë, ndërsa në numër më të madh janë gratë maqedonase (40 %);
 - Në konsumimin e ushqimit është vërejtur deficit në konsumimin e ushqimeve të shëndosha. Kështu, për dallim nga nevoja për konsumim të 4-5 pjatave në ditë me pemë dhe perime (2-4 njësi pemë dhe 3-5 njësi perime), gratë në Maqedoni konsumojnë shumë më pak. Sipas të dhënave, madje 74,9 % nga të anketuarave kanë deklaruar se konsumojnë 1-2 pjata të tilla;
 - Është i pamjaftueshëm aktiviteti fizik i grave në shtetin tonë. Në pyetjen „A praktikoni aktivitet fizik minimum 20-30 minuta tre herë në javë“, vetëm 38,1 % prej të anketuarave kanë dhënë përgjigje pozitive që është shumë larg rekomandimeve të Organizatës Botërore të Shëndetësisë;
 - Madje 81,5 % prej të anketuarave kanë mbipeshë ose shkallë të ndryshme të trashësisë;
 - Është regjistruar dallim i rëndësishëm statistikor në kënaqësinë nga ambijenti në vendin e punës ndërmjet grupeve etnike, ku, pakënaqësi më e madhe është prezentë te të anketuarat nga bashkësitë e tjera etnike (te 18,9 %);
 - Më shumë se gjysma e grave në Studimin janë të shqetësuara nga shkalla e ndotjes së ajrit në vendin ku jetojnë (51,5 % të anketuara).
- Sigurimit, grumbullimit, analizës dhe përdorimit të të dhënëve, të zbërthyer në gjini dhe moshë, dhe të ndërthurura me determinanta të tjera të shëndetit dhe mirëqenies së grave, siç janë të ardhurat, arsimi, vendi i banimit urban ose rural, etj.
 - Promovimin e shërbimeve shëndetësore, të cilat janë adekuate për të gjitha nevojat e grave në lidhje me parandalimin dhe mbrojtjen shëndetësore, gjatë tërë jetës;
 - Të përmirësohet qasja e grave gjatë tërë ciklit jetësorë, për kujdes shëndetësorë i cili do të jetë adekuat, i disponueshëm dhe cilësorë, më pas, informacione dhe shërbime të nevojshme, dhe veçanërisht në zonat rurale;
 - Të përforcohen programet preventive të cilat e promovojnë shëndetin e grave;
 - Të punohet në zhvillimin e diturisë, aftësive dhe kompetencave të punonjësve shëndetësorë në zgjidhjen e interakcioneve në mes të faktorëve biologjik, gjinisë dhe determinimeve të tjera sociale ndaj shëndetit, dhe ndikimin e tyre mbi shëndetin dhe mirëqenien e grave. E njëjta është e rëndësishme për adresimin e stereotipave gjinorë që mund të rezultojnë në diskriminim direkt ose indirekt të grave në qasjen për shërbime shëndetësore;
 - Të punohet në përmirësimin e arsimimit shëndetësorë te gratë që të sigurohet se ata kanë mundësi të sjellin vendime të argumentuara për problemet e tyre shëndetësore;
 - Të përkrahët zhvillimi i mjekësisë me bazë gjinore për të përmirësuar zbulimin, diagnostifikimin dhe trajtimin e sëmundjeve kronike jongsjtitëse dhe rrezik-faktorët e tyre, me theks në sëmundjet specifike për gratë, sëmundjet kardiovaskulare, çrregullimet e shëndetit mendor, kancerit etj.

8.7. REKOMANDIME

Janë të nevojshëm reforma në sistemin shëndetësor në shtet të cilat duhet ti sigurojnë nevojat shëndetësore të grave, të jenë të integruara në strategjinë nacionale shëndetësore nëpërmjet:

BIBLIOGRAFIA

- Atanasovska-Noveski, V.I Tërpeski, P. (2015) „Mospajtimi i (pa)punësisë në tregun e punës nga aspekti i njohurive dhe i aftësive“, „Fridrich Ebert Stiftung“ Shkup
- Bashevsk, M., „Indeks për barazi gjinore“, UNDP-UN gra, Shkup, 2019
- Bardak, U., Rubal Maseda, M. and Rosso, F. (2015), Young People Not in Employment, Education or Training (NEET) - An Overview in ETF Partner Countries, European Training Foundation Report. P.25
- Baber, K. M., & Tucker, C. J. (2006). The social roles questionnaire: A new approach to measuring attitudes toward gender. *Sex Roles*, 54(7-8), 459-467.
- Bernik, I (2000) „Political Culture in Post-Socialist Transition: Radical Cultural Changes or Adaptation on the Basis of Old Cultural Patterns“ (Frankfurter Institut für Transformationsstudien)
- Borota Popovska, M., Topuzovska Latkoviç, M., Zabijakin Çatleska, V. (2014) Qëndrimi për karrierën e fuqisë punëtore maqedonase. *Annual of ISPIR Vol. XXXVIII / 1*
- Charmes, J. (2019). The Unpaid Care Work and the Labour Market. An analysis of time use data based on the latest World Compilation of Time-use Surveys. https://www.ilo.org/Wcmsp5/Groups/Public/---Dgreports/---Gender/Documents/Publication/Wcms_732791.Pdf
- Council de Europe. (2018). Gender Equality Strategy-en 2018-2023. <https://rm.coe.int/strategy-en-2018-2023/16807b58eb>
- Dahlerup, D. (1978). Women's Entry into Politics. The Experience of the Danish Local and General Elections 1908-20. Scandinavian
- Dimovska M, Gjorgjev D. Assessing Health Impact of Air Pollution in Macedonian Cities. *Biomed J Sci&Tech Res* 10(1)-2018. BJSTR. MS.ID.001887. DOI: 10.26717/BJSTR.2018.10.001887
- Drude D. & Leyenaar M. (2013) „Breaking Male Dominance in Old Democracies“, Oxford, Uni. Press
- Enti Shtetëror për Statistike, Popullata aktive në Republikën e Maqedonisë, rezultate nga anketa e fuqisë punëtore, 2017 <http://www.stat.gov.mk/pdf/2017/2.1.17.35.pdf>, e vizituar më 15.06.2020
- Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Republikën e Maqedonisë. (2018). Analiza e gjendjes së grave në mjediset rurale, më shumë pengesa sesa mundësi. https://Mhc.Org.Mk/System/Uploads/Redactor_assets/Documents/2853/Ruralni_Sredini_MK__4_.Pdf. <https://akademik.mk/analiza-za-zhenite-vo-ruralnite-oblasti-se-soochuvaat-so-povekeprechki-otkolku-mozhnosti/>
- Instituti për Shëndet Publik i Republikës së Maqedonisë së Veriut. (2018) Raport për shëndetin e popullatës në RMV, 2018. <https://www.iph.mk/>
- Ivanovska, F. & Dimitrovska, N. (2015) Doracak për demokraci gjinore për edukatorët moshatarë. <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2015/05/Mak-verzija.pdf>
- Janeska, V dhe Lozanoska, A (2018): “Veçoritë e popullatës më të re në Maqedoni, aktive dhe jo aktive, Instituti Ekonomik, Shkup
- Jakimovski, J. (redaktor) (2014) “Trendet e të rinjve në Republikën e Maqedonisë”, Shkup
- Klicperova-Baker, M. 1999 “Post-Communist Syndrome”, (Praha, Open Society Institute, Research Support Scheme Electronic Library, e disponueshme në: http://pc-freak.net/files/Post_Communist_Syndrome.pdf
- Koenig, A. M., Eagly, A. H., Mitchell, A. A., & Ristikari, T. (2011). Are leader stereotypes masculine? A meta-analysis of three research paradigms. *Psychological bulletin*, 137(4), 616.
- Ministria e punës dhe politikës sociale „Strategjia nacionale për punësim në Republikën e Maqedonisë 2015“ (e vizituar më 25.05.2020) <http://arhiva.vlada.mk/registar/?q=node/448>
- Ministria e punës dhe politikës sociale „Projeksione për punësimin 2015“
- Rrjeti nacional kundër dhunës mbi gratë dhe dhunës familjare - Zë kundër dhunës. Një studim mbi gamën e formave të ndryshme të dhunës seksuale në R. Maqedonisë, 2017
- NIMH 2017 Any Anxiety disorder - <https://www.nimh.nih.gov/health/statistics/any-anxiety-disorder.shtml>
- OSBE. Analiza e praktikave diskriminuese në fushën e punësimit dhe marrëdhënieve të punës, 2013, fq.5 <https://www.osce.org/files/f/ documents/7/5/372051.pdf>
- Pendarovski, S. (2015) “Electoral Authoritarianism at the End of Transition in the Western Balkans”, in Z. R. Milovanovic & I. Dodovski, ed. “Thucydides vs. Kant: Reconsidering the Concepts of War and Peace”, (Skopje: UACS, 2015)73-89
- Pendarovski, S. (2016) “Fault Lines Of Political Culture In Europe: Vibrant Legacies From The Past” in “Borders: Imagined and Real”, ed, (Skopje: UACS, 2016) 127-143. · FH Report (2015); e qasshme në <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/macedonia>; · FH Report 2016; e qasshme në <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2016/macedonia>
- Poposka, Zh. (2015) Stereotipat dhe paragjykimet si arsye për praktikave diskriminuese. Përmbledhje vjetore të Fakultetit të Drejtësisë 2015, 5, 249-264.
- Reaktor-Hulumtim në aksion, Shkup. (2012) Çelësi derën e xhamit: Demistifikimi i arsyeve për pjesëmarrjen e ulët të grave në tregun e punës. http://Rodovreactor.Mk/Media/Publications/MK_VERZIJA.Pdf.
- Reaktor-Hulumtim në aksion. (2015). Kushtet e punës dhe ekuilibri ndërmjet punës dhe jetesës: Analizë gjinore. <https://reactor.org.mk/publication-all/%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8-%D1%83%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%B8-%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%B6%D0%B0-%D0%BF%D0%82%D0%BC%D0%B5%D1%93%D1%83-%D1%80%D0%B0%D0%B1/>
- Reaktor-hulumtim në aksion. (2020). Puna e paguar dhe e papaguar, diskriminim i bazuar në gjini dhe të drejtat e punëtorëve gjatë kohës së COVID-19. <https://reactor.org.mk/publication-all/%d0%bf%d0%bb%d0%b0%d1%82%d0%b5%d0%bd%d0%b0-%d0%b8-%d0%bd%d0%b5%d0%bf%d0%bb%d0%b0%d1%82%d0%b5%d0%bd%d0%b0-%d1%80%d0%b0%d0%b1%d0%be%d1%82%d0%b0-%d1%80%d0%be%d0%b4%d0%be%d0%b2%d0%be-%d0%b1%d0%b0%d0%b7/>
- Schwartz, S. H., & Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of personality and social psychology*, 89(6), 1010.
- Sra, E., Novkovska, B., Krsteva, V. (2013) „Labour market transitions of young women and men in the FYROM“ ILO
- State Statistical Office of Republic of North Macedonia. (2019). Women and men in Republic of North Macedonia. <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2019.pdf>
- State Statistical Office of Republic of North Macedonia. (2015). TIME USE SURVEY, 2014/2015. <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.15.20.pdf>
- Topuzovska Latkoviç M dhe bashk. (2019) „Studimi për të rinjtë në Maqedoninë e Veriut 2018/19, Fondacioni „Fridrich Ebert“ - Zyra në Shkup
- Topuzovska Latkoviç, M., Borota Popovska, M., Starova, N. (2016) „Papunësia e të rinjve në Maqedoni“, FES, Shkup.
- Topuzovska Latkoviç, M. (2019) „Pozicioni dhe fuqia e grave si anëtare të bordit në biznes-mjedisin maqedonas“ në Pjesëmarrjen politike të grave në Maqedoninë e Veriut, studimi dhe punime shkencore-hulumtuese, Fondacioni për demokraci në Uestminister, Maqedonia e Veriut, e disponueshme në: <https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2020/02/WPP-WFD-MK.pdf> vizituar më 30.06.2020.
- Qeveria e RMV (2017) Programi për punë të Qeverisë 2017-2020, fq.30 (e vizituar më 25.11.2020) <http://vlada.mk/programa>
- Qeveria e RM (2013) Strategjia për barazi gjinore 2013-2020 (vizituar më 26.11.2020) http://www.mts.gov.mk/WBStorage/Files/strategjia_rodova_april.doc
- USAID. (2019). USAID/North Macedonia Gender Analysis Report July 2019. <https://banyanglobal.com/wp-content/uploads/2019/09/USAID-North-Macedonia-Gender-Analysis-Report.pdf>
- Women and Men in the Republic of Macedonia, Republic of Macedonia State Statistical Office, Shkup 2019. <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2019.pdf>

World Health Organization. (2013) Violence against women – <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-againstwomen#:~:text=A%202013%20analysis%20conduct%20by,partner%20or%20non%2Dpartner%20sexual>

World Health Organization. (2016). Strategy on women's health and well-being in the WHO European Region

World Health Organization. (2016). Women's health and well-being in Europe: beyond the mortality advantage.

UNDP (2000) "Women's Political Participation And Good Governance: 21st Century Challenges", e qasshme në https://www.onlinewomeninpolitics.org/beijing12/wpp_gg.pdf <https://www.mtm.mk/biznis/24650-zhenite-upravuvaat-so-mali-kompanii-vo-golemite-dominiraat-mazhite> <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs>

Cvetkovska, S. Analiza e pjesëmarrjes së grave në tregun e punës, OSCE, 2016

Zabijakin Çatleska, V., Borota Popovska, M., Topizovska Latkoviç, M. (2016) "Studimi multietnik për ndërmarrësi rinore MIR, ISPPi, Shkup

Shopava A. (2017), Njohuri, ndërgjegjësi dhe besime në lidhje me virusin human papillomak dhe vaksinën e virusit human papillomak tek popullata në Republikën e Maqedonisë - Disertacioni i Doktoraturës, Fakulteti i Medicinës, USHKM Shkup. 2017.

PËR BOTUESIN

Fondacioni „Fridrih Ebert“
zyra në Shkup
Bul. 8-mi Septemvi 2/2-5
1000 Shkup, Maqedonia e Veriut

Person përgjegjës:
Eva Elerajt | Drejtoreshë
Tel. +389 2 3093-181
www.fes-skopje.org

Kontakt:
contact@fes-skopje.org

Çdo përdorimi komercial i materialeve të botuara nga
Fondacioni „Friedrich Ebert“ nuk lejohet pa aprovim
paraprak me shkrim.

Design:

Qëndrimet dhe mendimet e shprehura në këtë Studim shkencor nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht pikëpamjet e institucioneve dhe organizatave në të cilat punojnë autorët.

STUDIM PËR GRATË

NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT 2020/2021